

SIMÓN FOS MARTÍN
M. ÀNGELES CODOÑER SANTAMANS

FLORA DE LA VALL DELS ALCALANS

GUIA DE LES PLANTES QUE CREIXEN
A MONTROY, REAL I MONTSERRAT

I Premi d'Investigació de
la Vall dels Alcalans

MANCOMUNITAT VALL DELS ALCALANS

I PREMI D'INVESTIGACIÓ DE LA VALL DELS ALCALANS

FLORA DE LA VALL DELS ALCALANS

GUIA DE LES PLANTES QUE CREIXEN
A MONTROY, REAL I MONTSERRAT

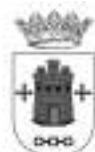
SIMÓN FOS MARTÍN
M. ÀNGELES CODOÑER SANTAMANS

MONTSERRAT

REAL

MONTROY

*La Mancomunitat Vall dels Alcalans
no es fa responsable de les afirmacions
exposades en aquesta obra que responen
únicament a l'opinió dels autors.*

1a edició: maig 2011

Edita: Mancomunitat Vall dels Alcalans

© Autors dels textos i fotografies:

Simón Fos Martín i M. Ángeles Codoñer Santamans

Edició patrocinada per:

Caixa Rural de Torrent. Grup CRM

Compromís Social Bancaixa

Revisió lingüística:

Víctor Xercavins Garcia

ISBN: 978-84-614-9733-1

Depòsit legal: V-1614-2011

Impressió: gràfiques **vimar**

Alqueria de Rogo, 11 • Tel. 96 159 43 30 • Picanya • València

*Dediquem aquest treball a
Francisco Codoñer Santamans
que ens va facilitar l'arribada
als llocs inaccessibles de la comarca
i va acompanyar la recerca botànica.*

*Estimar la terra,
la nostra terra,
no és lloar-la sempre
i només enaltir-la.
Més aviat és conèixer-la
en amplitud i profunditat.*

Vicent M. Roselló
GEOGRAFIA DEL PAÍS VALENCIÀ

PRÒLEG

La Mancomunitat Vall dels Alcalans convocà el 1r Premi d'investigació Vall dels Alcalans 2008, amb l'objectiu de fomentar la investigació i el coneixement de la nostra comarca en tots els seus àmbits. És per això que el premi s'atorgà al millor projecte d'investigació inèdit fins ara, en el nostre territori en la branca de la botànica, referit sempre a la comarca.

L'objectiu del premi d'investigació és promoure la realització d'estudis sobre la realitat comarcal per tal de contribuir a un millor coneixement prospectiu de la Vall dels Alcalans.

En aquest llibre els autors, Simón Fos Martín i M. Ángeles Codoñer Santamans, resultat del treball guanyador del 1r Premi d'investigació Vall dels Alcalans, ens porten a gaudir i a fer un viatge pels indrets més representatius de la nostra subcomarca, on les plantes i la flora que anem descobrint ens donen a conèixer una part de la nostra terra que avui en dia que passem les hores a l'oficina, al tall, a la fàbrica, a la llar, la tenim oblidada. Si agafem el llibre i anem pel terme a buscar les plantes que ens descriuen amb un llenguatge tècnic però al mateix temps col·loquial de segur que les trobarem totes i cadascuna d'elles.

Com que aquest llibre eixirà a la llum per primavera, serà un bon moment i unes bones dates per gaudir, si cal més, dels colors i dels perfums que descobrirem tan sols amb la lectura d'aquest llibre.

Des d'ací pregue i anime els responsables de la nostra Mancomunitat a continuar fomentant els premis d'investigació Vall dels Alcalans, per poder trobar treballs com aquest que ens fan estimar la nostra terra.

Vicent Bosch Campos

PRESIDENT DE LA MANCOMUNITAT VALL DELS ALCALANS

ABRIL 2011

AGRAÏMENTS

Aquest llibre que tens a les mans ha sigut possible gràcies a la iniciativa, l'esforç, el suport i la col·laboració de moltes persones que mereixen el nostre sincer agraïment.

En primer lloc, cal enaltir, més que agrair, la decisió de la Mancomunitat Vall dels Alcalans per promoure un premi d'investigació destinat a fomentar el coneixement de la comarca. Entre els projectes presentats, la nostra proposta per estudiar la biodiversitat botànica de la comarca i elaborar aquesta guia de la flora del territori va ser el seleccionat. Amb aquestes línies volem expressar el nostre agraïment per la seua confiança, que esperem haver satisfet. A més a més, no volem tancar la referència a la Mancomunitat sense nomenar expressament les dues persones que s'han implicat més directament i que, finalment, han fet possible que el nostre treball s'haja convertit en una realitat editorial. Per això, volem donar la nostra completa gratitud a Vicent Bosch Campos i a Josep M. Mas i Garcia pel seu esforç personal, la seua implicació, la seua constància i la seua voluntat per aconseguir publicar aquest llibre. Han hagut de superar molts contratemps per arribar a aquest final amb èxit que, amb total seguretat, no hauria sigut possible sense ells.

Les tasques d'investigació sempre impliquen una gran inversió de temps, per escorcollar un territori molt extens i diversificat, per identificar tots els seus habitants i per comunicar els resultats assolits. Qui desenvolupa aquest tipus d'activitats normalment està en deute amb molta gent, però sempre ho està amb la família. Perquè la dedicació invertida en aquesta guia hem hagut de llevar-la a la seua merescuda atenció i, no obstant això, sempre estan per ajudar en el que faça falta. Aquesta situació és especialment manifesta en el nostre fill, Ferran, que ha anat aguantant les nostres absències i, a més a més, ens ha acompanyat en diverses campanyes botàniques per la comarca. La seua companyia sempre ha sigut per a nosaltres un motiu d'estímul i de satisfacció. Moltíssimes gràcies per la teua participació, la teua ajuda i la teua acceptació.

Altres que s'han vist afectats per les nostres caminades per la natura són molts ben-volguts amics, als quals també agraïm els seus ànims i, sobretot, la seua amistat.

No podem oblidar els amics i companys que han atés els nostres dubtes botànics, per confirmar la identitat de les plantes, per facilitar-nos informació i per oferir i donar la seua inestimable i constant ajuda.

Finalment, volem fer una menció especial a les institucions que han donat el suport necessari per poder publicar el nostre treball: la Caixa Rural de Torrent i Bancaixa-Compromís Social. L'addició del seu suport econòmic al finançament de la Mancomunitat, ha fet finalment possible que aquesta guia per a conèixer la *Flora de la Vall dels Alcalans* puga estar a l'abast de qualsevol persona interessada, des de qualsevol àmbit de la societat: aficionats a la botànica, mestres, professors, excursionistes, curiosos, etc. A la fi, ells són els que ens permetran assolir el nostre principal objectiu i els principals destinataris d'aquest llibre. Ací només oferim una eina per conèixer el patrimoni botànic que atesora la comarca. Estem convençuts que el coneixement de la natura que ens envolta diàriament, del seus protagonistes i dels seus valors ecològics, històrics i culturals, és l'únic camí per estimar-los i defensar-los. Encara que s'oblida massa sovint, aquest és el patrimoni més valuós que tenim, perquè és el que finalment ha de garantir la nostra qualitat de vida.

Simón Fos Martín
M. Ángeles Codoñer Santamans

INTRODUCCIÓ

La botànica, especialment el seu vessant naturalista, compta amb una tradició secular que, a les terres valencianes, s'ha nodrit amb el treball de noms tan il·lustres com Anton Fugger *Clusius*, Joan Plaza, Joan Salvador, Antoni J. Cavanilles, Simón de Rojas Clemente, Eduard Boscà o Carlos Pau, entre molts altres (Costa, 1999; Folch *et al.*, 1984; Camarasa & Català, 2007). Des dels segles xv i xvi fins als nostres dies, nombrosos botànics nacionals i estrangers han contribuït a descobrir l'extraordinària diversitat i originalitat de les plantes que poblen els nostres paisatges.

Els coneixements acumulats durant segles, l'activitat investigadora de la comunitat científica i les contribucions dels nombrosos naturalistes aficionats, han permés assolir un extraordinari coneixement de la nostra flora vascular. Les últimes recopilacions (Mateo & Crespo, 2009) ofereixen un catàleg proper a les 3.200 espècies. Aquest nombre evidencia l'enorme riquesa i diversitat de plantes que habiten al nostre entorn. Però a més, el patrimoni botànic valencià inclou un nombre significatiu d'espècies exclusives, de plantes que no existeixen en cap altra part del planeta en estat silvestre. Són les plantes endèmiques que, per damunt de les 350, converteixen la Comunitat Valenciana en un dels llocs amb major nombre d'endemismes vegetals de tot Europa (Laguna, 2007; Aguilera *et al.*, 2010). Cal indicar que únicament 64 espècies són exclusives del nostre territori; la resta també s'estenen per les comunitats autònomes veïnes o, fins i tot, per gran part de la península Ibèrica.

Una altra informació rellevant que enalteix el valor de la flora local i dels hàbitats que conformen és l'existència de figures de protecció. A la Vall dels Alcalans hi ha declarades 4 Microreserves de Flora (Fig. 1), figura de protecció original del nostre territori destinada a l'estudi, la gestió i la conservació de la flora i la vegetació rara, endèmica o amenaçada (Laguna, 1995; 2001a; Laguna *et al.*, 2004). A més a més, l'extrem sud-occidental dels termes de Montroy i Real estan inclosos en el LIC Serres de Martés i del Ave, i gaudeixen de les mesures de protecció establides per la Llei de Patrimoni Natural i de la Biodiversitat, per als Espais de la Xarxa Natura 2000 (Anòn., 2007). Els LIC han estat declarats per a la protecció dels hàbitats naturals i de les espècies incloses als annexos de la Directiva Europea 92/43/CEE, coneguda com Directiva d'Hàbitats (Laguna, 2003). En aquest cas, la incorporació d'aquest extens territori comarcal al LIC ha estat motivada pels matollars termomediterranis i preestèpics (Codi 5330) i per les zones subestèpiques de gramínies i anuals del *Thero-Brachypodietea* (Codi 6220).

Amb aquestes dades, seria raonable pensar que s'està molt a prop d'un coneixement exhaustiu de les plantes que creixen al nostre país; però la realitat és ben allunyada. Molts territoris no han resultat tan atractius per als botànics i encara amaguen els secrets de la seua biodiversitat florística. Precisament, les àrees properes a la capital es troben entre les que han rebut menys atenció per part de la comunitat científica. Les causes d'aquest descens estan relacionades amb la profunda transformació que han patit els ecosistemes naturals, modificats des d'antic per albergar i mantindre la població i les seues activitats productives (Fig. 2). No obstant això, troballes recents han confirmat que és necessari rastrejar exhaustivament tots els territoris abans d'extraure conclusions definitives (Fos *et al.*, 2006; 2007; Navarro *et al.*, 2006). Els espais naturals que se salvaren de la transformació o que s'han recuperat després de l'abandonament de les activitats tradicionals que suportaven, són l'hàbitat de moltes espècies rares o endèmiques, que no han estat descobertes fins fa pocs anys, precisament, per l'absència d'estudis minuciosos en aquestes àrees.

L'estudi florístic de la Vall dels Alcalans ha permés elaborar un catàleg florístic de 551 espècies, valor que representa un increment molt significatiu respecte als coneixements previs (Laguna, 2005; BDBC, 2008). A més a més, la gran extensió territorial i la notable heterogeneïtat ecològica (Capítol «Descripció del Territori», pàg. 17) permet sospitar que encara queden moltes plantes per descobrir, i per retrobar, en aquesta comarca de notable interès botànic. En aquest sentit, destaca el nombre significant d'endemismes de les 3 categories establides per Laguna (1998) per a la classificació de la flora rara, endèmica o amenaçada de la Comunitat Valenciana. Trobem endemismes valencians exclusius, com el ravenell de matolls (*Erucastrum virgatum* subsp. *brachycarpum*), el matablat (*Iberis saxatilis* subsp. *valentina*), la marguerida fina o de runar (*Leucanthemum gracillicaule*), la tramussera valenciana (*Lupinus mariae-josephae*), el tàrrec valencià (*Salvia valentina*), el rabet de gat de flor rosa (*Sideritis incana* subsp. *edetana*), el matapaix negre (*Verbascum fontqueri*) i la cebeta de Sant Jaume (*Urginea undulata* subsp. *caeculi*). També apareixen altres endemismes casi exclusius o d'àrea global molt restringida i compartida amb les províncies veïnes (els anomenats endemismes iberollevantins), com les llunetes (*Biscutella stenophylla* subsp. *stenophylla*), la bracerà (*Centaurea spachii*), la qualladora (*Galium valentinum*), el ginestell valencià (*Genista valentina* subsp. *valentina*), l'espinal (*Rhamnus lycioides* subsp. *borgiae*), el rabet de gat (*Sideritis angustifolia* subsp. *angustifolia*), la pebrella (*Thymus piperella*) i el timonet estival (*Thymus vulgaris* subsp. *aestivus*). Finalment, el grup més nombrós és el dels endemismes ibèrics en sentit ampli, amb un total de 27 espècies, entre els quals poden destacar-se els conillets de camp (*Antirrhinum barrelieri* subsp. *litigiosum*), el card verd (*Carduus assoi* subsp. *assoi*), la fel de terra (*Centaureum quadrifolium* subsp. *barrelieri*), els esperons de roca (*Chaenorhinum organifolium* subsp. *crassifolium*), la ginesta vera (*Cytisus heterochrous*), la clavellinera de pastor (*Dianthus broteri* subsp. *valentinus*), l'orella de llop (*Phlomis crinita*), l'arçot (*Rhamnus lycioides* subsp. *lycioides*), entre altres.

Fig. 1. Les 4 microreserves de flora (MRF) de la comarca són de titularitat municipal. La seua declaració evidencia l'originalitat de la flora i l'interés de les administracions locals per la conservació dels reduptes de vegetació natural. A la imatge, vista general de la MRF Lloma de Coca (Real).

Fig. 2. El paisatge agrícola domina àrees molts extenses de la comarca, com mostra la vista de les hortes del riu Magre des del Castell de Montroy. Algunes zones més muntanyenques mantenen restes de vegetació natural, com la canyada de la Murta (al fons, al centre de la imatge).

La majoria d'aquestes espècies endèmiques es troben als hàbitats naturals més representats en la comarca: les brolles i timonedes, que també són els que mostren una diversitat més elevada. Els boscos, les màquies i els rocams alberguen una menor quantitat d'espècies. La riquesa de cada tipus de formació vegetal s'ajusta al comportament general: els hàbitats menys evolucionats, sotmesos a perturbacions naturals i artificials són els que atresoren un major nombre d'espècies botàniques. En absència d'aquestes perturbacions i aprofitaments agrícoles, ramaders o forestals, l'evolució natural de la vegetació incrementa l'efectivitat en l'ocupació de l'espai i dels recursos per part de determinades plantes, que adquireixen un major protagonisme en la fisonomia del paisatge i deixen menys espai disponible per a la resta. Aquesta tendència natural es tradueix en una disminució progressiva del nombre d'espècies en les comunitats més evolucionades, com són els boscos i les màquies. Aquesta situació planteja importants dilemes de conservació, perquè si es prioritza la conservació, en el sentit tradicional de no intervenció, afavorint la dinàmica natural, s'aconsegueix una vegetació més evolucionada, amb major cobertura i més atractiu paisatgístic. Però, aquestes comunitats tenen una diversitat significativament inferior i, a més a més, les plantes més interessants per la seua raresa i/o originalitat (endemismes) desapareixen o queden sensiblement reduïdes a posicions particulars (rocams, sòls poc evolucionats i pedregosos, etc.). Sobre quina ha de ser l'estratègia de conservació hi ha opinions diverses. La figura de Microreserva de Flora dona prioritat a la gestió activa dels espais protegits per garantir la continuïtat de les poblacions de les espècies més significatives en un estat favorable de conservació (Laguna, 1995, 2001a; Laguna *et al.*, 2004). D'altra banda, l'escassa diversitat que mostren els rocams, crestes, parets i cingles respon a la falta d'espai disponible per al desenvolupament i a la duresa de les condicions de vida. Aquestes condicions imposen unes restriccions que només són suportades per algunes espècies ben adaptades.

Amb aquest estudi s'ha millorat notablement el coneixement de les plantes que poden trobar-se al nostre entorn, quines són i on podem trobar-les. Però..., tan important com avançar en el coneixement dels territoris, des de qualsevol perspectiva possible, és acostar el patrimoni natural i cultural a la ciutadania, és ajudar a descobrir el seu valor i la seua importància. Quan es plantegen aquestes qüestions sempre apareixen uns arguments molt repetits, i no per això amb menys validesa: només es respecta allò que es valora i per valorar qualsevol cosa és necessari conèixer-la. Per això, s'ha elaborat aquesta guia de les plantes que creixen als termes de Montroy, Montserrat i Real. Aquest és el resultat del treball desenvolupat, amb imatges i descripcions per diferenciar les espècies, amb dades d'interès sobre les seues característiques, d'on viuen, i també, evidentment, dels usos i aprofitaments tradicionals. En definitiva, un material divulgatiu que, agafant la afirmació anterior, vol acostar les plantes que formen el nostre paisatges quotidians als habitants de la comarca, per iniciar un camí que avança en aquest coneixement necessari per fer possible la valoració i el respecte pel nostre patrimoni natural. Pot ser així, en un futur no massa llunyà, molta gent interessada disposarà de la informació per formar-se una opinió raonada, per decidir entre la conservació i el desenvolupisme devorador.

Fig. 3. El ginestrell o ginesta fina (*Genista valentina* subsp. *valentina*), destacada en la imatge per les seues flors grogues, és un dels endemismes iberollevantins presents al territori.

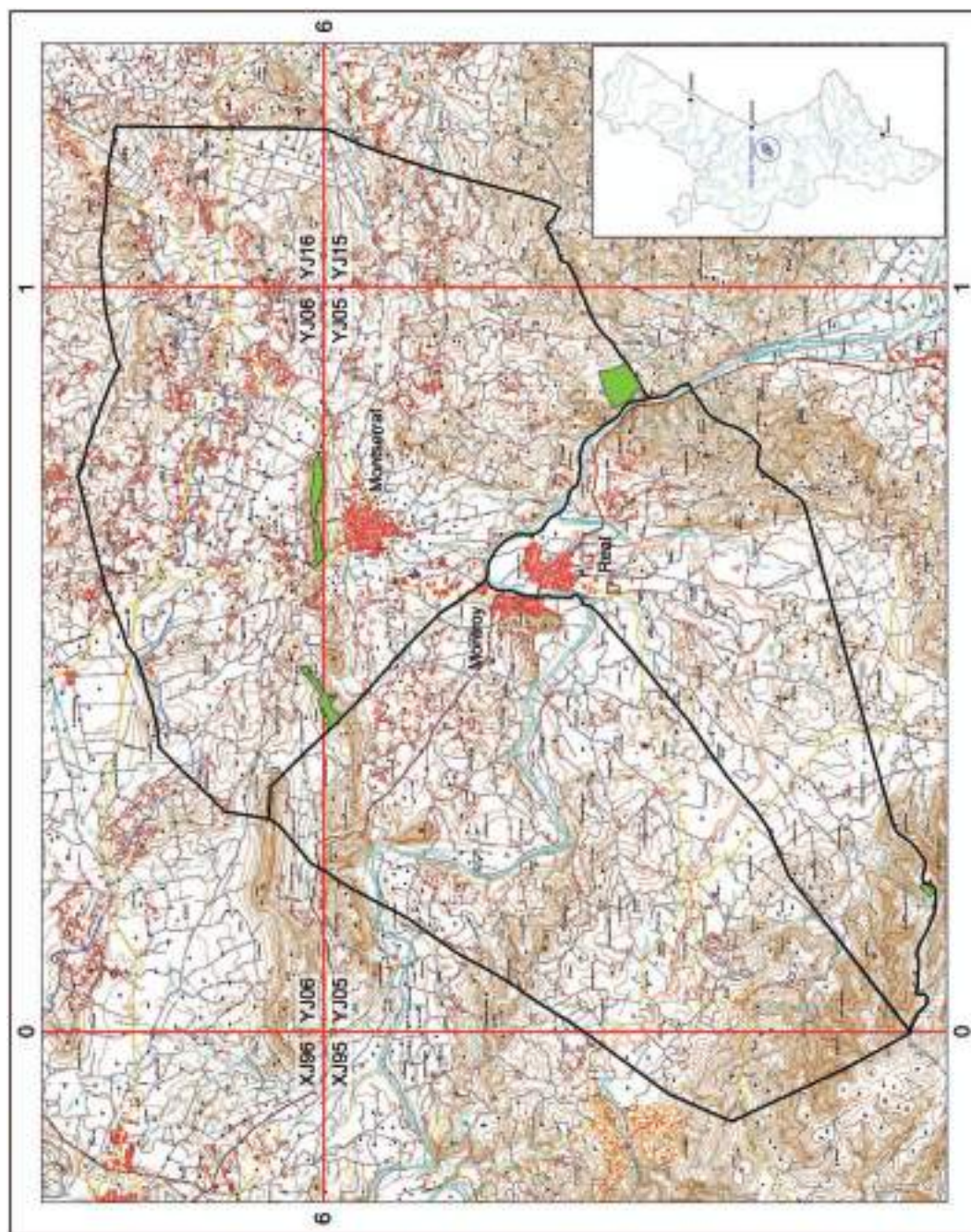
SITUACIÓ GEOGRÀFICA

La Vall dels Alcalans constitueix una subcomarca inclosa a la comarca de la Ribera Alta. El botànic A. J. Cavanilles (1793) va denominar tota aquesta àrea com La Hoyada de Montroy. Les foies de Turís, Montroy i Llombai, més el pla de Carlet, constitueixen una comarca natural denominada la Vall d'Alcalà, que rep aquest nom per formar part de la conca del riu Alcalà, l'actual Magre. En segles posteriors, les minúscules alqueries de la zona foren conegudes popularment com els Alcalans o els Alcalanets, derivació toponímica que va ser oficialitzada l'any 1983, amb la constitució de la mancomunitat de municipis la Vall dels Alcalans, que només engloba els tres pobles de la foia de Montroy: Montserrat, Montroy i Real (Soler & Jordà, 2005).

La Mancomunitat està ubicada cap al centre est de la província de València (Fig. 4), envoltada dels municipis de Torrent i Picassent (Horta Sud), Turís i Llombai (Ribera Alta) i Dos Aguas (Foia de Bunyol). La seua extensió total és de 9.531 hectàrees (95,31 km²) i el seu perímetre de poc més de 40 km.

Fig. 4. Localització de la comarca a la Comunitat Valenciana i mapa topogràfic de la Vall dels Alcalans amb les quadrícules UTM de 10 km² (10x10 km) —línies roges— i la seua denominació, en els vèrtexs (Font: Institut Cartogràfic Valencià). Les quatre Microreserves de Flora apareixen destacades en verd.

DESCRIPCIÓ DEL TERRITORI

RELLEU, LITOLOGIA I SÒLS

La Vall dels Alcalans, junt amb el terme de Turís i el Marquesat de Llombai, constitueixen, al si de la Ribera Alta, una subcomarca ben definida per les seues característiques geològiques, geomorfològiques i climàtiques, vertebrada pel riu Magre que estableix un lligam hidrològic per a tota la unitat. Aquest és un afluent de caràcter autòcton del Xúquer, que discorre vorejant les serres de Martés i de l'Au o de Dos Aigües.

L'àrea correspon plenament al domini estructural ibèric, a cavall entre els contraforts de les serres de l'Au i del Cavalló i la gran cubeta sedimentària de la plana quaternària valenciana (Hermosilla, 2004). En conjunt, constitueix una zona de transició entre la planura litoral i les àrees muntanyoses de l'interior. Dins d'aquesta subcomarca, els tres pobles de la foia de Montroy delimiten un territori prelitoral, situat en el rerepaís immediat dels municipis de l'orla marítima, relativament accidentat però no muntanyenc, on predominen els tossals i les llomes suaus (Fig. 5). Pel nord, l'àrea queda emmarcada per les alineacions muntanyoses de les serres de Perenxisa i de Falaguera, en direcció NO-SE; el límit sud-occidental correspon a la serra del Besorí o d'Alèdua, que enllaça amb el principal accident geogràfic del terme, la serra de Montserrat. Aquest s'inicia al mateix poble, a les Penyes Roges i la muntanya del Castellet i continua cap a ponent en les llomes del Pantà, les Coves, els Barracons i la Carència (Campos Añón, 1992; Soler & Jordà, 2005). Els contraforts sud-occidentals de la comarca corresponen als vessants septentrionals de la serra del Cavalló, que ocupen l'extrem de tota la comarca, amb diverses llomes i tossals que superen els 400 m d'altitud. A la resta del territori, els elements topogràfics més significatius, com els Puntals dels Pins, del Corral de Ferreret, de l'Assut, en terme de Montroy; les Llomes del Penyascó i de Sogrony, a Real, o les abans indicades a la serra de Montserrat,

Fig. 5. La Vall dels Alcalans està dominada per la gran planura del riu Magre, sobre la qual destaquen diverses àrees muntanyoses d'escassa altitud, però generalment bastant escarpades.

poques vegades superen els 300 m. Entre aquests elements del relleu s'obri l'extensa planura (Fig. 5) que ha anat perfilant el riu Magre, fins a l'estret dels Alcalanets, de la Cova Fumada o dels Castellars, prop del límit oriental de la comarca.

Les fulles de «Chestre» (IGME, 1980) i «Llombay» (IGME, 1981) del Mapa Geològic d'Espanya, evidencien una notable heterogeneïtat litològica, sempre de naturalesa calcària, calcodolomítica o margosa amb algeps, que abracen nombrosos nivells corresponents als períodes Triàsic, Juràssic, Cretaci, Terciari i Quaternari.

Una part significativa de la comarca està dominada per materials triàsics, representats per les calcàries argiloses i les dolomies negres del Muschelkalk i les argiles versicolors amb algeps del Keuper. El primer apareix en diversos crestons de relleu abrupte situats a l'oest de la comarca, al límit municipal entre Montroy i Montserrat, concretament a les muntanyes de la Carència, les Penyes Roges i les Coves, i més cap al centre, a les crestes de Montserrat, i altres elevacions properes. Curiosament, aquests materials més antics mostren una posició inclinada i invertida i s'alçen sobre el nivell estratigràfic posterior en la sèrie: el Keuper (Campos Añón, 1992). Les marges del Keuper, ben caracteritzades per les seues coloracions rogenques i grisoses (Fig. 6), ocupen un ampli territori que s'estén des del nucli urbà de Montserrat cap al sud fins a la rambla de Sogrony, en terme de Llombai. La seua continuïtat és interrompuda pel riu Magre i per la rambla de l'Algóder, que han anat erosionant aquests materials sedimentaris del Keuper i acumulant dipòsits al·luvials i col·luvials poc consolidats de l'Holocé (Quaternari). Tots aquests materials neògens que configuren les terres baixes i les planures són l'espai favorable per al cultiu i el més apte per estendre camins i vies. Per això, han estat transformats des d'antic, establint els conreus de secà que dominen la comarca a totes les àrees allunyades del Magre.

Fig. 6. Les coloracions rogenques alternants amb els grisos, caracteritzen les argiles versicolors amb algeps del Keuper.

Els materials juràssics i cretàcics es localitzen a les zones muntanyoses de les serres del Cavalló i del Besorí, esculpits per les capçaleres de les rambles i barrancs que vessen al Magre: barrancs del Gos, de la Macarena, de Linares, Reial, Agre, a la primera, i barrancs del Sabater, de Mariano, de la Romana, de la Cova Fumada, a la segona.

Els materials del Terciari, amb argiles roges i margues limolítiques, calcàries lacustres i arenisques, ocupen la major part del terme de Montserrat. També apareixen materials d'aquest període a la Canyada de la Murta i els voltants del Palmerar i el Pouet, que corresponen a conglomerats amb calcàries arrodonides.

L'absoluta dominància de les litologies carbonatades imposa sòls de naturalesa bàsica. No obstant això, l'heterogeneïtat dels materials geològics i de la resta de paràmetres ambientals que intervenen en la seua formació (la topografia, el clima, la vegetació, les activitats humanes, etc.) configuren una notable diversitat edàfica. Seguint la classificació FAO (1988), utilitzada en el Mapa de Sòls de la Comunitat Valenciana (Rubio *et al.*, 1996; Antolín, 1998), a la comarca es poden trobar diferents grups i unitats de sòl.

A la ribera del riu Magre, normalment associats amb terrasses i ventalls al·luvials, apareixen fluvisòls calcaris amb estratificacions de diferents tipus de materials acumulats per les crescudes del riu.

Fig. 7. Els leptosòls, poc desenvolupats, ocupen les àrees amb cert pendent i apareixen colonitzats per brolles i matollars calcaris. Els calcisòls s'estenen per les topografies més suaus i estan dedicats majoritàriament a l'agricultura.

Els calcisòls mostren dos horitzons ben diferenciats amb un estrat més o menys endurit d'acumulació de carbonat càlcic. Resulten molt abundants a tota l'àrea i es desenvolupen sobre margues miocèniques amb topografia molt suau i a les bases de les zones muntanyenques. Les unitats representades (calcisòls hàplic, lúvic i pètrics) es diferencien per la dinàmica del carbonat càlcic en el perfil del sòl, que acumulant-se a una profunditat determinada o actuant com un element cementador forma una crosta dura. Majoritàriament, són sòls d'ús agrícola freqüentment llaurats en profunditat per trencar la crosta calcària i incrementar la seua grossària efectiva (Fig. 7).

Els regosòls són sòls amb poc desenvolupament, originats a partir de materials no consolidats i, per tant, amb unes propietats molt influïdes per la litologia. A la comarca, els regosòls calcaris són, junt amb els calcisòls, els sòls més abundants, cobreixen una extensa àrea sobre les margues i argiles triàsiques i terciàries i sobre les argiles i llims del quaternari.

Els leptosòls es caracteritzen per estar limitats en profunditat per roca contínua i coherent o per materials altament calcaris. Al territori, es reconeixen diferents unitats que són diferenciades pel seu gruix (leptosòls lítics, amb menys de 10 cm) i per les característiques de l'horitzó orgànic superficial (leptosòls eutrics i rendzínics). Apareixen sobre les calcàries i dolomies del Juràssic i del Cretàcic i es localitzen a les àrees amb aquestes litologies, esmentades abans. Les seues característiques impedeixen una utilització agrícola o forestal i els ocupen matollars més o menys desenvolupats segons la grossària del sòl (Fig. 7).

En algunes àrees forestals, apareixen luvisòls cròmics, caracteritzats per un horitzó sub-superficial de color marró obscur a roig amb poca profunditat, a causa de la presència de la roca coherent i dura prop de la superfície. De forma molt localitzada, apareixen kastanocems càlcics, amb un notable desenvolupament edàfic i una important incorporació de matèria orgànica, i phaeozems o rendzines, caracteritzats per una profunditat limitada per l'estrat de roca calcària.

CARACTERITZACIÓ CLIMÀTICA I BIOCLIMÀTICA

Els factors climàtics influeixen de forma directa sobre la flora i la vegetació dels territoris i, al mateix temps, sobre l'estructura i el dinamisme de les comunitats vegetals. També influeixen en la utilització de la terra, en la selecció dels cultius i en els rendiments quantitatius i qualitatius de la producció agrícola i forestal. Per això, tot estudi botànic exigeix la caracterització de les variables climàtiques, almenys de la temperatura i la precipitació que són les variables amb una incidència més decisiva. Però, aquestes dades només permeten una caracterització purament climàtica, que resulta insuficient per a la recerca de relacions entre el clima i els éssers vius. Aquestes són l'objecte d'estudi d'una altra disciplina: la bioclimatologia, una ciència que

selecciona la informació que pot ser relacionada amb els éssers vius, especialment amb els vegetals per la seua condició d'immòbils, i les seues comunitats, per definir i delimitar índexs i unitats bioclimàtiques (Costa, 1999; Jiménez *et al.*, 2002; Pérez Cueva, 1994; Rivas-Martínez, 1987a; 2007). Les relacions entre precipitació, temperatura i vegetació han permès la delimitació d'espais climàtics homogenis, denominats *pisos bioclimàtics*. Aquests pisos o cinturons de vegetació, s'infereixen d'aquelles comunitats vegetals que presenten correlacions evidents amb determinants intervals de precipitació i temperatura. Amb l'objectiu de conèixer les característiques bioclimàtiques de la comarca, s'han calculat els dos índexs bioclimàtics més significatius: l'Índex de termicitat i l'Índex ombrotèrmic. La seua descripció i les fórmules per al seu càlcul apareixen descrites al glossari.

El clima general de tot el territori valencià està marcat per l'existència d'un període amb dèficit hídric coincident amb les màximes temperatures de l'estiu. Aquest ha sigut el criteri unànime per a delimitar el clima mediterrani, «un clima que té a l'estiu l'estació més eixuta i hi ha un període efectiu de sequera fisiològica» (Daget, 1977).

Les dades de temperatura i precipitació de les estacions meteorològiques seleccionades procedeixen del treball de Jiménez *et al.* (2002), i del Servei de Tecnologia de Reg (Conselleria de Agricultura, Pesca i Alimentació. <http://estaciones.ivia.es/>). La comarca només disposa d'una estació termopluiomètrica, localitzada a Montroy, circumstància que ha obligat a utilitzar informació d'altres estacions localitzades als termes veïns (Llombai, Turís, Chiva i Picassent). El nombre d'anys de registre (Taula I) no supera el valor òptim (15 anys per a la temperatura i 40 per a la precipitació), però permeten una bona caracterització dels paràmetres climàtics més significatius.

Les temperatures mitjanes anuals mostren valors bastant homogenis en tota l'àrea, entre 15,9°C, a les estacions situades a major altitud (Turís i Chiva), i 17°C. La diferència que s'observa a Picassent s'ha de relacionar amb el curt període d'enregistrament (9 anys). El mes més calorós és agost, també amb l'excepció de Picassent, amb mitjanes superiors al 24-25°C, màximes que superen amb freqüència els 30°C i valors absoluts per damunt dels 40°C. El més fred és gener, amb mitjanes de 9-10°C, també relacionades amb l'altitud de les estacions. El valors mínims confirmen el risc de gelades, normalment 1-2 dies a l'any, que molt rarament arriben a ser intenses, amb temperatures inferiors als -5°C. De fet, la mitjana de les mínimes absolutes dels mesos d'hivern no mostren valors negatius a Montroy; mentre que a Llombai, Turís i Chiva, els valors no ultrapassen els -2°C i, per tant, tot l'any està lliure d'episodis segurs de gelades. El Període d'Activitat Vegetativa (PAV) abasta tot l'any, amb les mitjanes mensuals per damunt de la temperatura considerada com a llindar de l'activitat vegetal, 7,5°C.

L'índex de continentalitat simple (I_c), és equivalent a la amplitud tèrmica anual, és a dir, la diferència entre les temperatures mitjanes dels mesos de més calor (T_{max}) i de més fred (T_{min}), se situa al voltant del 15°C. La classificació proposada per Rivas-Martínez *et al.* (2007)

Taula I. Dades climàtiques i índexs bioclimàtics de les estacions meteorològiques presents en la Vall dels Alcalans i els seu entorn.

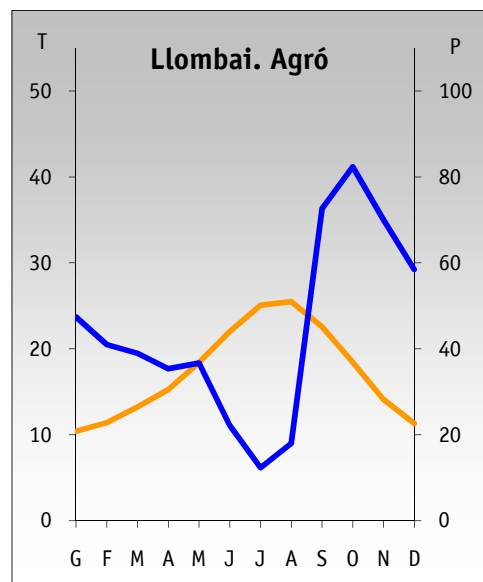
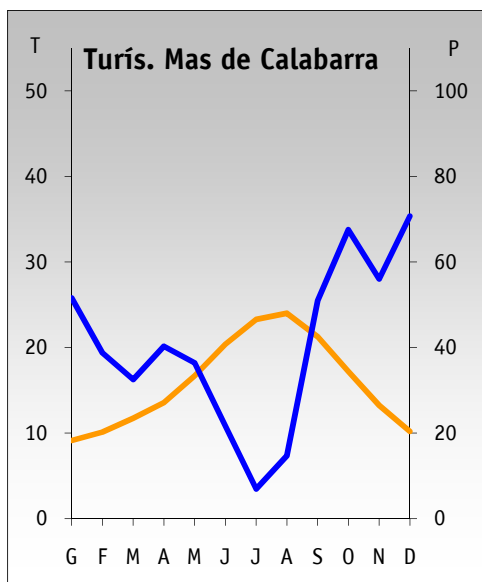
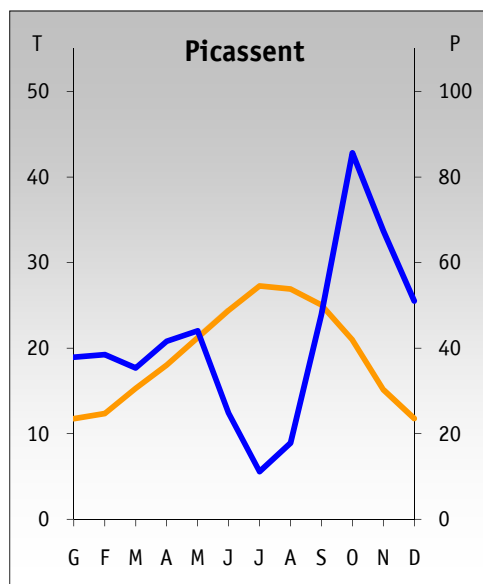
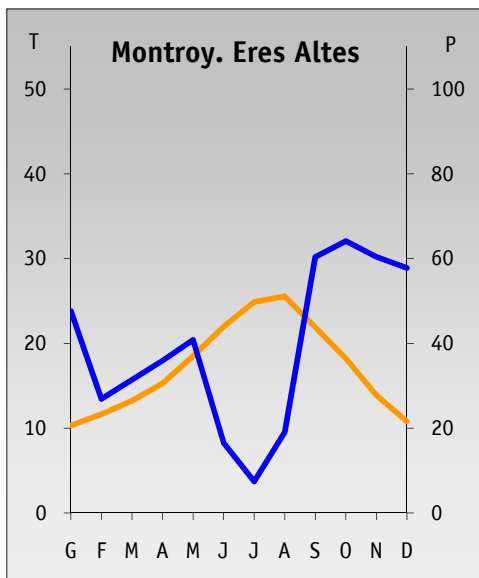
	Montroy. Eres Altes	Llombai. Agró	Turís. Mas de Calabarra	Chiva. Agró	Picassent
Anys	26	20	30	14	29 (P)
Altitud (m)	140	99	203	213	25
T (°C)	17,2	17,3	15,9	15,9	19,2
Mc	agost	agost	agost	agost	juliol
Tmax	25,5	25,5	24	24,4	27,3
Mf	gener	gener	gener	gener	gener
Tmin	10,3	10,4	9,1	9,06	11,8
TM	14,3	15,2	14,3	13,6	15,9
Tm	6,23	4,7	4,2	4,46	7,6
It	377	372	344	339,6	427
Tp	206	207,7	191	191	230
Ic	15,2	15,1	14,9	15,3	15,5
P (mm)	468	535	488	552	503
Io	2,27	2,58	2,6	2,9	2,2
Termoclima	Termo superior	Termo superior	Meso inferior	Meso inferior	Termo inferior
Ombroclima	Sec inferior	Sec inferior	Sec inferior	Sec superior	Sec inferior
Continentalitat	Euoceànic atenuat	Euoceànic atenuat	Euoceànic atenuat	Euoceànic atenuat	Euoceànic atenuat

T = Temperatura mitjana anual; Mc = Mes més càlid; Tmax = Temperatura mitjana del mes més càlid; Mf = Mes més fred; Tmin = Temperatura mitjana del mes més fred; TM = Temperatura mitjana de les màximes del mes més fred; Tm = Temperatura mitjana de les mínimes del mes més fred. It = Índex de termicitat; Tp = Temperatura positiva; Ic = Índex de continentalitat; P = Precipitació anual; Io = Índex ombrotèrmic.

identifica un clima oceànic atenuat, que evidencia l'efecte temperador de les brises humides de la Mediterrània. No obstant això, les temperatures mitjanes superiors als 25°C durant el mes d'agost indiquen una capacitat moderadora menys efectiva durant l'estiu.

Les precipitacions anuals oscil·len entre els 468 i els 552 mm enregistrats a Montroy i Chiva, respectivament. La seua distribució al llarg de l'any mostra el comportament característic de la façana oriental ibèrica amb un màxim tardorenc, sempre a l'octubre i molt superior a la resta de precipitacions estacionals, i un mínim estiuenc bastant marcat (Pérez Cueva, 1994).

Una característica del clima mediterrani és la seua irregularitat interanual, en les temperatures i, especialment, en les precipitacions. Aquest comportament es veu incrementat pels processos relacionats amb el canvi climàtic. Una conseqüència d'aquest fenomen global serà l'increment de les temperatures i la disminució significativa de les precipitacions a tota l'àrea mediterrània; no obstant això, podran aparèixer-hi altres tendències de caràcter local. La quantia i distribució de les pluges de l'any 2009, amb valor anuals superiors a la mitjana, serveixen per

Fig. 8. Diagrames ombroclimàtics de les estacions meteorològiques considerades. Evolució anual de la temperatura (T, línia taronja) i la precipitació (P, línia blava). L'escala de P dobla en valor T per a mostrar el període d'aridesa estival ($T > 2P$).

a demostrar aquestes marcades diferències entre anys. L'elevada disponibilitat d'aigua durant la primavera, amb un màxim discordant al març, feia preveure un any extraordinari per a la flora, però la posterior absència total de pluges des de maig fins a setembre, ha impedit el desenvolupament normal del cycle vegetatiu. Les plantes perennes s'han fet grans, però la seua floració ha sigut escassa i molt breu; les anuals han estat pràcticament desaparegudes.

Fig. 9. Les pluges són les precipitacions habituals, només de forma ocasional s'han enregistrat nevades, com aquesta de gener de 2006 que va cobrir la comarca d'un efímer mantell blanc.

Els paràmetres climàtics són utilitzats per a calcular diversos índexs que expliquen el comportament de les plantes, la seua distribució territorial i la fisonomia de la vegetació. L'índex de termicitat de Rivas Martínez (It) assigna les estacions meteorològiques de Montroy, Llombai i Picassent al termoclima o termotip termomediterrani, les dos primeres a l'horitzó superior i la tercera, més propera a la costa i més baixa en altitud, a l'inferior. Les de Turís i Chiva, situades més a l'interior i a més altitud, mostren valors del pis mesomediterrani inferior. Aquesta transició bioclimàtica cap a l'interior dóna idea del caràcter fronterer del territori entre els dos pisos de vegetació. En aquest sentit, la preferència de determinades espècies indicadores del pis termomediterrani, com el margalló (*Chamaerops humilis*), l'ullastre (*Olea europaea* subsp. *sylvestris*), la rapallengua (*Rubia peregrina* subsp. *longifolia*), per instal·lar-se a les comunitats permanents de les crestes i vessants de solana, es relaciona precisament amb aquesta situació de trànsit. A més a més, altres de caràcter termòfil i òptim termomediterrani, com l'albaida (*Anthyllis cytisoides*), l'esparreguera (*Asparagus horridus*) o la garrofera (*Ceratonía siliqua*), es fan més rares o desapareixen en les zones culminals exposades i als vessants d'ombria.

Pel que fa a la precipitació, l'índex ombrotèrmic (Io) identifica l'ombroclima o ombrotip de la comarca com a sec inferior; només Chiva té valors inclosos a l'interval de l'horitzó sec superior.

TIPIFICACIÓ BIOGEOGRÀFICA

La biogeografia és la ciència que estudia la distribució dels éssers vius en la Terra. La delimitació de les unitats principals o jerarquies està determinada per l'existència d'una flora original, amb espècies, gèneres i, fins i tot, famílies exclusives, endèmiques d'una unitat corològica o biogeogràfica determinada (Rivas Martínez *et al.*, 2007). El conjunt de plantes d'un territori, amb independència de la seua extensió, és el resultat de l'evolució històrica de les variables ecològiques que afecten els éssers vius. En conseqüència, cada territori posseeix una flora pròpia i característica, definida pel conjunt d'elements florístics que han sigut seleccionats i s'han adaptat a unes característiques mediambientals concretes. A més a més, centrant els comentaris en el territori valencià, les nostres plantes autòctones, caracteritzades per l'element mediterrani, no es distribueixen de forma arbitrària, ho fan per unes afinitats corològiques i ecològiques que determinen l'agrupació de conjunts més o menys estables. Aquestes agrupacions característiques constitueixen la seua flora i la vegetació pròpia de la unitat de menor rang, que en aquest treball correspon al sector.

La Vall dels Alcalans està inclosa al sector setabenc de la subprovíncia Valenciana, enquadrada en unitats superiors segons el següent esquema:

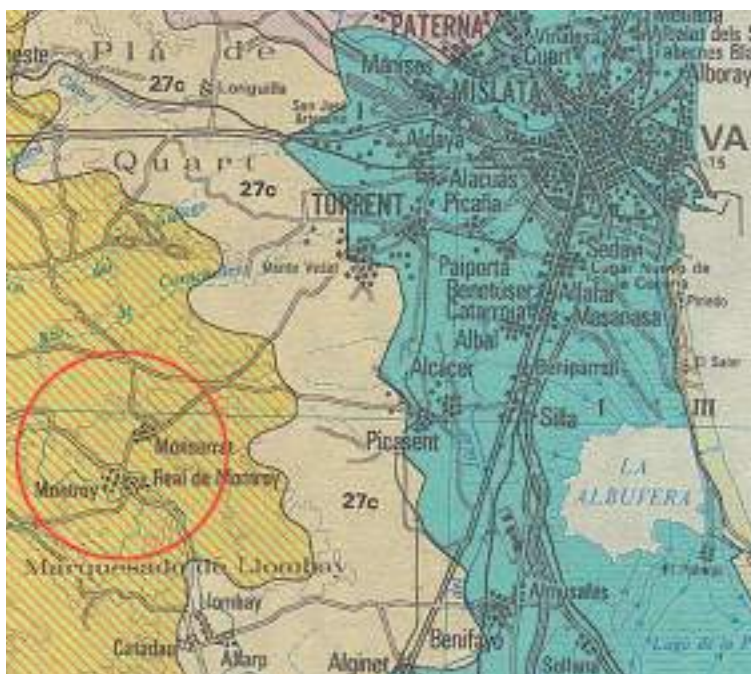
Regne Holàrtic
Regió Mediterrània
Subregió Mediterrània Occidental
Província Catalano-Provençal-Balear
Subprovíncia Valenciana
Sector Setabenc

El sector setabenc té el seu límit septentrional bastant ben marcat pel llit del riu Túria; pel sud quedaria delimitat pels cims més elevats de les serralades bètiques alacantines, des de la serra de les Salines fins a Bèrnia. Destaca per la riquesa d'endemismes, entre els quals abunden els tàxons exclusius àmpliament distribuïts per tot el sector, com les llunetes (*Biscutella stenophylla*), la braca (*Centaurea spachii*), el card morat o prim (*Cirsium valentinum*), la llengua de bou (*Echium flavum* subsp. *saetabense*), la ginesta fina (*Genista valentina* subsp. *valentina*), la boleta de neu (*Iberis carnosa* subsp. *hegelmaieri*), la margarida fina o de runar (*Leucanthemum gracilicaule*), els rabets de gat (*Sideritis incana* subsp. *edetana*, *S. angustifolia* subsp. *angustifolia*), l'herba cuquera (*Teucrium ronnigeri*), la pebreja (*Thymus piperella*) o la cebeta de Sant Jaume (*Urginea undulata* subsp. *caeculi*). Lògicament, la majoria d'aquestes espècies indicadores del sector setabenc estan presents a la Vall dels Alcalans.

VEGETACIÓ POTENCIAL

La vegetació potencial és la comunitat vegetal òptima que existiria en un territori determinat en harmonia amb el sòl i el clima normal d'eixa àrea i sense la intervenció de l'home per alterar l'ecosistema vegetal. La vegetació potencial pot ser climatòfila, també denominada climàtica, o edafòfila. En el primer cas, les variables climàtiques són les que determinen l'estructura i la composició florística de l'etapa més evolucionada i estable de la vegetació; en el segon, les condicions edàfiques especials (rius, llacunes, saladars, aiguamolls, etc.) impedeixen el desenvolupament de la vegetació climàtica, que és substituïda per comunitats vegetals específicament adaptades a aquestes condicions del sòl. Aquestes comunitats que apareixen dins d'un domini climàtic determinat sobre sòls selectius per a les plantes, reben el nom de vegetació o comunitats permanents (Costa, 1986). No obstant això, aquest concepte és utilitzat amb més freqüència per anomenar les comunitats serials, climàtiques, que tenen limitada la seua evolució per les característiques pròpies de l'habitat que ocupen, com és el cas dels rocams, els cingles, les crestes, etc., on l'escassetesa d'espai per a les plantes i el reduït desenvolupament dels sòls bloqueja el dinamisme normal de la vegetació.

Fig. 10. Mapa de sèries de vegetació al sud i l'oest de la ciutat de València. El cercle roig correspon a l'àrea d'aquest estudi inclosa en la sèrie mesomediterrània basòfila de la carrasca (*Quercus rotundifoliae sigmetum*), faciació termòfila amb llentiscler (*Pistacia lentiscus*). No obstant això, la presència i distribució de determinades plantes indicadores (vegeu el text) aconsellen assignar la major part de la comarca al pis termomediterrani. Modificat del full «València» del Mapa de sèries de vegetació d'Espanya (Rivas Martínez, 1987b).

Centrant-nos en la Vall dels Alcalans, el mapa de vegetació de Rivas Martínez (1987b) inclou tota la comarca de la Vall dels Alcalans dins de l'àrea potencial de la sèrie de vegetació mesomediterrània manxega i aragonesa basòfila de la carrasca (*Quercus rotundifoliae sigmetum*), més concretament en la faciació termòfila murciano-manxego-aragonesa amb llentiscle (*Pistacia lentiscus*) (Fig. 10). No obstant això, l'anàlisi bioclimàtica (Taula I, pàg. 24) i la presència de determinades plantes termòfiles confirma que tota l'àrea no pertany de forma homogènia a aquest pis de vegetació.

La vegetació potencial correspondria als anomenats carrascars mesomediterranis només a les zones interiors més elevades, però precisament aquestes zones són adscrites per Laguna (2005) al bioclima termomediterrani d'ombroclima sec, excepte en les cotes més elevades, on pot considerar-se l'existència del mesomediterrani inferior. Donant validesa a aquesta tipificació bioclimàtica, la vegetació potencial correspondria als carrascars termòfils (*Rubio longifoliae-Quercetum rotundifoliae*), etapa madura de la sèrie termo-mesomediterrània valenciano-tarragonina basòfila de la carrasca (*Rubio-Quercus rotundifoliae sigmetum*). Amb independència de la sèrie dominant, originàriament, la comarca estaria ocupada per densos carrascars de talla elevada, on la carrasca (*Quercus ilex* subsp. *rotundifolia*) dominaria l'estrat arbori. En tot el territori valencià, els carrascars termomediterranis han patit des d'antic els efectes de l'agricultura intensiva, el carboneig, els incendis forestals, la ramaderia intensiva, etc., i més recentment, han sigut maltractats per les mal anomenades repoblacions forestals, el desenvolupament urbanístic i les grans obres públiques (Costa, 1999). A la Vall dels Alcalans, el carrascar també ha patit tots aquests processos des de temps molt llunyans; només cal mirar la imatge de la Vall que recull Cavanilles (1795-1797) per a confirmar la presència quasi testimonial de l'arbrat natural en el segle XVIII. Actualment, només poden trobar-se escassos nuclis aïllats de poca extensió o exemplars solitaris que sobreviuen als marges de camps i camins. Les àrees amb vegetació natural són ocupades per un mosaic de timonedes, brolles i màquies, és a dir, per comunitats vegetals serials més o menys evolucionades, que substitueixen els boscos com a conseqüència de la seua degradació o desaparició (aquestes formacions són tractades amb més extensió al capítol següent «Descripció dels Hàbitats»).

La disponibilitat permanent d'aigua o d'humitat edàfica, encara que sotmesa a les variacions estacionals, implica un canvi molt significatiu de les condicions ecològiques dominants. Aquesta situació redueix el protagonisme general que tenen els paràmetres climàtics en la configuració de la vegetació. Ara, l'aigua deixa de ser el recurs decisiu i es transforma en una condició, en una característica de l'ecosistema. Aquest canvi implica l'aparició de les comunitats vegetals higròfiles, característiques dels ambients molt humits, dels aiguamolls i de les riberes dels cursos aigua.

Els cursos d'aigua permanent originen un ambient molt singular on la vegetació es disposa en bandes paral·leles al riu: les salzedes (*Salix* sp. pl.) ocupen les zones més properes a l'aigua,

amb les arrels permanentment entollades, formant una barrera entre aquesta i les formacions ripàries exteriors; a continuació es troben les alberedes (*Vinca difformis*-*Populetum albae*) amb albers (*Populus alba*) i xops negres (*P. nigra*), ocupant els sòls permanentment humits, però només temporalment entollats, i finalment, les omedes (*Acantho-Ulmetum minoris*) que, dominades per l'om (*Ulmus minor*), menys exigent en humitat, són les formacions que representen el trànsit cap a les comunitats dels sòls terrestres (Costa, 1999). Originàriament, les riberes del riu Magre degueren estar cobertes per aquestes comunitats ripàries, però actualment han desaparegut completament, com de la majoria del rius valencians. Les àrees potencials de les alberedes i omedes, amb sòls profunds, fèrtils i humits, han sigut transformades en hortes des d'antic, mentre que el domini de la salzedà està ocupat per senillars (*Phragmites australis*), canyars (*Arundo donax*), bogars (*Typha domingensis*) i altres herbassars de talla elevada. Només la permanència d'alguns dels seus elements característics, com la sarga (*Salix eleagnos*), el xop negre (*P. nigra*) o l'om (*U. minor*), certifiquen la vocació de l'espai riberenc.

Fig. 11. Les salzedes, alberedes i omedes han desaparegut de les riberes del Magre, només alguns exemplars dispersos, com els xops (*Populus nigra*) i els oms (*Ulmus minor*) de la imatge, són el testimoni de les formacions forestals pròpies d'aquest ambient. La resta de l'espai ha sigut conquerit per les comunitats d'ambient marjalencs, com els senillars, canyars i bogars.

DESCRIPCIÓ DELS HÀBITATS

En el capítol anterior s'han presentat les característiques ambientals que, junt amb les activitats antròpiques, intervenen de forma directa en la configuració dels paisatges. Qual-sevol mirada sobre aquest territori extens (Fig. 1 i 5) ens descobreix un mosaic heterogeni d'unitats recognoscibles per la seua semblança fisonòmica. Aquestes unitats reflecteixen la distribució territorial de les plantes segons les seues afinitats ecològiques, incloses les derivades de les activitats humanes. El resultat és la formació de conjunts més o menys homogenis que reben el nom de comunitats vegetals o vegetació. Per tant, les plantes que creixen juntes en una àrea determinada, sotmeses a les mateixes condicions ambientals, determinen l'aparència d'aquestes unitats ambientals, que també reben el nom d'ecosistemes o hàbitats. A més a més, en la majoria dels casos, són les protagonistes de la seua denominació: així es parla de carrascars, pinades, coscollars, romerars, argelagars, etc., per donar nom als llocs poblats per pins, carrasques, coscolls, romanís o argelagues. De la mateixa manera, poden agrupar-se segons els noms que identifiquen el seu aspecte general: boscos, matollars, brolles, pasturatges, etc. En el nostre estudi, poden indicar-se dos excepcions: els rocams, penya-segats i runars, on la roca nua és l'element dominant, i els conreus, on les pròpies tècniques culturals són les responsables de la seua identitat.

Tenint en compte aquesta correspondència entre ecosistemes o hàbitats i els seus habitants vegetals, hem decidit optar per una base ecològica per a la presentació d'aquesta guia. Les espècies són agrupades segons el seu hàbitat preferent, és a dir, aquell on apareix amb major freqüència. Per facilitar la identificació dels diferents tipus d'ambients i, a més a més, aprofundir mínimament en el seu coneixement, els següents apartats estan destinats a la seua descripció, de forma breu i senzilla, però sense deixar a banda els conceptes ineludibles per a completar la informació més especialitzada. Realment, la comarca és un mosaic complex de comunitats vegetals que representen diferents estats d'evolució enllaçats en un procés dinàmic continu. Per això, es presenten agrupades segons la seua similitud, proximitat estructural o grau de mescla en el territori, assenyalant-hi els indicadors més adients per a diferenciar-les fàcilment.

ELS BOSCOS I LES MÀQUIES

Els boscos són les formacions dominades per arbres, les més fàcilment reconegudes i les més valorades pels ciutadans, tant des de la perspectiva paisatgística com des de l'ambiental. A la comarca, només trobem un tipus de bosc natural: el carrascar (*Rubio longifoliae-Quercetum rotundifoliae*), que actualment tot just roman com a xicotets bosquets de poca extensió (Fig. 12). Aquestes restes són el testimoni relict de aquells que degueren cobrir gran part de la comarca en l'antiguitat (capítol «Vegetació potencial»; pàg. 28). Aquestes formacions presenten un estrat arbori presidit per la carrasca (*Quercus ilex* subsp. *rotundifolia*), normalment acompanyada d'ullastres i oliveres (*Olea europaea*), garroferes (*Ceratonia siliqua*) i pins blancs (*Pinus halepensis*); molt ocasionalment, als llocs més ombrívols d'alguns barrancs també convivia amb el fleix valencià (*Fraxinus ornus*). Després de l'incendi de 1993, aquesta vegetació potencial només pot ser reconeguda en les seues etapes de substitució (Stübing *et al.*, 1989; Costa, 1999; Laguna, 2005).

El sotabosc i l'orla arbustiva d'aquests bosquets residuals de carrasca estan constituïts per una màquia densa, amb els llentiscles (*Pistacia lentiscus*) i els coscolls (*Quercus coccifera*) com elements dominants, però amb una rica i diversificada presència de faneròfits termòfils i plantes

enfiladisses. Entre els primers destaquen el margalló (*Chamaerops humilis*), l'aladern (*Rhamnus alaternus*), l'arçot o espí negre (*Rh. lycioides* subsp. *lycioides*) i, amb menys freqüència, algunes espècies de fulla lauroide més exigents en humitat, com l'arboçer (*Arbutus unedo*), el marfull (*Viburnum rinos*) o la cornicabra (*Pistacia terebinthus*). Entre les segones, la rapallengua (*Rubia peregrina* subsp. *longifolia*), l'arítjol o llengüeta de par-dalet (*Smilax aspera*) i també l'heura (*Hedera*

Fig. 12. Els carrascars han quedat reduïts a bosquets de molt poca extensió, com aquest que ocupa el vessant d'ombria de la cresta occidental de la serra del Castellet (Montserrat), molt a prop del Portell.

helix), als llocs on la vegetació manté una estructura més tancada i afavoreix unes condicions més ombrívoles i amb més humitat.

Si bé els carrascars han quedat reduïts a una expressió mínima, la comunitat que constitueix la primera etapa de substitució, els coscollars amb llentiscle (*Quercococciferae-Pistacietosum lensisci*), estan bastant estesos per les àrees amb vegetació natural i mantenen la seua estructura, densitat i composició florística (Fig. 13), però sense elements arboris o amb exemplars més o menys dispersos de pi blanc (*P. halepensis*). Es reconeixen per l'alçària (superior als 2 metres) i la densitat dels elements dominants, el llentiscle i el coscoll; no obstant això, la seua delimitació resulta bastant complicada pel veïnatge i la mescla amb els matollars i les brolles (romerars, argelagars, timonedes, etc.), que són les comunitats serials que apareixen per la degradació d'aquesta comunitat. Aquesta distribució espacial, amb una notable barreja de tipus de vegetació, pot complicar l'organització de les espècies en la guia, per això, en cas de no tindre clara la identificació d'un determinat paratge, recomanen fullejar aquest tipus d'ambient i també el següent, corresponent als matollars.

Per a completar aquest apartat, cal mencionar una altra formació dominada per arbres, concretament pel pi blanc (*P. halepensis*), que abasta extensions notables en determinades àrees de

Fig. 13. Les màquies de coscolls i llentiscles són la primera etapa de substitució dels carrascars potencials de la comarca. Es caracteritzen per la seua estructura densa i impenetrable i per la seua alçària, entre 2-4 m. Per tot el territori, apareix barrejada amb altres comunitats menys evolucionades. En la imatge, s'observen en primer terme els matollars de talla baixa. El pi blanc sempre està present de forma dispersa.

la comarca (Fig. 14). Aquest pi és una espècie pionera típica, que apareix amb freqüència en les màquies i garrigues mediterrànies, però normalment de forma més o menys dispersa. Únicament als territoris on les espècies frondoses escleròfiles tenen liminatada la seua capacitat de creixement constitueix formacions naturals denses (Costa Tenorio *et al.*, 1998), que no és el cas de la Vall dels Alcalans. Ací les pinades no són veritables boscos, sinó simples formacions arbòries creades artificialment per reforestar zones amb sòls pedregosos o poc desenvolupats i de baixa fertilitat,

Fig. 14. Les pinades de pi blanc (*Pinus halepensis*) són el resultat de plantacions destinades a la reforestació o la producció fustera. Aquesta pràctica ha sigut tan estesa en dècades passades per tot el territori valencià que han afavorit la seua dominància actual en els nostres paisatges, fins al punt que per a molta gent pinada i bosc han arribat a ser sinònims (Folch *et al.*, 1984).

Fig. 15. Les brolles i timonedes cobreixen àrees molt extenses del territori. Amb caràcter general, es tracta de formacions obertes, amb molt espais sense vegetació, i poc elevades (fins a 1 m d'alçària). També apareixen les espècies pròpies d'etapes més evolucionades, com el coscoll (*Quercus coccifera*) —mates més fosques que destaquen en el vessant superior—, i els pins blancs (*P. halepensis*).

sòls que han estat descartats per a l'agricultura o que són destinats a una producció fustera de molt dubtosa viabilitat. Normalment, són mases denses molt ombries que interfereixen de forma molt significant el desenvolupament del sotabosc. Només cal observar com davall dels pins només apareixen algunes plantes disperses i mal crescudes que interrompen l'extens i uniforme mantell de pinassa.

ELS MATOLLARS: BROLLES I TIMONEDES

Els matollars són formacions vegetals integrades per arbustos i mates llenyoses de talla mitjana o baixa que superen rarament el metre d'alçària. Aquestes comunitats acullen les plantes aromàtiques més populars de la nostra cuina i del nostre folklore: romaní, sajolida, camamilla, espígol, sàlvia, timó, pebrella, etc. En el context dinàmic de la vegetació, la seua presència està relacionada amb la degradació de la màquia i, en el sentit invers de la successió, en la evolució de les comunitats pioneres. Quan desapareixen o minven les pertorbacions naturals (incendis, inundacions, etc.) o antròpiques (conreus, moviments de terres, mineria, urbanització, infraestructures, etc.) que provoquen la desaparició de la coberta vegetal, determinades plantes colonitzen amb rapidesa els terrenys alterats i erms i n'inicien la recuperació. A la Vall dels Alcalans, l'abandonament dels cultius en les terrasses, encara visibles als vessants, i els incendis han sigut els principals responsables de la seua dominància paisatgística a les llomes i tossals amb vegetació natural. Les característiques edàfiques i climàtiques determinen una notable varietat de comunitats diferents, normalment identificades per l'espècie o les espècies dominants, que són les que determinen la seua fisonomia. En conjunt, els matollars són comunitats d'es-

Fig. 16. Les brolles calcícoles alberguen una elevada riquesa d'espècies arbustives. Les clarianes són ocupades per les timonedes i els pasturatges. Les timonedes són comunitats de talla baixa, al voltant del 30 cm d'alçària, que destaquen per l'elevada presència de les plantes aromàtiques més conegudes i apreciades en la cultura valenciana. Una part significativa de la diversitat florística d'aquestes comunitats correspon als teròfits i geòfits de durada estacional.

Fig. 17. Els espartars cobreixen extensos vessants pedregosos o amb sòls poc desenvolupats. Durant la floració, als mesos de març a juny, les espigues daurades evidencien la dominància de l'espart (*Stipa tenacissima*) en la fisonomia de la comunitat.

estructura esclarissada, amb grans espais lliures (Fig. 15), que segons la seua alçària poden diferenciar-se en brolles, integrades per arbustos que rarament superen el metre d'alçària (romaní, petorrera, argelaga), i timonedes, dominades per petits arbustos baixos (timó, pebrella, rabet de gat).

A la comarca, les brolles estan dominades per un conjunt de plantes termòfiles àmpliament representades per tot el territori (Fig. 16), com és el cas del romaní (*Rosmarinus officinalis*), acompanyat de la petorrera (*Erica multiflora*), la corona de frare (*Globularia alypum*), l'argelaga (*Ulex parviflorus*), l'albaida (*Anthyllis cytisoides*), la coroneta (*Coronilla minima* subsp. *lotoides*), les estepes (*Cistus albidus*, *C. salviifolius*), entre altres moltes. Normalment, les clarianes d'aquesta formació són ocupades per les timonedes (*Thymo piperellae-Helianthemum marifolii*), on el timó (*Thymus vulgaris*), la pebrella (*Th. piperella*), el punzell (*Coris monspeliensis* subsp. *fonqueri*), el rabet de gat (*Sideritis angustifolia*), la camamilla (*Santolina chamaecyparissus* subsp. *squarrosa*) o la bracera (*Centaurea spachii*), són els elements més comuns.

ELS PASTURATGES

Els pasturatges representen l'etapa serial menys evolucionada de la vegetació potencial del territori, els primers a aparèixer després d'una pertorbació severa o, si la seua presència està relacionada amb una degradació molt intensa de la vegetació, els últims que sobreviuen. Els més estesos pel territori són els fenassars (*Teucrio pseudochamaepityos-Brachypodium retusi*), on acompanyant el fenàs (*Brachypodium retusum*) hi creixen l'iva borda (*Teucrium pseudochamaepityos*), el raïmet de pastor (*Sedum sediforme*), l'herba sanguina (*Paronychia argentea*, *P. capitata*) i diverses gramínies (*Dactylis glomerata*, *Koeleria vallesiana*, etc.). També resulta molt

destacable la diversitat de geòfits *que habiten aquesta comunitat*: orquídiies (*Anacaptis pyramidalis*, *Ophrys fusca*, *O. scolopax*, *O. tenthredinifera*), nadaletes (*Narcissus assoanus*, *N. dubius*), tulipes (*Tulipa australis*), entre altres.

Quan els sòls són molt pedregosos i, per tant, poc desenvolupats, les comunitats arbustives poden ser substituïdes per una comunitat caracteritzada per la dominància d'una gramínia de gran talla: l'espart (*Stipa tenacissima*). Els espartars (Fig. 17) són formacions uniformes molt expansives que poden reblir tot l'espai disponible en comunitats quasi monoespecífiques o molt pobres en espècies que colonitzen les clarianes entre les mates.

LES CRESTES I ELS CINGLES

Els hàbitats rocosos alberguen comunitats vegetals obertes dominades per espècies perennes arrelades a les fissures i clavills de la roca. L'escassetesa de sòl en aquests forats de la pedra i, per tant, també d'aigua i nutrients són molt limitants per al creixement; a més a més, aquest hàbitat té carències per oferir posicions favorables per a la fixació i desenvolupament dels propàguls. Aquestes característiques el converteixen en un hàbitat molt restrictiu per a les plantes, que exigeix adaptacions efectives per a la supervivència. Aquesta especialització i l'aïllament geogràfic de les poblacions, afavoreix una elevada diversificació de les comunitats vegetals que acullen, reconegudes per l'elevada concentració d'espècies endèmiques.

A la Vall dels Alcalans, els clavills i buits de les lloses calcàries horitzontals i de les parets rocoses més o menys inclinades,

Fig. 18. Els pendents rocosos són un hàbitat molt restrictiu per a les plantes, que s'han adaptat per a viure als sòls mínims que omplien els forats, les esclatxes, les xicotetes lleixes i altres irregularitats de la pedra. Amb limitacions tan dràstiques, les comunitats rupícoles sempre mostren una cobertura molt baixa, dispersa, poc aparent; no obstant això, l'originalitat dels seus pobladors, amb una notable riquesa d'endemismes, els confereix un enorme atractiu científic i conservacionista. Plantes comunes als matollars també s'instalen en aquests ambients, encara que el seu desenvolupament reduït evidencia les dures condicions de vida d'aquests medis.

estan dominades per comunitats comofítiques (*Jasonio glutinosae-Teucietum thymifoliae*), especialment als vessants d'orientació sud. En la seua composició florística destaquen la flor de penya (*Hypericum ericoides*), el te de roca (*Chiladenus saxatilis*), els conillets de roca (*Chaenorhinum organifolium* subsp. *crassifolium*) i el trencapedres (*Teucrium thymifolium*), entre altres.

Els murs de pedra seca que es conserven en molts vessants de la comarca configuren un hàbitat semblant en les seues característiques ecològiques, encara que milloren algunes de les condicions més limitadores, com la presència d'espais efectius per a la colonització i el volum de sòl disponible. Normalment, moltes de les plantes que colonitzen aquestes construccions són les mateixes que apareixen a les parets rocoses.

LA VEGETACIÓ NITRÒFILA CONREUS I ALTRES HÀBITATS ANTRÒPICS

Una gran part del territori l'ocupen els ambients modificats per l'home amb destinacions diverses: agricultura, extracció de materials, construcció, residència, mobilitat, etc. Tots ells comparteixen una característica comuna: l'elevada concentració de compostos nitrogenats, molt superior a la que toleren la majoria dels organismes. Per això, les plantes que creixen en aquest

tipus d'hàbitats s'anomenen espècies nitròfiles, és a dir, amants dels sòls nitrificats, o ruderals, terme derivat de l'arrel llatina *ru-deris* que significa 'brutícia' (Costa, 1999). Aquestes plantes també estan adaptades per a suportar fortes perturbacions, com la ruptura periòdica del sòl, el trepig, les agressions mecàniques o l'enterrament.

Fig. 19. Les comunitats arvenses que habiten els conreus, aprofiten l'aturada de les activitats agrícoles per ocupar tot l'espai disponible amb un ritme accelerat per poder completar el seu cicle vital abans de la preparació de la terra per al nou cicle productiu. Les llavors quedaran soterrades esperant la nova arribada de les condicions adients. A la imatge, un camp d'horta cobert per la llevamà (*Calendula arvensis*), de flors grogues, i el ravenell (*Diplotaxis erucoides*), amb la flor blanca.

Les comunitats que formen aquestes plantes s'estenen per les vores dels camins i carreteres, el abocadors, els voltants de les construccions humanes, els solars sense edificar i altres terrenys remoguts. El conreus també presenten unes característiques òptimes per al desenvolupament d'aquestes plantes, són les popularment anomenades males herbes.

RIBERES FLUVIALS I RAMBLES

Els medis aquàtics o permanentment humits s'identifiquen amb molta facilitat, precisament per la forta dependència de la condició que els identifica: l'aigua. Entre les comunitat hi-gròfiles, poden distingir-se tres grups: (1) les comunitats forestals que arreen a terra ferma i troben l'aigua al mantell freàtic, (2) les que arreen dins l'aigua, però només mantenen submergides les seues bases, i (3) les que viuen completament dins l'aigua, submergides o flotant.

Les formacions arbrades de les riberes fluvials, també conegudes com boscos en galeria, típiques del cursos d'aigua permanent (vegeu l'apartat «Vegetació potencial», pàg. 28), han desaparegut de les vores del riu Magre. El seu espai està dominat per diverses comunitats palustres, més característiques dels ambients marjalencs. S'hi troben senillars (*Phragmites australis*), canyars (*Arundo donax*), bogars (*Typha domingensis*), joncars (*Scirpus holoschoenus*) i altres herbassars de talla més o menys elevada segons les espècies dominants (Fig. 20).

Quan la circulació d'aigua és sols temporal, les condicions canvien i també les plantes característiques, que han de tolerar un període eixut més o menys prolongat. A les rambles i barrancs de la comarca, la

Fig. 20. Les desaparegudes comunitats ripàries típiques del rius mediterranis han sigut substituïdes per senillars (*Phragmites australis*) i canyars (*Arundo donax*) que voregen les riberes fluvials.

Fig. 21. Els baladrars són les comunitats característiques de les rambles i barrancs amb circulació periòdica d'aigua. Poden trobar-se bons exemples d'aquestes comunitats al riu Magre, a la zona dels Castellars, encara que el baladre (*Nerium oleander*) apareix de forma més o menys dispersa per tota la vora del riu i en altres zones amb humitat edàfica.

vegetació característica són el baladrars (*Rubus ulmifolii-Nerietum oleandri*), on hi ha a més del baladre (*Nerium oleander*), clarament distingible per la seua vistosa floració rosada, la murta (*Myrtus communis*), el tamarit (*Tamarix gallica*), l'esbarzer (*Rubus ulmifolius*), la vidriella (*Clematis flammula*) i la cua de cavall (*Equisetum ramosissimum*), entre altres moltes (Fig. 21). Els tamarits (*Tamarix* sp. pl.) poden dominar la comunitat vegetal per a formar els tamarigars, que tenen el seu hàbitat òptim en zones de sòls margosos de clima àrid o semiàrid; no obstant això a la comarca es poden trobar algunes representacions poc extenses d'aquestes comunitats en la ribera del Magre.

La generositat d'aquests espais amb un recurs tan valuós com l'aigua, afavoreixen l'arribada de nombroses plantes més relacionades amb altres tipus d'ambient. Per tant, és recomanable revisar altres tipus de vegetació, especialment la nitròfila, per identificar algunes espècies observades en les vores del riu, de les basses o de les séquies.

GUIA BOTÀNICA DE LA VALL DELS ALCALANS

La *Flora de la Vall dels Alcalans* es presenta dividida en 5 apartats que corresponen als tipus d'hàbitats descrits en el capítol corresponent (pàg. 31): els boscos i les màquies, els matollars, els rocams, la vegetació nitròfila i les riberes fluvials. Per facilitar la identificació d'aquestes unitats i la de qualsevol planta observada en la natura, s'ha decidit ometre la diferenciació dels pasturatges en un apartat independent. Dos raons justifiquen aquesta decisió: d'una banda, als hàbitats naturals o seminaturals apareixen pastures a les clarianes, a les zones perifèriques o al sotabosc de les formacions llenyoses més evolucionades. De l'altra, els pasturatges que es reconeixen amb més facilitat apareixen en hàbitats antropitzats sotmesos a l'eliminació periòdica de la coberta vegetal (camps de cultiu i bancals, vores de carreteres, etc.). Aquesta situació de solapament entre hàbitats ha afavorit aquesta decisió, que considerem la més efectiva per millorar la utilitat pràctica de la guia pel que fa a la identificació de les plantes.

Per a cadascuna de les unitats ecològiques esmentades, les plantes es presenten en dos formats diferents: les fitxes i la col·lecció de fotografies. Amb aquesta estructura, s'il·lustren més de 300 espècies, amb fotografies seleccionades per a facilitar-ne la identificació. Aproximadament la meitat tenen la corresponent fitxa descriptiva, organitzada en diferents apartats. Per a cada hàbitat i de forma independent entre les fitxes i les fotografies, les plantes estan ordenades alfabèticament pel seu nom científic. Al final del text, es recullen els seus noms populars en valencià (pàg. 235) i en castellà (pàg. 241) en índexs específics.

També cal indicar que la majoria de les espècies no són exclusives d'una comunitat vegetal o un únic tipus d'hàbitat. Per aquesta raó, l'ordenació ha donat prioritat a les preferències ecològiques observades a la Vall dels Alcalans, evitant-ne les repeticions. Es recomana revisar les fitxes i les fotografies dels hàbitats propers per a poder completar la identificació de qualsevol espècie.

Cada fitxa està subdividida en els següents apartats.

- **Nom científic de la planta.** Per evitar discrepàncies sobre la validesa d'un o altre nom o del tractament taxonòmic, hem mantingut el criteri adoptat per Mateo & Crespo (2009) en el *Manual para la determinación de la flora valenciana*. Quan s'ha considerat adient i aclaridor també s'anomenen altres propostes taxonòmiques.
- **Noms populars en valencià i castellà.** S'ha fet un recull bibliogràfic dels noms vernacles més freqüentment utilitzats per nomenar la planta. Aquests apartats resultarien molt més valuosos si reflectiren els mots utilitzats pels veïns de la Vall dels Alcalans, però la seua obtenció implicaria un treball afegit que supera els nostres objectius. No obstant això, el considerem

un treball d'enorme interès per a evitar la pèrdua de tot aquest patrimoni immaterial que a poc a poc va perdent-se amb la inevitable desaparició de la gent major.

- **Descripció** de les diferents parts de la planta, amb especial atenció per a aquells caràcters que permeten confirmar la seua identificació.
- **Distribució** general, indicant-hi l'àrea global, mundial o europea, la presència a la península Ibèrica i les Illes Balears i, finalment, a la Comunitat Valenciana, on es detalla amb més precisió quan es tracta d'endemismes iberollevantins o exclusius del territori valencià. S'han evitat les referències als municipis on la planta ha sigut observada, perquè aquesta informació només reflecteix el coneixement que hem pogut assolir amb el nostre treball i no implica la seua absència en la resta. Qui tinga interès a conèixer la distribució de les plantes en la comarca, pot adreçar-se a la web del Banc de Dades de Biodiversitat de la Comunitat Valenciana (<http://bdb.cma.gva.es>). Aquesta pàgina permet consultar l'inventari florístic complet de la comarca i de cadascun dels termes municipals (aquest llibre només il·lustra 370 espècies de les més de 500 identificades o citades en la bibliografia) i, a més, mostra els mapes de distribució de les espècies destacant les quadrícules d'un quilòmetre quadrat (UTM d'1x1 km) on la planta està present.
- **Època de floració**, indica el període òptim de floració i, entre parèntesis, els mesos amb una floració més irregular o més reduïda.
- **Hàbitat** on normalment creix la planta, amb indicació de les seues preferències ecològiques i bioclimàtiques en el conjunt de la seua àrea de distribució general i a la Vall dels Alcalans.
- **Usos i propietats**, presenta una recopilació dels principals usos culturals, terapèutics i medicinals. Com ja s'ha indicat, el millor hauria sigut recollir els usos de les plantes a la comarca per evitar la pèrdua de tota la cultura etnobotànica que atresoren els seus veïns.
- **Observacions**, destinat a indicar algunes curiositats o altres aspectes considerats d'interès des d'altres perspectives; també s'hi destaquen alguns aspectes importants per a identificar la planta tractada o per anomenar i diferenciar altres espècies properes que no són tractades amb la mateixa extensió.

Per a la redacció de tots els apartats, s'ha procurat evitar el termes tècnics especialitzats, però tal ommissió no sempre resulta possible ni tampoc efectiva. Per la qual cosa s'ha inclòs un extens glossari (pàg. 223) perquè el lector pugua aclarir la majoria d'aquests conceptes amb rapidesa, sense necessitat d'acudir a altres fonts de consulta.

Les fonts bibliogràfiques consultades per a recopilar tota la informació de la guia botànica no estan incloses en el text per evitar la repetició excessiva de les nombroses claus d'identificació i treballs florístics, guies i costumaris. Tots els treballs estan recollits en l'apartat de referències bibliogràfiques (pàg. 229). Alguns treballs són documents virtuals (*Herbari Virtual del Mediterrani Occidental*, *Naturaleza Cantàbrica on line*, etc.) o estan accessibles a través d'Internet (*Flora Ibèrica*, *Atlas de las plantas alóctonas invasoras en España*, etc.). A més a més, l'ús dels motors de recerca per Internet permet completar tot tipus de informació sobre aquesta temàtica.

**LES PLANTES DELS
BOSCOS I LES MÀQUIES**

Arbutus unedo

Noms comuns en valencià

Arbocer, arboç (encara que normalment aquest nom se li dóna als fruits).

Noms comuns en castellà

Madroño.

Descripció

Arbre perennifoli que pot arribar fins als 5 m d'alçària, tot i que generalment presenta forma arbustiva. És fàcil de reconèixer per la seua escorça vermellosa. Les fulles (5-10 cm de longitud) també són molt característiques: alternes, lauroides, amb forma ovalada i el marge dentat, de color verd lluent. Les flors són terminals, de color blanc amb els pètals soldats formant com una gerra, disposades en pomells pènduls amb les flors invertides. El fruit (cirera d'arbocer o arboços) és de color groc ataronjat que es va tornant roig intens quan madura, superficialment granulós i ple de llavors.

Distribució geogràfica

Espècie mediterrània que s'estén pel sud d'Europa, el nord d'Àfrica, fins a Palestina, i les illes macaronèsiques. Àmpliament representat per quasi tota la península Ibèrica i les Illes Balears. Els seus requeriments ecològics determinen una presència dispersa pels territoris valencians, tret dels territoris semiàrids del sud de la província d'Alacant.

Època de floració   D'octubre a febrer.

Hàbitat

Forma part del sotabosc i de l'orla arbustiva del carrascars; també apareix a les màquies denses, amb preferència pels indrets més ombrívols i humits on queden normalment refugiades les espècies perennifòlies de fulla ampla, com el marfull (*Viburnum tinus*) o l'aríjol (*Smilax aspera*). Aquesta preferència ecològica el converteix en una espècie molt rara a la comarca, amb exemplars solitaris de presència molt localitzada.

Usos i propietats

Aquesta espècie, considerada com una autèntica relíquia vivent amb uns 10 o 20 milions d'anys d'antiguitat, es cultiva com a planta ornamental de parcs i jardins, la seua fusta s'utilitza per a fer objectes tallats. Des d'una perspectiva medicinal, les fulles i l'escorça tenen una acció anti-sèptica i antiinflamatòria sobre l'aparell urinari. Els arboços, que tarden un any a madurar, són comestibles, tot i que no se'n pot abusar perquè el consum excessiu pot dur com a sorpresa una borratxera. De fet, el nom *unedo*, que procedeix del verb llatí *edo* ('menjar') i del numeral *unus* ('un només'), significa menjar-ne només un i fa referència a les conseqüències indicades.

Asparagus acutifolius

Noms comuns en valencià

Esparreguera, esparreguera boscana, de bosc o de menjar.

Noms comuns en castellà

Esparraguera silvestre, esparraguera triquera, esparraguera de bosque o de gato.

Descripció

Planta perenne amb tiges llenyoses gràcils i molt ramificades que fa al voltant d'un metre d'alçària. Les vertaderes fulles són molt menudes i primes i, realment, molt poc aparents. No s'han de confondre amb les estructures verdes més abundants, que realment són branquetes curtes amb forma d'agulla i punxants (cladodis). Les flors són unisexuals, menudes, de color verd, un poc groguenc. El fruit és una baia de color groc verdós que es torna negra cap al final de l'estiu. També es reproduïx per mitjà de noves tiges subterrànies que s'escampen per les proximitats de la planta.

Distribució geogràfica

Planta distribuïda per tota la conca mediterrània, bastant comuna a tota la península Ibèrica i les Illes Balears, amb l'excepció del territoris septentrionals de clima més plujós on resulta més rara. Àmpliament representada per tota la Comunitat Valenciana.

Època de floració De juliol a octubre.

Hàbitat

Normalment apareix en el sotabosc i en l'orla espinosa del boscos mediterranis (carrascars, alzinars, sureres, rouredes) i a les màquies de substitució (llentisclars i coscollars o garrigues), on és freqüent que prenga l'aspecte d'una liana. Resulta molt rara en formacions arbustives menys evolucionades, però també apareix ocasionalment en brolles d'elevada densitat.

Usos i propietats

Coneguda i utilitzada des d'antic per les seues propietats diürètiques, és molt més apreciada popularment pels seus brots o tiges joves: els espàrrecs de bosc, que es recullen quan són verds i tendres. Aquest menjar no està recomanat per a la gent que pateix malalties del renyó, perquè algunes substàncies que contenen irriren els teixits renals i poden provocar alteracions importants.

Observacions

Es diferencia de les altres esparregueres que poden trobar-se a la Vall dels Alcalans, per la seua aparença enfiladissa, amb tiges fines i tortuoses i, sobretot, per la gran quantitat de petits cladodis, de color verd fosc que, agrupats en feixos de més de 30, cobreixen gairebé tota la planta.

Ceratonia siliqua

Noms comuns en valencià

Garrofer, garrofera.

Noms comuns en castellà

Algarrobo.

Descripció

Arbre perennifoli que pot arribar als 10 m d'alçària, amb el tronc retort, sovint buit. Les fulles són compostes, fins a 5 parells de folíols ovalats i coriàcis amb el marge sencer i color verd fosc. Les flors estan agrupades en raïms que naixen sobre les branques velles, sense corol·la, només amb un calze format per 5 sèpals verdosos. Un exemplar pot tindre sols flors masculines (arbre masculí), sols femenines (arbre femení) o flors hermafrodites. El fruit, la popular garrofa, és un llegum allargada, de color verd durant la maduració i marró molt fosc quan madura. Les llavors són llises, brillants i molt dures.

Distribució geogràfica

Espècie originària de la Mediterrània oriental, va ser introduïda i cultivada en tota la Mediterrània des de molt antic. Els exemplars naturalitzats són molt sensibles a les baixes temperatures, per la qual cosa la seua distribució queda pràcticament limitada a les zones costaneres i litorals dels pisos termo i mesomediterrani. Els arbres cultivats poden avançar un poc més terra endins.

Època de floració De setembre a desembre.

Hàbitat

Cultivada per tota la comarca, on es troben exemplars monumentals que superen els valors establits per la Llei de Patrimoni Arbori; també són nombrosos els que mereixen un reconeixement municipal com a arbres singulars. Els exemplars naturalitzats s'estenen per les màquies i matollars de tota la comarca, amb preferència pels llocs càlids i assolellats.

Usos i propietats

La garrofa és un fruit molt ric en sucres que ha format part de la dieta humana des d'antic; a més en èpoques de carestia i de fam s'ha utilitzat per a fer imitacions del xocolate i del café. Les llavors eren emprades antigament com a mesura de pes: són els quirats que es feien servir per a pesar joies. També és una planta molt utilitzada en la jardineria mediterrània.

Observacions

El garrofer és un arbust poc elevat i molt ramificat des de la base. El seu magnífic port arbori s'aconsegueix amb podes específiques.

Crataegus monogyna

Noms comuns en valencià

Arç blanc, bolqueret, cirerer de pastor, espinal blanc, espinaler, garguller.

Noms comuns en castellà

Espino albar, espinera, majuelo.

Descripció

Arbust o arbre (pot arribar als 6 m d'alçària), espinós i caducifoli. Les fulles són alternes, peciolades, amb el marge profundament lobulat o inclús dividit. Aquesta morfologia és molt característica i permet identificar-lo amb molt facilitat, encara que només conserve algunes fulles senescentcs. Les flors són pentàmeres (amb 5 peces florals) blanques, agrupades en ramells olorosos, molt abundants durant la primavera. Presenta els fruits típics de les rosàcies, pedicel·lats, globulós amb una coroneta amb 5 dents, de color roig viu. Tenen una maduració tardorenca, quan la planta perd les fulles.

Distribució geogràfica

Espècie d'òptim centreeuropeu que s'estén pel centre i l'oest d'Europa i per la major part de la península Ibèrica i les Illes Balears. A la Comunitat Valenciana, mostra una distribució molt extensa, però sempre evitant les àrees més seques.

Època de floració   D'abril a juny.

Hàbitat

Espècie caducifòlia pròpia de les formacions forestals més o menys humides o properes als cursos d'aigua, apareix en l'orla espinosa dels boscos, en màquies i espinars de marges de rieres i barrancs. A la Vall dels Alcalans apareix de forma molt dispersa i localitzada, refugiada en indrets particularment humits per la seua orientació topogràfica, per la proximitat superficial de la capa freàtica o per la densitat de la vegetació.

Usos i propietats

La infusió de les branques floríferes, amb flors i fulles, són molt reconegudes per a regular la tensió arterial i per a tractar diverses alteracions cardíaques; també com a tranquil·lizant i per a anar a dormir. El fruit és comestible, però té un paladar àcid i farinós. També és una planta utilitzada en jardineria per a bardisses o com a element singular de flor.

Observacions

En zones elevades de muntanya, la gent de camp observa l'inici de la floració del garguller per a confirmar el començament de la primavera biològica.

Chamaerops humilis

Noms comuns en valencià

Margalló, garballó.

Noms comuns en castellà

Palmito, palma de escobas.

Descripció

Aquesta palmera perenne és l'únic representant autòcton d'aquesta família a la Mediterrània. Com la majoria de les palmeres, presenta un tronc columnar (estípit), erecte que pot assolir fins a 5 m d'alçària i cobert de fibres grisenques, simple o amb fillols desenvolupats des de la base. Les fulles són palmades amb 12-15 segments plegats longitudinalment i un pecíol llarg amb fortes espines marginals. Planta dioica, amb individus mascles i femelles, les flors estan reunides en inflorescències pedunculades, protegides per una espata de color rogenc. El fruit és una baia semblant a xicotets dàtils, de color groc ± brunenc.

Distribució geogràfica

Espècie mediterrània centreoccidental de caràcter marcadament termòfil, àmpliament representada pel litoral mediterrani de la península Ibèrica i també de la nostra Comunitat. La seua sensibilitat a condicions de forts contrastos tèrmics i sobretot a les gelades fa que estiga considerada pels ecòlegs vegetals com l'indicador més fidel del pis termomediterrani; no obstant això, la seua presència en alguns indrets no s'ajusta a aquest comportament termoclimàtic.

Època de floració De març a maig (juny).

Hàbitat

Tot tipus de formacions, des del sotabosc dels carrascars fins als cingles i rocams, però amb una clara preferència per les formacions obertes de llocs secs i assolellats.

Usos i propietats

Els dàtils són dolços i comestibles, encara que aspres i poc carnosos. La part comestible més apreciable són els ulls tendres (garballons), tradicionalment consumits des d'antic de la mateixa manera que els troncs o cors de palmera que es comercialitzen actualment. Les fulles naixents una vegada assecades s'han utilitzat per a confeccionar cabassos, cistelles, estores, ventalls, graneres, etc.

Observacions

Resistent als incendis, té la capacitat per a rebrotar després d'un foc (piròfita, vegeu observacions en les fitxes de l'albaida —*Anthyllis cytisoides*, pàg. 70— i l'estepa blanca —*Cistus albidus*, pàg. 78—). La seua presència augmenta en algunes zones castigades pels incendis.

Cytisus heterochrous

Noms comuns en valencià

Ginesta vera, gòdua, granera de pastor, ginesta patent.

Noms comuns en castellà

Escobón, genista, retama mayor, retama real, hiniesta borde.

Descripció

Arbust perenne de fins 4 m d'alçària, sense espines i molt ramificat amb llargues tiges flexibles. Les fulles són peciolades, compostes, amb tres folíols obovats i pubescents al revers; el central més gran que els laterals. Les flors són típicament papilionàcies, grans (15-20 mm), grogues i disposades en grups de 2-4. El fruit és un llegum allargat (10-16 mm) i picut, pilós i envoltat per la corol·la marcescent. Els llegums madurs són de color negre i calvescents, amb 2-5 llavors lenticulars de color verd groguenc o rogenc.

Distribució geogràfica

Endemisme iberollevantí que s'estén des dels Prepirineus fins a la serra de Cazorla (Jaén). A la Comunitat Valenciana es distribueix de forma contínua per les muntanyes d'altitud mitjana i baixa des dels territoris sublitorals fins a les àrees continentals de l'interior, però penetra molt rarament en el territoris semiàrids del sud d'Alacant.

Època de floració De (març) abril a juny (juliol).

Hàbitat

És característica de l'orla que acompanya els alzinars i carrascars, especialment a les clarianes millor il·luminades i als boscos poc densos, sempre en condicions subhúmedes; també manté la seua presència a les màquies que representen la primera etapa de substitució. Molt escàs a la comarca, la seua presència està limitada a alguns exemplars aïllats, normalment de grans dimensions, lligats a posicions particularment húmedes, com rieres, marges de séquies, barrancs ombrívols, etc.

Usos i propietats

En la medicina popular, les infusions de flors s'utilitzen per a combatre les inflamacions i les de les parts aèries com a antireumàtica.

Observacions

En la bibliografia apareix freqüentment indicat com a *Teline patens*; no obstant això, ací mantenim l'assignació al gènere *Cytisus* per considerar la diferenciació morfològica poc consistent i sobretot, per ser la més utilitzada en els textos botànics valencians.

Genista valentina subsp. *valentina*

Noms comuns en valencià

Ginestell, ginestell valencià, ginesta fina, ginesta de graneres.

Noms comuns en castellà

Retama, hiniesta, genista valenciana, flor de tintoreros.

Descripció

Arbust erecte (fins a 1,5 m d'alçària) i compacte, molt ramificat des de la base i especialment en la porció superior, amb branquillons poc pubescents, fins que mantenen molt poques fulles o falten per complet. Les fulles són simples, sèssils, el·líptiques o abovades. Les flors són abundants, papilionàcies, de color groc intens, axil·lars, disposades en raïms de 6-15 flors, allargats i discontinus. La subespècie *valentina* es caracteritza per presentar l'estendard de les flors amb el dors glabre o cobert de pèls al seu terç inferior.

Distribució geogràfica

Endemisme iberollevantí amb una àrea de distribució centrada en la part centrooccidental de la província de València, des de les muntanyes de mitjana i baixa altitud de les zones subli-torals fins als límits provincials amb Alacant i Albacete, per on es prolonga el seu areal.

Època de floració De (març) maig a juliol.

Hàbitat

Apareix al sotabosc i a l'orla de boscos mediterranis perennifolis i mixtos sobre substrats calcaris i es manté en les corresponents màquies i matollars de substitució; ocasionalment, poden formar comunitats quasi monoespecífiques. També forma part, però sempre amb una presència molt més puntual, de brolles obertes i assolellades.

Usos i propietats

Els noms populars fan referència al seu ús per a fer graneres o com a planta tintòria, però no hem trobat informació que relacione el ginestell valencià amb aquestes aplicacions.

Observacions

En algunes zones enjardinades dels pobles de la comarca, inclosos els marges de diverses carreteres, poden trobar-se altres plantes d'aparença retamoïde (amb llargues tiges verdes poc folioses): la ginestera blanca (*Retama monosperma*; pàg. 184), amb llargues branques pèndules i flors blanques, i la ginesta vera (*Spartium junceum*; pàg. 189), més robusta i compacta, amb tiges més grosses i flors grogues més grans. També poden trobar-se naturalitzades de forma ocasional en ambients antropitzats.

Juniperus oxycedrus subsp. *oxycedrus*

Noms comuns en valencià

Càdec, ginebre, ginebre roig.

Noms comuns en castellà

Enebro, enebro de la miera.

Descripció

Arbust perennifoli que pot arribar fins als 3-4 m d'alçària, amb la copa cònica o ampla i branques erectes o pèndules. Les fulles són aciculars, estretes, dures i punxoses, de color verd i, per l'anvers, amb dues ratlles blanques separades per una verda més estreta (aquest caràcter el diferencia de *Juniperus communis*, que presenta una única línia blanca). Es tracta d'una planta dioica amb individus masculins i femenins. Els fruits (els anomenats gàlbuls, que no són autèntics fruits) són baies, molt aromàtiques, esfèriques, primer de color verd, però agafen una coloració rogenca o marronosa quan maduren durant l'estiu del segon any.

Distribució geogràfica

Juniperus oxycedrus es troba àmpliament distribuït per la regió mediterrània, des de l'est de Portugal i el Marroc fins al nord de l'Iran, però aquesta subespècie queda restringida a les zones més seques de l'àrea general. A la península Ibèrica s'estén pel centre, el sud i l'est i per les Illes Balears. Molt comú per tot el territori valencià.

Època de floració De març a abril.

Hàbitat

Forma part de l'orla i del sotabosc dels boscos mediterranis i manté la seua presència a les màquies i matollars de substitució. La seua resistència a les baixes temperatures i a la sequera li permet un ampli rang altitudinal, des de les garrigues costaneres fins als pinars de l'alta muntanya mediterrània.

Usos i propietats

Arbust de creixement molt lent i, per tant, productor de bona fusta que, tradicionalment, s'ha utilitzat per a fer culleres i pipes de fumar. Els fruits són macerats en alcohol per a produir la popular ginebra. A més, la infusió de les baies és depurativa i també s'utilitza per a fer baixar la febre.

Observacions

A la zona del barranc Reial (Real) també s'ha indicat la presència de la savina mora (*Juniperus phoenicea*) que presenta gàlbuls molt semblants en aspecte i coloració, però les fulles són esquamiformes, com les dels xiprers (*Cupressus* sp. pl.).

Lonicera implexa

Noms comuns en valencià

Lligabosc, sabatetes, xuclamel, herba santjoanera.

Noms comuns en castellà

Madreselva, dedicos de la Virgen, zapatillas, cabras.

Descripció

Planta enfiladissa (liana) molt ramificada des de la base, que pot arribar als 2,5 m de llargada. S'enreda sobre ella mateixa, a les plantes veïnes o a les parets. Les fulles són oposades, sèssils, el·líptiques; les superiors soldades per la base. No s'ha de confondre-les amb les bràctees situades a la base de les inflorescències que són més amples i estan soldades per la base formant una cassoleta que conté les flors i després els fruits. Les flors són perfumades, bilabiades, amb un tub llarg de color groguenc o rogenc. Els fruits són menuts, ovoïdes i de color ataronjat.

Distribució geogràfica

Àmpliament distribuïda per la regió mediterrània, el sud-oest d'Àsia i les Açores. Dispersa per quasi tota la península Ibèrica i les Illes Balears, a la Comunitat Valenciana es troba estesa per quasi tot el territori, però resulta més abundant a les zones costaneres i a les muntanyes d'altitud baixa i mitjana.

Època de floració De (febrer) abril a juliol (octubre).

Hàbitat

Forma part de l'estrat lianoide de les formacions forestals (carrascars, suredes, rouredes, etc.) i de les màquies que resulten de la seua alteració; amb menys freqüència pot aparèixer en comunitats serials menys evolucionades, normalment associada amb indrets frescals i humits.

Usos i propietats

Les flors són molt visitades per les abelles i, per tant, està reconeguda pels apicultors com una planta d'interès mel·lífer. A més a més, les tiges buides s'han utilitzat per a fer canuts i pipes de pastor. Molts congèneres són comunament cultivats com a espècie ornamental, però sens dubte, la més habitual és la xuclamel del Japó (*Lonicera japonica*), molt habitual en jardins particulars per adornar bardisses i parterres i en obres públiques per a entapissar talussos. Cal anar amb cura amb les restes de poda d'aquesta espècie perquè té una gran capacitat expansiva i una notable efectivitat per a colonitzar hàbitats naturals ombrívols i mes o menys humits (rambles, barrancs, boscos de ribera, etc.), on pot arribar a desplaçar les espècies autòctones.

Olea europaea

Noms comuns en valencià

Olivera (per a referir-se a la subespècie cultivada), ullastre (a la silvestre).

Noms comuns en castellà

Olivo (cultivat), acebuche (silvestre).

Descripció

Arbre o arbust perennifoli que pot arribar als 8-10 m d'alçària, amb una capçada ampla i un tronc tortuós, que es va recaragolant i encorbant amb el pas dels anys. Les fulles són oposades, simples, amb el marge sencer, curtament peciolades, lanceolades, estretes i allargades, de color verd grisós per l'anvers i platejat per la cara inferior, com a conseqüència de l'elevada pilositat. Les flors són molt menudes, amb 4 pètals blancs oberts en forma d'estrella, i disposades en ramells pènduls axil·lars. El fruit, la coneguda oliva, és una drupa de color verdós que canvia a negre quan madura.

Distribució geogràfica

Espècie típicament mediterrània, però actualment distribuïda per tots els territoris del planeta amb clima mediterrani. L'ullastre (subsp. *silvestris*) és una planta molt sensible a les gelades que queda limitada a les muntanyes de termoclima termo i mesomediterrani inferior; l'olivera cultivada s'ha seleccionat perquè suporti millor les baixes temperatures i per això, els seus cultius i els exemplars naturalitzats s'estenen per zones més elevades.

Època de floració   D'abril a juny.

Hàbitat

L'ullastre és un element habitual de les màquies i garrigues termòfiles litorals i sublitorals; també pot instal·lar-se en posicions molt limitants, com runars, rocams i sòls poc desenvolupats. No obstant això, la majoria dels exemplars que trobem en les comunitats arbustives naturals pertanyen a la subespècie cultivada, naturalitzats a partir de llavors dispersades pels ocells.

Usos i propietats

Veritablement, l'olivera és un autèntic símbol de la Mediterrània. Podria escriure's un extens tractat per a nomenar el seu caràcter místic i simbòlic, les seues virtuts alimentàries i curatives i, per descomptat, econòmiques, perquè el cultiu de l'olivera ha tingut un paper importantíssim en l'economia tradicional del nostre territori. Les olives són molt apreciades en la nostra gastronomia i l'oli d'oliva és, probablement, l'element més valorat de la cuina casolana i, per extensió, de la tantes vegades anomenada cuina mediterrània. A més a més, proporciona un dels remeis més eficaços contra la hipertensió.

Pinus halepensis

Noms comuns en valencià

Pi blanc, pi bord, pi garriguenc.

Noms comuns en castellà

Pino carrasco, pino de Alepo.

Descripció

Arbre de creixement ràpid que pot arribar als 20 m d'alçària, de tronc ± tortuós i escorça de color gris blanquinós, més fosca i rogenca amb el temps; la copa és arrodonida i irregular. Les fulles són aciculars curtes i estretes (1 mm), de color verd clar, acabades en punxa i agrupades per parells. Les flors masculines són de color groc i estan agrupades en espigues; les femenines, formen cons rosats erectes. El que es reconeix com a fruit, la pinya, és una estructura cònica d'aspecte esquamós, de color marró. Les llavors, els pinyons, estan proveïts d'una ala membranosa que els ajuda a dispersar-se. La pinya oberta es queda dalt de l'arbre durant alguns anys.

Distribució geogràfica

Espècie mediterrània molt abundant als territoris termo i mesomediterranis de la Comunitat Valenciana, on ha sigut el pi més freqüentment utilitzat per a les repoblacions i els cultius forestals.

Època de floració De febrer a maig.

Hàbitat

Poc exigent i amant de la insolació directa, la seua posició ecològica natural són les màquies i matollars calcaris, secs i assolellats, on apareix de forma dispersa, inclús en sòls esquelètics i pedregosos. Les poblacions més denses estan majoritàriament relacionades amb la regeneració post incendi o amb plantacions forestals, en molt casos de dubtosa rendibilitat.

Usos i propietats

Es tracta d'un arbre d'ús forestal, en repoblacions i cultius forestals destinats a la producció fustera. També s'ha utilitzat per a l'obtenció de resina destinada a la preparació de l'oli de trementina, encara que no es troba entre els pins més utilitzats amb aquesta finalitat.

Observacions

Piròfita, els incendis dispersen les llavors per explosió de les pinyes i activen la seua germinació. A més, té adaptacions específiques per a afavorir els incendis naturals, que eliminen tota la competència per la llum i enriqueixen els sòls amb les cendres. A la Vall dels Alcalans també s'ha indicat la presència del pinastre (*P. pinaster*), plantats amb el mateixos objectius. De forma natural, aquest pi viu en àrees silícies o descarbonatades, en les mateixes posicions ecològiques que el pi blanc.

Pistacia lentiscus

Noms comuns en valencià

Llentiscler, mata, mata roja.

Noms comuns en castellà

Lentisco, entino, mata charneca.

Descripció

Arbust o arbret perennifoli compacte, de fins a 5 m d'alçària (ocasionalment, fins als 8 m), amb una olor resinosa molt característica. Les fulles són alternes, coriàcies i dures, compostes (amb 2-6 parells de folíols, sempre sense folíol terminal), amb forma oblongolanceolada i el marge sencer. Les flors masculines i femenines es troben en individus diferents (planta dioica). Totes dues són molt menudes i poc aparents, amb coloracions verdoses i rogenques, però estan agrupades en raïms molt vistosos. El fruit és una drupa, globosa verda al principi, que va canviant a roig viu i finalment a negre quan va madurant.

Distribució geogràfica

Àmpliament distribuït per tota la conca mediterrània. La seua sensibilitat a les baixes temperatures condiciona la seua distribució ibèrica i valenciana, per la qual cosa s'estén per les àrees costaneres i per les muntanyes d'altitud baixa i mitjana, fugint de les àrees continentals.

Època de floració De febrer a maig.

Hàbitat

Forma part del sotabosc i de l'orla dels boscos mediterranis de les àrees tèrmiques litorals, principalment carrascars, alzinars i suredes. Les comunitats que apareixen per la degradació o desaparició d'aquests corresponen a màquies denses dominades pel llentiscler i pel coscoll (*Quercus coccifera*) amb dominància de l'un o de l'altre segons les condicions ecològiques dominants. En zones més ombrívols i humides pot trobar-se acompanyada de la cornicabra o garrofer bord (*Pistacia terebinthus*) i l'híbrid de tot dos (*Pistacia x saportae*).

Usos i propietats

Tradicionalment s'utilitzava per evitar els insectes paràsits dels gossos, ja que l'olor els allunyava, i també per a aromatitzar licors. La fusta és molt bona per a fer mobles. En l'època clàssica es va emprar com a goma de mastegar; a més a més, del seu làtex s'elabora una goma aromàtica anomenat màstic o màstec, usada en medicina odontològica i per a fer vernissos. Com altres plantes mediterrànies és utilitzada en jardineria. Per aprofitar les seues exigències hídriques més reduïdes i la seua tolerància a la sequera, va utilitzant-se cada vegada amb més freqüència en jardins públics i privats i en tot tipus de bardisses i tanques (vegeu els comentaris de l'aladern; pàg. 62).

Quercus coccifera

Noms comuns en valencià

Coscoll, garric.

Noms comuns en castellà

Coscoja, chaparra, matarrubia.

Descripció

Arbust o arbret perennifoli, normalment d'uns 2-3 m d'alçària (ocasionalment fins a 6 m), molt ramificat des de la base i intricat, que el converteix en una mata pràcticament impenetrable. Les fulles són senzilles, alternes, escarioses i bastant dures, amb el marge espinescents, de color verd tant per l'anvers com pel revers (aquesta característica permet diferenciar-lo de la carrasca). Les flors masculines són poc aparents i estan agrupades en aments que pengen de les rames; les femenines poden estar aïllades. Els fruits, anomenats glans o bellotes, són llustrosos i estan recoberts a la base per una cúpula amb espines curtes.

Distribució geogràfica

Espècie mediterrània, principalment occidental que, a la península Ibèrica, s'estén per les meitats oriental i meridional i que resulta rara en la resta. Molt comuna per tota la Comunitat Valenciana, excepte als territoris continentals d'interior on desapareix per les temperatures excessivament baixes.

Època de floració De març a juny.

Hàbitat

Forma part del sotabosc i de l'orla arbustiva de diferents formacions forestals i domina junt amb el llentiscle (*Pistacia lentiscus*), les màquies que resulten de la seua degradació. El coscoll també forma comunitats quasi monoespecífiques en àrees més elevades, on el llentiscle no pot arribar per la major sensibilitat a les baixes temperatures. També és freqüent en matollars sobre sòls secs i pedregosos i en àrees castigades pels incendis forestals. En aquest darrer cas, la seua gran capacitat de rebrotament després d'un incendi (és una de les espècies llenyoses que primer rebrota després del pas del foc) li dóna avantatge en l'ocupació de l'espai i, al mateix temps, ajuda a recuperar amb rapidesa la coberta vegetal i a reduir les pèrdues de sòl per erosió.

Usos i propietats

La fusta només és aprofitada per a combustible i carbó; de l'escorça s'obtenien uns tanins popularment utilitzats per a tintar de color negre la llana. Les glans són amargues i per això només s'han destinat a l'alimentació del bestiar. La planta produeix unes agalles característiques de color roig viu que eren utilitzades antigament per a l'obtenció d'un colorant roig. Aquestes agalles són la resposta defensiva de la planta contra la picada de la cotxinilla (*Coccus ilicis*).

Quercus ilex subsp. *rotundifolia*

Noms comuns en valencià

Carrasca, alzina de fulla estreta.

Noms comuns en castellà

Carrasca, chaparro, encina dulce o de bellotas dulces.

Descripció

Arbre perennifoli que pot arribar als 25 m d'alçària (sovint reduït a una aparença arbustiva) amb una copa densa i ampla. Les fulles són ± arredonides i curtament peciolades, coriàcies, dures, amb el marge dentat, sovint punxós, verdes i ± grisenques per l'anvers i de color gris pel revers, amb una densa pilositat. Les flors masculines són molt abundants i estan agrupades en inflorescències pèndules molt cridaneres, de color groc; les femenines són menudes i estan aïllades o en parells. Els fruits o glans són els més dolços de tot el gènere i tenen la base coberta per una cúpula amb escates planes que no punxen.

Distribució geogràfica

Endemisme mediterrani àmpliament distribuït per la major part de la península Ibèrica, només absent en les àrees septentrional i nord-occidentals de clima atlàntic i en el sud-est àrid. Molt comuna a la Comunitat Valenciana, encara que ha estat exclosa dels territoris transformats en terres de cultiu. La seua resistència a les condicions que imposa el clima mediterrani, tant a la sequera com a les baixes temperatures, afavoreixen la seua extensió territorial, pràcticament des del nivell de la mar fins a les muntanyes continentals.

Època de floració De març a juny.

Hàbitat

Probablement siga l'espècie forestal més característica de la Mediterrània. Antigament, els boscos presidits per la carrasca degueren dominar la major part de la comarca, però actualment només apareix de forma aïllada o en bosquets de poca extensió.

Usos i propietats

Els fruits són molt apreciats com a aliment per al bestiar, especialment per als porcs; encara que normalment són dolces, tenen un sabor aspre que, no obstant això, agrada a molta gent. De fet, les glans han sigut un recurs alimentari fins no fa molts anys, crues, torrades o mòltes i fetes farina per a fer pa, farinetes i galetes. La fusta es tinguda per la millor per a cremar i fer carbó i també és molt preada per a la fabricació de mobiliari. Com a recurs medicinal, diferents parts de la planta s'han emprat per a tallar la diarrea i les hemorràgies nasals i per a tractar les inflamacions de les genives i dels ulls.

Rhamnus alaternus

Noms comuns en valencià

Aladern.

Noms comuns en castellà

Aladierno, palomesto.

Descripció

Arbust o arbret perennifoli erecte (fins a 3 m d'alçària) de branques tortuoses. Les fulles són coriàcies, alternes, ovalades, amb xicotets dents $\pm$ punxoses al marge, de color verd brillant i el nervi bastant marcat. Aquestes característiques resulten molt variables segons la seua posició ecològica, especialment en funció de la exposició a la llum i de la disponibilitat d'aigua. Es tracta d'una espècie dioica amb individus masculins i femenins; les flors són menudes i poc vistoses, de color verd grogós, i apareixen agrupades en inflorescències en raïm. Els fruits són baies esfèriques de color roig que vira al negre quan madura.

Distribució geogràfica

Espècie mediterrània àmpliament distribuïda per quasi tota la península Ibèrica i les Illes Balears. Abundant a les màquies i matollars de la major part de la Comunitat Valenciana.

Època de floració De febrer a abril.

Hàbitat

Creix al sotabosc i a l'orla dels boscos mediterranis (carrascars, suredes, rouredes, pinars, etc.) i a les seues màquies de substitució; també pot aparéixer en brolles seques, obertes o esclarissades, i inclús en rocams calcaris, on normalment creix $\pm$ aplicat. El seu aspecte general és molt variable i està reconegut taxonòmicament amb diverses unitats infraespecífiques.

Usos i propietats

La medicina popular ha utilitzat la seua escorça com a purgant, laxant, astringent i per a baixar la tensió sanguínia. També va estenenent-se el seu ús en jardineria, especialment en xerojardineria. El principal objectiu d'aquesta variant és dissenyar jardins amb requeriments d'aigua més reduïts, un objectiu que dona especial significació a les plantes mediterrànies adaptades a la sequera.

Observacions

Pot confondre's amb el coscoll (*Q. coccifera*; pàg. 60), especialment els exemplars amb fulles menudes, endurides i punxoses. El fruit és la diferencia més evident, però els exemplars estèrils són fàcils de diferenciar per les fulles: les del coscoll tenen el marge $\pm$ ondulat i els lòbuls acaben en una punxa endurida; les de l'aladern són planes, lleugerament dentades al marge, amb les puntes dirigidges cap a l'àpex i punxes poc endurides.

Rubia peregrina

Noms comuns en valencià

Rogeta, herba rasposa, endrapallengües, raspallengua, lligacames.

Noms comuns en castellà

Raspalengua, agarrarropa, hierba pegajosa, lapa.

Descripció

Planta perennifolia enfiladissa que pot arribar als 2 m de llargària, amb tiges quadrangulars molt ramificades, llenyoses a la base i amb curtes espines retrorses (orientades cap a la base). Les fulles, reunides en verticils de 4-6 (8) fulles per nus, són coriàcies, de color verd fosc, uninervades i bastant aspres al tacte. Els marges estan cobert d'espines que li permeten enfilar-se, perquè s'enganxen fàcilment a altres plantes. Les flors són groguetes, amb cinc pètals punxeguts, i estan reunides en grans inflorescències. El fruit es una baia carnosa, esfèrica i de color negre.

Distribució geogràfica

Espècie mediterrània que s'estén per l'oest fins a les Illes Britàniques. Àmpliament distribuïda per la península Ibèrica i les Illes Balears. Molt comuna a quasi tota la Comunitat Valenciana.

Època de floració D'abril a juny (agost).

Hàbitat

Característica de l'estrat lianoide dels boscos escleròfils mediterranis, també apareix a les màquies i matollars de substitució; amb menys freqüència es troba a les vores dels camps i els bancals, als murs de pedra seca i a les bardisses i tancats.

Usos i propietats

En l'herbolari s'ha emprat la summitat aèria per augmentar la secreció d'orina (com a diürètic) i per facilitar la cicatrització de les ferides (propietats astringents i vulneràries).

Observacions

Planta molt polimorfa amb 2 subespècies, no reconegudes a les darreres revisions taxonòmiques: la subsp. *longifolia*, pròpia de les àrees costaneres i de les muntanyes tèrmiques litorals, presenta (5)6 fulles lanceolades estretes per verticil; la subsp. *peregrina*, només en té 4(5) fulles més amples per verticil i habita les muntanyes d'altitud mitjana i continentals. Totes dues es troben a la Vall dels Alcalans. El seu aspecte general resulta semblant a l'amor d'hortolà (*Galium aparine*; pàg. 175), molt freqüent als cultius i altres medis antropitzats. A més de les diferències ecològiques, aquest últim té fulles tendres (la rogeta les té molt dures, fins al punt que no semblen pansir-se després de tallar la planta), estretes (3-9 mm), de color verd clar i fruits secs, no carnosos.

Smilax aspera

Noms comuns en valencià

Arítjol, aritja, matavelles, hedra espinosa, heura del diable, llengüeta de pardalet.

Noms comuns en castellà

Zarzaparrilla, uva de perro, zarza morisca o del país.

Descripció

Liana (molt ocasionalment amb aspecte de mata), amb tiges enfiladisses primes i flexuoses cobertes de punxes i amb circells que li permeten enganxar-se als troncs dels arbres. Les fulles són alternes, cordiformes (forma que recorda a un cor) o sagitades (a una punta de llança), dures, llunts i amb el marge ± espinós. Les flors són menudes, unisexuals (els exemplars són mascles o femelles), de color blanc groguenc, i estan agrupades en umbel·les que pengen d'un peduncle. El fruit és globular de color roig, que canvia a negre quan està madur.

Distribució geogràfica

La seua àrea de distribució abasta el sud d'Europa, l'oest d'Àsia, la Macaronèsia i el nord d'Àfrica. S'estén per quasi tota la península Ibèrica, però va fent-se més rara cap a l'interior i en zones muntanyoses continentals. La seua presència a la Comunitat Valenciana s'ajusta al mateix comportament, condicionat pel seu caràcter termòfil.

Època de floració De (juny) juliol a octubre (desembre).

Hàbitat

Planta termòfila característica de l'estrat lianoide dels boscos mediterranis (carrascars, alzinars, suredes) i de les màquies de substitució; molt rara en comunitats més degradades. També resulta comuna als boscos de ribera (salzedes, alberedes, etc.).

Usos i propietats

Diverses espècies de *Smilax* han estat utilitzades a tot el món des d'antic per les seues propietats terapèutiques. En concret, a l'arítjol se li atribueixen propietats medicinals com anti-tussígena, expectorant i diürètica. Tradicionalment, les seues arrels s'han utilitzat com a depuratiu i sudorífic, per a netejar la sang i reduir els efectes d'intoxicacions, i també, per a tractar afeccions de la pell: dermatitis, acne, soriassi, etc. Actualment, el seu ús està desaconsellat perquè les seues propietats no estan suficientment provades i, a més a més, el seu consum pot provocar afeccions gàstriques i altres efectes perjudicials. No obstant això, fins a la introducció de la cola, amb l'extracte de l'arrel, mesclada amb sucre, mel i aigua, es preparava una beguda refrescant molt popular durant el segle XIX: la sarsaparrella.

Viburnum tinus

Noms comuns en valencià

Marfull, llorer bord, saüquet, ambroser.

Noms comuns en castellà

Durillo, sanguillo, duraznillo.

Descripció

Arbust o arbre perennifoli que pot arribar fins als 4 m d'alçària. Les branques adultes són grisenques; les joves rogencoses i pubescents. Les fulles són típicament lauroides (el seu aspecte recorda les fulles del llorer), grans i amples (4-10 cm), oposades, de forma ovalada i marge sencer, coriàcies, lluints i glabres per la cara superior i pubescents per l'inferior. Les flors són menudetes, amb 5 pètals de color blanc, i estan agrupades en grans corimbos terminals molt cridaners, que poden arribar a cobrir tota la planta. Els fruits són baies de la grandària d'un pèsol, de color negre blavós, sovint amb reflexos metàl·lics.

Distribució geogràfica

Element mediterrani, especialment abundant a la meitat meridional i a la façana mediterrània de la península Ibèrica. Àmpliament distribuïda per la Comunitat Valenciana, encara que falta o es fa extraordinàriament rara als territoris més secs.

Època de floració De (desembre) gener a abril.

Hàbitat

Planta exigent que sols aparéixer en formacions forestals perennifòlies o mixtes, com carrascars, alzinars, suredes, rouredes, etc. En les comunitats serials, només apareix en indrets particularment arrecerats, ombrívols i humits (fons de barrancs, vessants d'ombria, etc.). Aquestes exigències la converteixen en una planta molt rara a la Vall dels Alcalans.

Usos i propietats

Els fruits s'han utilitzat com a purgant i les fulles com a tònic i com a febrífug. Aquests usos populars són poc recomanats pels especialistes perquè poden provocar intoxicacions accidentals. Molt utilitzada en jardineria com a element singular i en bardisses.

Observacions

Valuosa relíquia d'èpoques remotes amb condicions climàtiques més càlides i humides, quan gran part del continent europeu era cobert pels frondosos boscos de laurisilva. Actualment, aquestes formacions, amb abundància de plantes de fulla ampla persistent, com el llorer o l'arbocer, entre altres, apareixen en zones subtropicals com les illes macaronèsiques (Canàries, Madeira, Açores).

Daphne gnidium

N.v.: Astruc, baladre, matapoll, tell, tintorell.

N.c.: Torvisco, matapollo.

Mediterrània.

Planta perenne erecta, ramosa des de la base, amb branques densament fulloses. Fulles lanceolades de color verd clar. Flors menudes, blanques, flairoses. Fruit carnós de color roig.

Euphorbia characias

N.v.: Bambollera, lletera, lleterola o lleterassa vera, vesquera o de visc.

N.c.: Euforbia encarnada, lechetrezna macho o mayor, tártago mayor, hierba topera.

Mediterrània occidental.

Planta herbàcia amb fulles lanceolades, llargues i estretes, lleugerament suculentos, de color verd grisenc i el nervi central blanquinós, molt visible. Flor característica de les lleteres, però amb glàndules de color marró fosc.

Fraxinus ornus

N.v.: Fleix valencià o de flor.

N.c.: Fresno de flor.

Mediterrània septentrional.

Arbre caducifoli amb l'escorça llisa. Fulles grans, oposades i dividides en folíols ovalats, imparipinnats (amb folíol terminal). Flors blanques molt nombroses, reunides en denses inflorescències cridaneres. Fruit (sàmara) amb un ala allargada per a la dispersió pel vent.

Ficus carica

N.v.: Figuera, cabrafiguera (als naturalitzats).

N.c.: Higuera.

Mediterrània meridional.

Arbre caducifoli (fins als 10 m d'alçària), olorós i amb tronc d'escorça llisa i grisenca. Fulles amb 3 lòbuls profunds. Flors molt menudes i agrupades dins d'una estructura piriforme que en madurar dóna lloc al fruit comestible, les populars i preades figues.

Linum suffruticosum

N.v.: Lli blanc, maleïda.

N.c.: Lino blanco.

Mediterrània occidental.

Arbust perenne, erecte i robust i molt ramificat. Fulles alternes, curtes i linears amb un nervi mitjà molt marcat i el marge plegat. Flors grans molt vistoses, amb 5 pètals lliures de color blancs, amb tonalitats purpúries cap al centre. Fruit en càpsula.

Osyris lanceolata

N.v.: Ginestó valencià, arraià.

N.c.: Bayón.

Mediterrània occidental.

Arbust (fins a 3 m d'alçària) hemiparàsit de coloració grisenca. Fulles sèssils, alternes, lanceolades escarïoses, amb els nervis poc visibles. Flors menudes unisexuals de color groguenc. Fruit en drupa carnosa de color taronja o roig.

Pistacia terebinthus

N.v.: Cornicabra, garrofer bord, noguereta.

N.c.: Cornicabra, terebinto.

Mediterrània.

Arbre caducifoli amb fulles compostes. Flors nues en inflorescències ramificades. Fruits en drupa de color roig intens. El més característic són les agalles llargues i retortes com les banyes de les cabres, responsables del seu nom popular.

Rhamnus lycioides subsp. lycioides

N.v.: Arçot, arçot negre, espí negre, garguller.

N.c.: Espino negro, cambroner, escambrón.

Endemisme iberollevantí.

Arbust perennifoli espinós, amb branques abundants i forma molt irregular, que dona lloc a una embrolla impenetrable. Fulles esparses, sèssils, alternes, estretes i lleugerament aspres (caràcter que es confirma passant la fulla entre els llavis). Flors poc aparents. Fruit en drupa arrodonida de color negre.

Ruscus aculeatus

N.v.: Galzeran, brusc, boix marí o mascle, cirerer de Betlem, cireretes o guingues del Bon Pastor.

N.c.: Rusco, brusco, arrayán morisco, acebillo.

Arbust perenne, amb nombroses tiges erectes i molt ramificades. Fulles molt xicotetes i molt poc aparents. Realment, les estructures que semblen fulles són tiges aplanades (cladodis), responsables de la funció fotosintètica, de forma oval, rígides i acabades en punxa. Planta dioica amb flors poc vistoses que naixen en mig dels cladodis. Fruit en baia molt cridanera de color roig intens.

A landscape photograph showing a rocky valley with green vegetation. In the background, a village with yellow buildings is visible on a hillside. The text "LES PLANTES DE LES BROLLES I TIMONEDES" is overlaid in green.

LES PLANTES DE LES BROLLES I TIMONEDES

Anthyllis cytisoides

Noms comuns en valencià

Albaida, botja blanca.

Noms comuns en castellà

Albaida, blanquilla, boja blanca, cañamillo.

Descripció

Arbust perenne, erecte, supera lleugerament el metre d'alçària, i generalment molt ramificat, amb tiges erectes, intricades i blanquinoses. Aquestes característiques són la responsables del seu aspecte dens i compacte. Les fulles inferiors són simples; per contra, les superiors normalment són trifolïades, amb el folioll central (o únic) molt més gran que els laterals. Les flors són papilionàcies de color groc, disposades en grups d'1-3 flors, en una espiga allargada i molt cridanera que ocupa tota la part final de les tiges. Els fruits són llegums ovalats i punteguts, sense pèls i amb una sola llavor.

Distribució geogràfica

Espècie de la Mediterrània Occidental d'òptim litoral; la seua àrea abasta el sud i l'est de la península Ibèrica, les Illes Balears, el sud de França i el nord d'Àfrica. Àmpliament estesa pels territoris valencians, encara que el seu caràcter termòfil l'exclou de les àrees continentals de muntanya.

Època de floració

Òptim de març a juny-juliol, però pot presentar flors durant tot l'any.

Hàbitat

Brolles termòfiles obertes i assolellades, preferentment de natura calcària, encara que també creix en sòls silicis, algeps i dunes costaneres. També pot aparéixer en talussos i vores de carreteres i camins.

Usos i propietats

Molt utilitzada en jardineria, com a planta ornamental i, sobretot, per a la revegetació de zones degradades o transformades per les activitats humanes. També està considerada com una bona planta mel·lífera. Antigament, les branques s'utilitzaven per a la fabricació de graneres.

Observacions

Com la majoria de les espècies mediterrànies, té la capacitat per a germinar i rebrotar després dels incendis. Aquestes plantes, conegudes genèricament com piròfites, presenten adaptacions específiques per a fer front al foc, un fenomen natural i freqüent en les dures condicions climàtiques de l'estiu mediterrani. La seua capacitat de resposta és la millor defensa davant els riscos d'erosió que pateixen les zones arrasades pel foc.

Antirrhinum barrelieri

Noms comuns en valencià

Conillets de camp, herba sabatera, sabates de la Mare de Déu o del Nostre Senyor.

Noms comuns en castellà

Boca de dragón.

Descripció

Planta perenne, erecta, elevada (fins a 1,5 m d'alçària) i molt ramificada des de la base, amb tiges glanduloses i viscloses al tacte en la part superior. Les fulles són linears, estretes (4-15 mm), sovint $\pm$ reflexes; les superiors alternes. Les flors són molt vistoses, de color rosa violaci o purpurescent, agrupades en llargues inflorescències de 20 a 50 flors. Es distingeixen dos subespècies (o espècies segons altres investigadors) diferenciades per la morfologia dels segments del calze, per la grandària i la coloració de la flor i per la viscositat de la tija (vegeu les observacions).

Distribució geogràfica

Endemisme iberollevantí amb un patró de distribució diferenciat per a cada subespècie. La típica s'estén pel sud-est espanyol, en zones de marcada influència litoral i hiverns suaus; la subsp. *litigiosum* és un element de la meitat oriental de la península Ibèrica. A la Comunitat Valenciana, el tram terminal del Xúquer i la línia que separa les serres d'Enguera i Grossa (pràcticament coincident amb el traçat de la carretera d'Albacete) es considerada divisòria de les àrees dels dos tàxons: la primera ocuparia el territori al sud d'aquesta línia i la segona els del nord.

Època de floració   De març a juliol.

Hàbitat

Present en diverses comunitats vegetals: replanells i esclètixes dels rocams, brolles i timonedes seques, esclarissades i assoellades i en terrenys remoguts més o menys nitrificats (herbasars, vores de camins i carreteres, bancals).

Observacions

La subsp. *litigiosum* (= *A. litigiosum*) presenta calzes amb segments ovalats i amples, flors grans (2,5-3,5 cm) de color rosa purpurescent i tiges viscloses a la base. Per la seua part, en la subsp. *barrelieri* (= *A. controversum*), els segments del calze són lanceolats i estrets, les flors més menudes (2,0-2,5 cm) de color rosa violaci i les tiges glabres o un poc pubescents (no viscloses) a la base. A la Vall dels Alcalans, ubicada en les proximitats del límit de distribució de les dos subespècies, els exemplars observats pertanyen a la primera, però s'han trobat alguns amb característiques poc clares per a la seua confirmació específica.

Aphyllanthes monspeliensis

Noms comuns en valencià

Jonça, juncillo, donzillo.

Noms comuns en castellà

Junquillo falso, junquillo de flor azul, junquillo fino, junco florido, chunqueta, clavel seco, azulita, espinillo.

Descripció

Planta cespitosa que fa tofes compactes, perenne, rizomatososa, amb nombroses tiges herbàcies color verd ± glauc i secció circular o lleugerament estriades, llargues i flexibles, que li donen l'aspecte d'un jonc. Les fulles estan molt reduïdes a beines escarioses, de color terrós, només presents a la base de les tiges. Les flors, 1-3 en l'extrem de cada tija, són grans (1,5-2 cm), amb 6 tèpals (pètals i sèpals del mateix color i consistència) de color blau, ocasionalment blanc, amb el nervi central més fosc. El fruit és una càpsula punxeguda.

Distribució geogràfica

Element de la Mediterrània centreoccidental àmpliament distribuït pel sud d'Europa i el nord d'Àfrica. Comuna en la major part de la península Ibèrica i també, en la major part de la Comunitat Valenciana, tret dels territoris semiàrids del sud d'Alacant.

Època de floració De març a juliol.

Hàbitat

No és una planta abundant, però sí bastant comuna en matollars, brolles, timonedes i prats secs, des de les àrees litorals fins a les zones d'alta muntanya, per damunt dels 1.500 metres d'altitud. Sempre apareix en formacions obertes i assolellades en sòls de naturalesa calcària, on pot arribar a cobrir superfícies importants que marquen la fesomia de les comunitats vegetals.

Usos i propietats

El bullit d'aquesta planta es pren en forma de sopa per afavorir la circulació sanguínia. La flor es dolça i comestible. D'altra banda, també està considerada com una herba especial per als animals de corral i de quadra i, en opinió dels pastors, és la que més agrada a les ovelles i a les cabres, especialment quan està florida.

Observacions

El seu aspecte de jonc amb les bràctees escarioses de color terrós en l'extrem de les tiges permet identificar-la amb molta facilitat, inclús fora del període de floració, perquè és l'única planta que pot trobar-se als matollars secs amb aquest aspecte.

Biscutella stenophylla* subsp. *stenophylla

Noms comuns en valencià

Herba de llunetes, llunetes (noms genèric per als representants del gènere), herba de Santa Llúcia.

Noms comuns en castellà

Hierba de los antojos, antojos, anteojejas.

Descripció

Planta perenne, clarament lignificada en la base, amb fulles en roseta basal i una o diverses tiges floríferes erectes. Les fulles, molt variables en la seua morfologia, generalment són estretes (2-5 mm), amb 4-6 lòbuls estrets i aguts, aspres al tacte per la presència de pels rígids i gruixuts. Les tiges florals són llargues, ramificades, amb pels hispids a la base. Les flors són de color groc i estan disposades en raïms ± densos cap a l'extrem de les tiges. El fruit és molt característic de tot el gènere, amb dos valves arrodonides i simètriques. A ell fan referència els seus noms populars.

Distribució geogràfica

Endemisme iberollevantí que té les seues millors poblacions als territoris valencians, on mostra una extensa representació que abasta des de les àrees tèrmiques properes a la costa fins al pis de vegetació supramediterrani.

Època de floració De març a maig.

Hàbitat

Pastures, timonedes, brolles i tot tipus de comunitats obertes i esclarissades que apareixen en rocams, pedregars i altres indrets secs i assolellats amb sòls poc desenvolupats, preferentment sobre substrats calcaris.

Usos i propietats

No es coneixen.

Observacions

Les diferents espècies de *Biscutella* tenen una enorme variabilitat morfològica que provoca una gran complexitat per a la seua diferenciació i classificació. Açò ha conduït a la descripció de nombroses espècies que, de vegades, no són reconegudes per tota la comunitat científica. De fet, la revisió amb un criteri sintètic que proposa el projecte *Flora Ibérica* (Castroviejo, 1986-2010) només reconeix 6 espècies, quan per al País Valencià n'hi ha 16 descrites. En aquesta obra, *B. stenophylla* s'inclou com un sinònim de *B. valentina* subsp. *valentina*, una espècie de distribució mediterrània dispersa per quasi tota la península Ibèrica.

Bupleurum fruticosens

Noms comuns en valencià

Ajocaperdius, fenoll de rabosa, botja groga, herba profitosa.

Noms comuns en castellà

Cuchilleja, hierba cebollá, hierba de la inflamación, hierba de los cuarenta nudos, hinojo de perro.

Descripció

Arbust (camèfit) perenne de fins a un metre d'alçària, molt ramificat especialment en la part superior, glabre, de color verd glauc, amb tiges llenyoses ascendents, primes i flexuoses. Les fulles són llargues (fins a 10 cm) coriàcies, senceres, alternes, estretes, normalment recorbadades cap a l'apex i regularment distribuïdes al llarg de la tija. Les flors estan agrupades en inflorescències umbel·lifformes, i són menudes i poc aparents, amb pètals grocs. El fruit és un diaqueni el·lipsoïdal, llis, de color verd groguenc.

Distribució geogràfica

Endemisme de la meitat oriental de la península Ibèrica, àmpliament distribuït per tot el territori valencià, des de les zones properes a la costa fins a les muntanyes continentals de l'interior.

Època de floració De (maig) juny a setembre (novembre).

Hàbitat

Planta habitual en tot tipus de matollars secs i assolellats, sempre sobre substrats calcaris; també apareix freqüentment en les esclatxes i replanells de rocams i cingles. Pot enrarir-se en àrees que suporten una intensa activitat ramadera com a conseqüència del seu consum estivals pels herbívors domèstics i salvatges. No obstant això, resulta abundant als matollars que s'estenen per totes les àrees amb vegetació natural de la comarca. Encara que la seua floració no resulta massa vistosa, durant l'estiu pot resultar localment cridanera per ser una de les poques plantes que es troben en plena floració.

Usos i propietats

Les infusions de les parts aèries són glopejades per a alleujar el mal de queixal; també és utilitzada com a diürètica i antisèptica. El seu desenvolupament estival la converteix en una bona planta farratgera; de fet, està considerada com el pinso d'estiu de cabres, conills i ovelles.

Observacions

A la Vall dels Alcalans, també apareix de forma ocasional l'orella de llebre (*Bupleurum rigidum*), amb fulles més grans, glabres i nerviació paral·lela molt marcada.

Carduus assoi subsp. *assoi*

Noms comuns en valencià

Card verd o de mont.

Noms comuns en castellà

Cardo borriquero silvestre.

Descripció

Planta anual o bianual, erecta (fins a 1,20 m d'alçària), amb la tija blanquinosa i ramificada a la part superior. Les fulles són alternes, sèssils i lleugerament recurrent per la tija, oblongues, de limbe lobulat, amb 6-10 parells de lòbuls espinescents; les fulles superiors són molt estretes amb espines marginals. Les flors són totes tubulars de color púrpura, agrupades en capítols solitaris terminals (2-4 cm), pedunculats o subsèssils, subglobosos amb bràctees involucrals estretes (1-2 mm), patents, acabades en una espina de 8 mm. El fruit és un aqueni amb aparell volador (vil·là) de pèls plomosos.

Distribució geogràfica

Endemisme iberollevantí que s'estén pel centre, el nord i l'est de la península Ibèrica. Àmpliament distribuït per quasi tota la Comunitat Valenciana, amb l'excepció de l'extrem meridional de la província d'Alacant.

Època de floració De maig a juliol.

Hàbitat

Aquest card, com la resta de congèneres trobats a la Vall dels Alcalans, prefereix els ambients nitròfils i apareix habitualment en voreres de camins, marges i camps de cultius, erms, etc., però a diferència dels altres, el card verd no està estrictament lligats a aquestes comunitats antròpiques: també viu en brolles i timonedes seques, esclarissades i assolellades quan estan enriquides amb compostos orgànics.

Usos i propietats

Beneficiosa per al fetge, per a reduir el colesterol i per augmentar la secreció d'orina.

Observacions

A la comarca en trobem altres dos cards: *C. pycnocephalus* (pàg. 170) i *C. tenuiflorus*. Els dos superen el metre d'alçària, presenten capítols menuts i ± cilíndrics (15-20 x 4-13 mm) i les tiges alades. El primer té capítols pedunculats solitaris o en grups reduïts; en el segon, els capítols són sèssils i densament agrupats. Són freqüents en tot tipus de ambients ± alterats per l'activitat humana (erms, solars, descampats, abocadors, etc.).

Centaurea spachii

Noms comuns en valencià

Bracera (nom genèric que reben la majoria de representant del gènere).

Noms comuns en castellà

Centaurea.

Descripció

Planta perenne, habitualment procumbent, lleugerament lanuginosa, de color verd blanquinós i aspra al tacte, amb tiges de secció angular, ramificades des de la meitat. Les fulles inferiors formen una roseta basal i són peciolades i profundament lobulades, les primeres amb el lòbul terminal molt més gran; la resta amb lòbuls estrets ± equivalents; les fulles caulinars són sèssils. Les flors, situades en l'extrem de llargues tiges postrades, són totes tubulars, de color rosat o purpuri ± intens, i estan agrupades en capítols globosos que presenten bràctees terminades en una espina fimbriada, sovint arcuada cap enfora.

Distribució geogràfica

Endemisme iberollevantí amb una àrea de distribució centrada en l'interior de la província de València, des d'on penetra en les d'Alacant i Albacete.

Època de floració   D'abril a juny.

Hàbitat

Planta bastant comuna a les brolles, timonedes i pastures seques, obertes o esclarissades i ben assolellades que colonitzen sòls poc desenvolupats o pedregosos, sempre sobre substrats calcaris; també apareix amb freqüència en esclletxes i replanells de rocams, cingles i pedregars.

Usos i propietats

No es coneixen.

Observacions

Les centàurees es reconeixen fàcilment per les seues inflorescències, però és un gènere nombrós a la Comunitat Valenciana i, al mateix temps, bastant complex per la seua plasticitat morfològica i per la capacitat d'hibridació entre espècies properes. Afortunadament, les espècies observades a la Vall del Alcalans: *Centaurea aspera* (pàg. 110), *C. calcitrapa* (pàg. 171), *C. spachii* i *C. melitensis*, amb flors grogues i bràctees molt punxegudes, presenten caràcters diferencials molt clars per poder identificar-les. A més a més, referències bibliogràfiques nomenen la presència de *C. ma-riolensis* en els estreps de la serra del Cavalló (Real), que presenta fulles superiors amples i bràctees involucrals amb una espina terminal curta i fimbriada, recta o poc recorbadada.

Centaurium quadrifolium subsp. *barrelieri*

Noms comuns en valencià

Fel de terra, herba de Santa Margarida, centàurea.

Noms comuns en castellà

Centaurea menor.

Descripció

Planta herbàcia anual o bienal, erecta (fins a 40 cm d'alçària), sense pèls o $\pm$ papil·losa, amb una tija erecta simple o, amb major freqüència, $\pm$ ramosa. Les fulles estan disposades en una roseta basal i són linears, uninervades; les fulles caulinars són, normalment, oposades. En aquesta subespècie, de totes les rosetes foliars surt, al menys, una tija florífera. Les flors són grans, llargament pedunculades, agrupades en inflorescències ramoses terminals molt cridaneres. El calze és allargat i estret, la corolla presenta el tub llarg i els lòbuls terminals són $\pm$ el·líptics, de color rosat intens, ocasionalment blancs.

Distribució geogràfica

Endemisme de la península Ibèrica, d'òptim iberollevantí meridional. Als territoris valencians es troba àmpliament distribuït per les tres províncies, on pot arribar a ser localment abundant.

Època de floració   D'abril a setembre.

Hàbitat

Apareix a les clarianes de les brolles i els matollars heliòfils i també en formacions més obertes o esclarissades, com les timonedes i les pastures seques, normalment sobre sols esquelètics o pedregosos poc desenvolupats dels pisos termo i mesomediterrani.

Usos i propietats

Estimula la gana i la secreció gàstrica, activitat que afavoreix la digestió, disminueix la formació de gasos en el tub digestiu i, alhora, en facilita l'expulsió. També s'ha emprat per combatre les denominades «febres de Malta», una malaltia infecciosa endèmica de tot el litoral mediterrani que es transmet a l'home per la llet de cabres i ovelles i pels seus derivats.

Observacions

A la Vall dels Alcalans, també s'ha indicat la presència de la subespècie *linariifolium*, concretament per la zona de la Lloma Coca i el Barranc Reial (Real), però no l'hem observada en els recorreguts realitzats per aquestes zones. Aquesta es diferencia de la descrita i il·lustrada en aquesta fitxa, per ser una planta pubescent, perenne i molt llenyosa en la base i, a més a més, per presentar rosetes basals estèrils, és a dir, que no desenvolupen una tija florífera central.

Cistus albidus

Noms comuns en valencià

Estepa blanca, bordiol blanc, xara blanca.

Noms comuns en castellà

Jara blanca, estepa blanca.

Descripció

Arbust perenne erecte (fins a 1,2 m d'alçària), molt ramificat, d'aspecte blanquinós i tacte suau. Les fulles són sèssils, ovades, senceres, oposades, amb 3 nervis principals molt marcats, de color verd molt clar i molt peludes pels dos costats. Les flors estan situades als extrems de les branques i són grans (5-6 cm) de color rosa o púrpura (molt ocasionalment blanques), amb 5 pètals d'aspecte lleugerament arrugat i que es desprenen amb facilitat, 5 sèpals i nombrosos estams de color groc intens. El fruit és una càpsula ovoide, peluda, de coloració grisosa, amb 5 compartiments que contenen les nombroses llavors.

Distribució geogràfica

Element mediterrani occidental que s'estén des de Portugal i el Marroc fins al nord i el centre d'Itàlia i Algèria. A la península Ibèrica, abunda a la meitat meridional, la depressió de l'Ebre, el litoral mediterrani i les Illes Balears. Molt freqüent i abundant en quasi tot el territori valencià.

Època de floració De (febrer) març a juny (juliol).

Hàbitat

Espècie típica dels matollars secs i assolellats, preferentment sobre substrats calcaris, però també en sòls silícis. Resulta especialment abundant als matollars que cobreixen zones que han estat devastades per incendis forestals, on pot abastar cobertures elevades i, inclús, dominar la fisonomia de les comunitats vegetals. Aquestes reben el nom d'estepars, nom referit a totes les formacions dominades per espècies del gènere *Cistus*. L'estepa blanca, com la resta de congèneres i d'altres moltes espècies mediterrànies, resulten afavorides pel foc, que elimina la competència per l'espai, la llum i els nutrients, nodreix els sòls amb quantitats elevades de minerals (cendres) i activa la germinació de les llavors d'aquestes espècies piròfites (que significa, literalment, 'amants del foc').

Usos i propietats

L'estepa blanca s'ha utilitzat popularment per tractar els constipats i les gripes; a més, en temps de carestia, la fulla es deixava assecar i es fumava per suplir la falta de tabac. També se l'ha feta servir com a fregalls, com a paper higiènic dels pastors i la seua fusta s'ha destinat a la confecció de mobiliari i eines. Les llavorettes es mengen com si foren pipes.

Cistus clusii

Noms comuns en valencià

Esteperola, ajocasapes, colgafoc, flor de monja, romaní mascle, romer blanc, giragolles, matagall.

Noms comuns en castellà

Jaguarzo, jaguarzo blanco, jara blanca, romarina, romerilla, romero macho.

Descripció

Arbust erecte (fins a 0,7-1 m d'alçària), molt ramificat, amb branques densament cobertes de pèls simples. Les fulles són quasi verticil·lades, sèssils, linears, amb el marge clarament revolut i el revers densament tomentós amb pèls estrellats i amb el nervi central molt marcat (molt semblant a les dels romer, però inodores). Les flors són pedunculades grans, amb 5 pètals de color blanc, normalment amb una taca de color groc intens en la base (ungla). El fruit és una càpsula també coberta de pèls estrellats que s'obri amb 5 valves.

Distribució geogràfica

Planta mediterrània occidental present a la península Ibèrica, les Illes Balears, el nord d'Àfrica, Sicília i el sud de la península Itàlica. A Espanya, mostra preferència pels territoris propers al litoral mediterrani, però la seua àrea abraça l'Altiplà Sud i la depressió de l'Ebre fins al sud-est de les províncies de Sòria i Navarra. Dispersa per tot el territori valencià, però més freqüent a les àrees litorals i a les muntanyes d'altitud mitjana.

Època de floració De febrer a juliol.

Hàbitat

Apareix en brolles i timonedes seques i assolellades, normalment de forma bastant dispersa i aïllada, evitant els indrets amb forts contrastos tèrmics.

Usos i propietats

Aquesta planta és l'estepa amb més valor medicinal. Popularment, s'ha utilitzat per via interna, com a tònic per a regular i millorar la circulació sanguínia, i externa, per a afavorir la curació de les ferides.

Observacions

Quan no està florida, el seu aspecte general recorda molt el romer (*Rosmarinus officinalis*; pàg. 97) i així ho evidencien els seus noms populars. L'aroma és el caràcter més segur per confirmar la seua identitat, perquè aquesta estepa és inodora. Com la resta d'estepes, és una espècie piròfita, l'expansió de la qual es veu activament afavorida pels incendis forestals.

Cistus salviifolius

Noms comuns en valencià

Estepa borrera, estepa borda, botja negra.

Noms comuns en castellà

Jaguarzo morisco, jaguarzo vaquero, chocasapos.

Descripció

Arbust perennifoli menut, llenyós, erecte (fins a 0,4-1 m d'alçària) i molt ramificat, amb les branques joves cobertes de pèls es-telats. Les fulles estan clarament peciolades i són rugoses, amb un reticle molt marcat, arrodonides o ovades, cobertes per la mateixa pilositat que les tiges, especialment densa al revers. Les flors són grans (fins a 5 cm de diàmetre) amb 5 pètals de color blanc, normalment amb una taca groga en la base de cada pètal (ungla) i nombrosos estams de color groc intens. El fruit és una càpsula glo-bosa, aguda, feblement pubescent amb pèls curts.

Distribució geogràfica

Espècie mediterrània d'òptim litoral que s'estén des de Portugal i el Marroc fins a Anatòlia, el mar Negre i Palestina. Dispersa per gran part de la península Ibèrica i les Illes Balears, és comuna als territoris valencians, especialment en àrees tèrmiques pròximes a la costa i sobre sòls arenosos.

Època de floració De març a juny (juliol).

Hàbitat

Forma part dels matollars de substitució de carrascar, sureres i pinars, normalment sobre sòls arenosos silícis o argilosos descarbonatats. En indrets amb aquestes característiques ecològiques i afectats per incendis forestals, pot ser especialment abundant (vegeu *Cistus albidus*; pàg. 78).

Usos i propietats

Aquesta, com altres estepes, es cultiva amb finalitat ornamental.

Observacions

A la zona de la MRF Lloma de Coca i el Barranc Reial (Real) també trobem l'estepa negra (*C. monspeliensis*), molt semblant a *C. salviifolius*, però amb fulles sèssils i estretament lanceolades. Les estepes són l'exemple típic de plantes malacòfiles: plantes que es converteixen en caducifolies d'estiu per superar les situacions extremes de sequera estival. Cap al final de l'estiu, les comunitats dominades per estepes (estepars) adquireixen una coloració marró molt característica i un aspecte ressec, que fa pensar en una mortaldat generalitzada de les plantes. Però, amb les primeres pluges de tardor comença la recuperació de tot el fullatge i el començament d'un nou cicle.

Coronilla minima subsp. *lotoides*

Noms comuns en valencià

Coroneta valenciana

Noms comuns en castellà

Coronilla de rey o de Clusio, coronilla menuda, lentejuela valenciana.

Descripció

Arbust llenyós (camèfit) molt ramificat des de la base, amb branques erectes (fins a 30 cm d'alçària) o postrades i $\pm$ ascendents des de la meitat. Les fulles són de color verd blavós, sèssils, compostes amb 2-4 parells de folíols laterals i un terminal, xicotets i obovats o espatulats. Les flors són típicament papilionàcies, grogues, disposades en umbel·les de 4-12 flors, amb forma de corona (a la que fa referència el seu nom científic), elevades sobre un llarg peduncle. El fruit és un llegum indehiscent, pèndul, $\pm$ recte, amb 1-6 segments transversals que es desarticulen fàcilment a mesura que van madurant.

Distribució geogràfica

Espècie mediterrània meridional que s'estén pel sud d'Europa i el nord-oest d'Àfrica. A Espanya, està present a les meitats oriental i meridional de la península i a les Illes Balears. En ser una espècie de preferències termòfiles, a la Comunitat Valenciana resulta molt més freqüent i abundant a les zones litorals i a les muntanyes d'altitud mitjana i baixa no massa allunyades de la costa, però pot abastar les àrees interiors més occidentals, aprofitant les zones més càlides o atemperades.

Època de floració De (febrer) abril a juny.

Hàbitat

Planta d'ampli espectre ecològic que apareix en diferent tipus de matollars esclarissats, brolles i timonedes sobre sòls pedregosos; també pot estar present en diversos medis $\pm$ nitrificats. Amb caràcter pioner, es considera una de les primeres plantes que s'instal·la en medis verges que han patit algun tipus de degradació o eliminació de la coberta vegetal.

Usos i propietats

Aquesta planta té un fort efecte cardiotònic, per la qual cosa el seu ús ha de reservar-se exclusivament a la prescripció facultativa. De fet, algunes fonts consultades la qualifiquen com a planta tòxica, especialment les llavors. D'altra banda, aquesta i altres espècies de *Coronilla* són utilitzades amb freqüència en jardineria, especialment en els dissenys específics que donen prioritat a la reducció del consum d'aigua. A més a més, la presència en les arrels de bacteris simbiòtics, amb capacitat de fixació de nitrogen atmosfèric, la converteix en una bona generadora de sòl.

Digitalis obscura

Noms comuns en valencià

Didalera, clavellinera borda, manxiuleta.

Noms comuns en castellà

Digital negra, corregia, hierba de escorrocia.

Descripció

Planta llenyosa, glabra, erecta (fins a 1 m d'alçària), amb nombroses tiges simples o poc ramificades i de color rogenc. Les fulles són molt característiques i fàcils de reconèixer quan la planta no té flors. Són sèssils, acin-tades, llargues i agudes, coriàcies, brillants, amb el marge finament dentat i de color verd fosc. Les flors són grans i molt vistoses, pèn-dules, amb la corol·la acampanada en forma de didal, de color roig brunenc, proveïda de pèls glandulosos, unides a la tija per un curt peduncle i reunides en una inflorescència en raïm, allargada i unilateral (quasi totes les flors orientades cap al mateix costat). El fruit és una càpsula cònica molt punxeguda.

Distribució geogràfica

Endemisme iberonord-africà distribuït per l'est de la península Ibèrica i el nord-oest d'Àfrica. Molt comuna per la major part dels territoris valencians, però falta als semiàrids del sud d'Alacant i altres àrees seques de l'interior de València.

Època de floració   D'abril a juliol.

Hàbitat

Apareix de forma aïllada i dispersa en matollars secs, vessants pedregoses, rocams, cingles, pedreres, etc., sempre sobre substrats calcaris i en posicions ben assolellades. Amb una notable tolerància tèrmica, s'estén des de les zones tèrmiques pròximes a la costa fins a l'alta muntanya continental.

Usos i propietats

Per via interna, la didalera és una planta perillosa pels seus potents efectes cardiotònics; no obstant això, la medicina i la farmacologia utilitza els seus principis actius per a millorar el funcionament del cor. Aquesta destinació també està recollida en el costumari popular des d'antic, però la seua utilització exigeix la supervisió d'un facultatiu especialitzat per determinar la dosi en què es pot utilitzar. D'aquesta manera s'eviten els greus problemes derivats de la seua elevada toxicitat. També s'ha destinat a altres usos que no impliquen la seua ingestió, com glo-pejar una infusió molt clara per calmar el mal de queixal i com a remei vulnerari, en compreses i banys per a tractar ferides i furúncols. En alguns llocs també s'ha utilitzat com a loció per a tractar els polls.

Dorycnium pentaphyllum subsp. *pentaphyllum*

Noms comuns en valencià

Botgeta, botja blanca, botja d'escombres, herba negra, mantell.

Noms comuns en castellà

Escobón, escoboncillo, bocha basta o blanca.

Descripció

Mata (camèfit) marcadament llenyosa a la base, molt ramificada, amb branques ascendents (fins a 60 cm d'alçària) llargues i primes, de color verd grisenc. Les fulles són sèssils amb tres folíols i dos estípules basals molt semblants als folíols que donen l'aparença d'estar formades per 5 fulletes juntes. El seu nom científic fa referència precisament a aquesta característica. Les flors són papilionàcies de color blanc, molt menudes i agrupades en un glomèrul situat en l'extrem d'un peduncle més llarg que les fulles terminals. El fruit és un llegum quasi esfèric, de color terròs en la seua maduresa.

Distribució geogràfica

Distribuïda per l'oest de la regió mediterrània, resulta freqüent en quasi tota la península Ibèrica i les Illes Balears i també molt comuna en tota la Comunitat Valenciana.

Època de floració De (març) abril a juliol.

Hàbitat

Molt comuna en màquies, matollars, brolles, timonedes, pastures seques, etc., amb una gran tolerància altitudinal, des d'el nivell de la mar fins més de 1.600 metres. No obstant això, resulta especialment abundant a les comunitats serials de les zones poc elevades, formant part de les comunitats vegetals obertes, que colonitzen indrets secs i assolellats a les muntanyes d'altitud baixa i mitjana.

Usos i propietats

Aquesta planta cada vegada s'utilitza més en la jardineria mediterrània per la combinació positiva de diverses característiques importants. En tractar-se d'una lleguminosa, té la capacitat per a la fixació de nitrogen atmosfèric gràcies a bacteris simbiòtics que creixen a les arrels. Aquesta propietat la capacita per a desenvolupar-se i, al mateix temps, enriquir els sòls molt pobres. A més a més, els seus requeriments hídrics són molt reduïts i tolera llarg períodes de sequera. Finalment, des d'una perspectiva ornamental, mostra una abundant i prolongada floració primaveral. D'altra banda, el costumari popular ha utilitzat les infusions de la part aèria de la botgeta per a fer baixar la tensió sanguínia.

Elaeoselinum tenuifolium

Noms comuns en valencià

Neldo, julivert marí.

Noms comuns en castellà

Hinojo marino, falso eneldo.

Descripció

Planta perenne, rizomatosa, amb les fulles grans (20-50 cm) i ± triangulars, disposades en una roseta basal, en 2 fileres enfrontades (dístiques). Cada fulla està profundament dividida en lòbuls linear-lanceolats molt menuts (1-3 x 0,2-0,8 mm); també presenta algunes fulles caulinars més menudes. De forma característica, les fulles basals presenten únicament 2 segments que ixen de la base del limbe. Les flors estan agrupades en umbel·les quasi esfèriques, amb bràctees linears en la base, situades a l'extrem de tiges floríferes robustes, ramificades i elevades. Els fruits són típicament alats, de 6-8 mm de llarg.

Distribució geogràfica

Endemisme iberollentí distribuït pels territoris meridionals i orientals de la península Ibèrica. A la Comunitat Valenciana, resulta bastant freqüent des del sud de la província d'Alacant fins a la meitat de la de València. Les poblacions observades a la Vall dels Alcalans se situen al límit septentrional de la seua distribució ibèrica.

Època de floració De maig a juny.

Hàbitat

Els dos representants d'aquest gènere que trobem a la comarca creixen en matollars degradats o permanents en talussos, àrees pedregoses o amb sòls poc desenvolupats de substrat calcari o margós. També està considerada com una planta característica dels espartars de *Stipa tenacissima* (pàg. 38 i 101); de fet, *E. tenuifolium* destaca, junt amb altres espècies termòfiles, com a element diferencial davant altres tipus d'espartars de zones més elevades o continentals. No resulta estrany que aparega en marges de camins, especialment a les pistes forestals.

Usos i propietats

No es coneixen.

Observacions

Conviu freqüentment amb *E. asclepium* (xafarroni), molt semblant en el seu aspecte general, però amb les fulles basals disposades en espiral (no enfrontades en un únic plànol) i amb més de 2 segments que ixen de la base del limbe.

Erica multiflora

Noms comuns en valencià

Petorrera, petorrets, bruc d'hivern, cepell, xipell.

Noms comuns en castellà

Brezo, bruguera, ucre.

Descripció

Arbust perenne, erecte, que pot superar el metre d'alçària, inclús els 2 metres. Les fulles, molt nombroses en les porcions superiors de les branques, són curtes, linears i revolutes, agrupades en fascicles de 3-6 fulles. Les flors són rosades, en forma de gerreta coronada pels estams, que ixen de l'interior de la corol·la de forma molt aparent per la coloració més intensa. Estan agrupades en inflorescències corimbiformes formades per nombroses flors i situades en la part final de les branques. Les flors, després de seques, es mantenen sobre la planta durant molt de temps. El fruit és una càpsula menuda, oculta entre els pètals secs.

Distribució geogràfica

Espècie mediterrània centreoccidental exclusiva de la meitat occidental de la península Ibèrica, especialment a Catalunya i a la Comunitat Valenciana.

Època de floració   A l'hivern, d'agost a desembre, ocasionalment durant tot l'any.

Hàbitat

Màquies i, sobretot, a les brolles seques calcàries de les àrees tèrmiques costaneres i de les muntanyes d'altitud baixa i mitjana.

Usos i propietats

La fusta dels brucs és molt dura i, de fet, és la principal matèria primera utilitzada per a fer les pipes de fumar. A les nostres comarques, s'ha emprat per a fer agulles de cosir sacs i algunes eines; també s'utilitza per a fer mobles i com a llenya de qualitat. Les flors són molt apreciades per les abelles, fet que permet l'elaboració d'una mel monofloral: la mel de bruc, de color fosc. La medicina popular també la considera útil per a tractar la hipertensió i per al reuma.

Observacions

A la Vall dels Alcalans, concretament a les parets rocoses del Barranc Reial (Real) també s'ha indicat la presència del bruc de roca o valencià (*Erica terminalis*), molt fàcil de identificar per les flors típiques amb els estams inclosos en el tub de la corol·la; a més a més, és una planta rupícola, lligada a les parets rocoses. El seu nom popular més estès, petorrera o petorrets, fa referència al soroll característic que produeix en cremar-se.

Eryngium campestre

Noms comuns en valencià

Panical, card panical o girgoler, centcaps.

Noms comuns en castellà

Cardo corredor, blanco, bajo o setero.

Descripció

Planta herbàcia perenne, amb la tija erecta (fins 50 cm d'alçària), rígida, estriada i molt ramificada en la part superior, de color verd clar grisenc. Les fulles són dures, grans (10-25 cm), profundament dividides, amb els lòbuls acabats en punxes, la majoria estan disposades en roseta basal; les caulinars són escasses i més menudes. Les flors, de color blanc, menudes i poc aparents, estan agrupades en glomèruls (umbel·les) terminals, envoltats de bràctees (falses fulles) espinoses que li donen un aspecte molt característic. Aquests glomèruls es reuneixen en inflorescències amples, corim-biformes, que ocupen tota la part superior de la tija. Els fruits també són espinosos.

Distribució geogràfica

Planta àmpliament distribuïda per la regió mediterrània, des del Marroc fins al sud-oest d'Àsia, i pel centre d'Europa; també s'ha introduït al nord d'Amèrica i a Austràlia. Estesa per tota la península Ibèrica i les Illes Balears. Molt comuna en tot el territori valencià.

Època de floració De (maig) juny a agost (octubre).

Hàbitat

Molt comuna en tot tipus de comunitats obertes, poc elevades, seques i ben assolellades; també apareix en ambients antropitzats, com les vores dels camins i sendes de muntanya, i als camps de cultiu i bancals, on apareix amb rapidesa després de l'abandonament dels treballs agrícoles.

Usos i propietats

El seu ús popular més estès, especialment entre els agricultors i ramaders, està relacionat amb la prevenció dels escaldats de la suor. Per previndre aquestes afeccions es porta un canutet sec penjat al coll o en altre lloc dels cos, en contacte amb la carn. Aquest és el card que produeix les girgoles de panical (*Pleurotus eryngii*) i així ho indiquen els seus noms populars.

Observacions

Una vegada seca, la planta sencera es trenca per la base amb molta facilitat i el vent l'arrossega per terra. Aquesta estratègia és molt efectiva per a la dispersió de les llavors i molt utilitzada per les espècies de terrenys secs amb poca cobertura vegetals. Ho veiem amb freqüència en les pel·lícules de l'oest, on sovint l'escenari es creuat per aquest tipus de plantes.

Euphorbia serrata

Noms comuns en valencià

Lletera de vinya, lletera, lleterassa.

Noms comuns en castellà

Lechetrezna serrada, hierba lechera, leche de bruja, lechiruelas, chirrihuela.

Descripció

Herba perenne amb tiges erectes ascendents (fins a 50 cm d'alçària). Les fulles són sèssils, alternes, de color verd blavós, molt variables en la seua forma: des de lineals i estretes fins a ovalades i amples, sempre amb el marge serrat (caràcter a què fa referència el seu nom científic). Les bràctees de la inflorescència són groguenques, amples, ovato-cordiformes i serrades en el marge. Les flors són verdoses poc vistoses, reunides en inflorescències terminals, molt característiques del gènere, amb 4 glàndules (nectaris) d'apèndixs curts i part femenina pedunculada. El fruit és una càpsula amb llavors cilíndriques.

Distribució geogràfica

Planta de distribució mediterrània occidental i macaronèsica (Canàries), dispersa per quasi tota la península Ibèrica, on resulta més freqüent a la meitat oriental, i les Illes Balears. Molt comuna per tots els territoris valencians.

Època de floració De (febrer) març a juliol (desembre).

Hàbitat

Planta habitual en medis antropitzats amb sòls remoguts i ± enriquits en compostos nitrogenats, com camps i bancals de cultiu, especialment als abandonats, i marges de camins; també apareix en brolles, timonedes i pastures calcàries ± alterades, esclarissades, seques i assolellades.

Usos i propietats

Les substàncies del làtex són tòxiques en algunes espècies, inclús per contacte com és el cas de la bambollera (*E. characias*; pàg. 66), però en la lletera serrada té propietats que s'han utilitzat per a triar o quallar la llet i fer formatge.

Observacions

Les lleteres es reconeixen amb molta facilitat per les seues inflorescències i pel làtex que brolla en trencar la tija o les fulles. A la Vall dels Alcalans, se n'ha identificat 8 espècies, totes molt comunes als hàbitats artificials (cultius, vores de camins, solars, etc.). *E. helioscopia* (pàg. 174), té bràctees arrodonides i amples a la base de les inflorescències; *E. segetalis* té fulles estretes, lanceolades (pàg. 174); *E. peplus* és la més menuda i les fulles són amples i ± arrodonides.

Fumana ericoides

Noms comuns en valencià

Esteperola, perdiguera, estepa groga, falsa herba de setge, herba blanca.

Noms comuns en castellà

Sillerilla, hierba siller, jarilla, jaratillo, tomillo de flor de jara.

Descripció

Xicotet arbust (camèfit) perenne, de fins a 30 cm d'alçària, amb branques erectes i robustes, fortament llenyoses a la base. Les fulles són menudes, alternes, linears, semi-cilíndriques, mucronades, sense pèls (cilis) marginals. Les flors són axil·lars amb els pedicels arquejats, intensament rogencs, i la corol·la amb 5 pètals de color groc. El fruit és una càpsula ovoide amb 3 valves.

Molt semblant a *F. ericifolia*, amb la qual conviu en les mateixes comunitats vegetals, s'en diferencia pel seu hàbit postrat o ascendent i per les fulles, amb pèls molt fins en el marge.

Distribució geogràfica

Espècie mediterrània sud-occidental, que s'estén pel sud-est de la península Ibèrica, les Illes Balears i el nord del Marroc. En la primera, es concentra al litoral mediterrani, des de Tarragona fins a Màlaga. A la Comunitat Valenciana, apareix dispersa per tot el territori, aprofitant les àrees tèrmiques per penetrar cap a l'interior.

Època de floració De (febrer) març a juny (juliol).

Hàbitat

Brolles, timonedes i pastures seques, sempre en formacions molt obertes i assolellades; també apareix amb freqüència als rocams.

Usos i propietats

No s'han trobat usos associats amb aquesta espècie, però *F. ericifolia* es considera efectiva per augmentar la secreció d'orina (diürètica), per reduir la tensió sanguínia (hipotensora), per retindre les hemorràgies (hemostàtica), per afavorir la curació de ferides o impedir-ne la infecció.

Observacions

A la Vall dels Alcalans també són bastant comunes altres congèneres, totes amb flors vistoses de color groc intens. La presència d'estams perifèrics sense antera i les fulles linears permet diferenciar-les dels *Helianthemum*. *F. thymifolia* i *F. laevis* tenen fulles oposades i revolutes al marge, viscoses en la primera per l'abundància de pèls glandulosos; en *F. laevipes*, les fulles són de color glauc, alternes i molt fines, i presenten en les seues axil·les fascicles de fulles molt menudes.

Globularia alypum

Noms comuns en valencià

Coroneta de frare, segullada, fuixarda, escotxarda, herba cossiada.

Noms comuns en castellà

Coronilla de fraile, cardenilla, cebollada, corona de rey, siemprenjuta.

Descripció

Arbust compacte, amb branques llenyoses erectes (fins a 1 m d'alçària), d'un color terròs característic i molt foliós, amb les fulles fins a la base de les flors. Les fulles, amb una silueta molt fàcilment distingible, són alternes, d'el·líptiques a oblongoobovades, agudes i mucronades, de vegades amb 2-3 dents apicals, de consistència rígida (coriàcies) i color verd ± grisenc. Les flors són menudes i tubulars, prolongades lateralment en una lígula de color entre blavós i violaci. Estan reunides en grans capítols terminals (1-2,5 cm de diàmetre), d'aspecte molt característic.

Distribució geogràfica

Espècie mediterrània també coneguda a Madeira. A la península Ibèrica, s'estén per la meitat oriental i per les Illes Balears. Molt comuna a les àrees litorals i sublitorals de tota la Comunitat Valenciana, la seua freqüència va disminuint cap a l'interior i queda exclosa de les àrees més gelades i de les muntanyes per damunt del 700 metres.

Època de floració D'octubre a abril, encara que pot mantindre alguna flor durant tot l'any.

Hàbitat

Característica de les brolles i matollars termòfils sobre sòls calcaris secs, amb preferència per les formacions obertes i ben assolellades.

Usos i propietats

S'ha utilitzat en el costumari tradicional com a laxant, però la seua activitat és molt enèrgica i pot arribar a causar còlics intensos. Per aquesta raó, sempre ha de ser emprat en dosis molt baixes per aconseguir aquest efecte. Les conseqüències esmentades, imprevisibles i perilloses, han provocat una notable reducció del seu ús, també lògicament a escala popular.

Observacions

Les seues inflorescències, amb nombroses flors ligulades de color blavós a violaci, molt freqüents i abundants durant la tardor a les àrees amb matollars naturals, permeten identificar-la amb molta facilitat; però, a més a més, la forma característica de les seues fulles coriàcies la fan inconfusible en qualsevol moment de l'any.

Helianthemum syriacum

Noms comuns en valencià

Romer blanc, romerí.

Noms comuns en castellà

Romero blanco, romerillo, hierba sana, jarilla romero.

Descripció

Arbust (camèfit) perenne de base llenyosa, amb branques erectes, de coloració rogenca, que poden superar els 50 cm d'alçària, cobertes de pèls estrellats. Les fulles (10-50 x 2-8 mm) són oposades, de color verd grisenc, de linears a lanceolades, revoltes en el marge, amb l'apex agut. Presenta nombrosos pèls estrellats, molt més abundants en el revers, que li donen un aspecte tomentós i un color més blanquinós. Les flors són pentàmeres, nombroses, de color groc viu, reunides en inflorescències corimbiformes ramificades i situades en l'extrem superior de la planta. El fruit és una càpsula pilosa en l'apex.

Distribució geogràfica

Aquesta espècie mediterrània s'estén pel centre i per la meitat oriental de la península Ibèrica i per Andalusia. Àmpliament representada i molt comuna a tota la Comunitat Valenciana.

Època de floració De (gener) març a juliol (octubre).

Hàbitat

Creix en tot tipus de matollars secs ± oberts, esclarissats i assolellats, sobre substrats de naturalesa bàsica, com les calcàries, les dolomies, les margues amb algeps i els terrenys arenosos. També apareix en les comunitats pioneres que inicien la colonització, tant en terrenys de cultius abandonats, com en altres tipus d'ambients que han estat desprovistos de la seua coberta vegetal.

Usos i propietats

La medicina popular utilitza les infusions de les summitats florides d'aquesta planta per augmentar la secreció d'orina (diürètica) i per baixar la febre (febrífuga).

Observacions

A diferència de *Fumana*, tots els estams tenen anteres terminals. A la Vall dels Alcalans, apareixen uns altres dos *Helianthemum*: un amb flors grogues més menudes (*H. marifolium*; pàg. 115) i un altre amb les flors blanques, la perdiguera (*H. violaceum*). Aquesta és una mateta llenyosa amb tiges ascendents, fàcil de reconèixer per les seues fulles el·líptiques o linears, amb el nervi central molt marcat per l'anvers i el revers blanquinós per la concentració de pèls.

Helichrysum stoechas

Noms comuns en valencià

Sempreviva borda, balsamilla de bosc, flor de tot l'any, flor de Sant Joan, flor de mort.

Noms comuns en castellà

Siempreviva de monte, siempreviva olorosa, manzanilla bastarda, perpetua.

Descripció

Mata perenne de aspecte bastant variable, llenyosa en la base, molt ramificada i ± tomentosa, caràcter responsable de la seua coloració grisenca. Les fulles són alternes, estretes, revolutes en el marge i grises blanquinoses, per la densa coberta de pèls. Les flors són tubulars, de color groc intens, daurat (coloració que també presentes les bràctees). Estan disposades en capítols reunits en inflorescències terminals corimbiformes ± denses i de tacte membranós. El fruit és un aqueni amb vil·là del pèls simples. Tota la planta desprèn una olor ben característica.

Distribució geogràfica

Mediterrània, s'estén pel nord d'Àfrica i el sud i l'oest d'Europa sense allunyar-se molt de les costes mediterrànies, excepte a França i a la península Ibèrica, on arriba fins a zones atlàntiques. A Espanya apareix pràcticament per tot el territori, però resulta més abundant a les zones litorals i costaneres, com a la Comunitat Valenciana, on s'estén des dels arenals costaners fins a les zones muntanyoses continentals de l'interior.

Època de floració De març a juny (setembre).

Hàbitat

Erms i matollars secs, oberts, esclarissats i assolellats i, amb bastant freqüència, també als rocams, en substrats calcaris i silicis, i als arenals costaners. No resulta rara en les comunitats que colonitzen diversos hàbitats antròpics, com vores de camins i cultius; també apareix en les comunitats vegetals pioneres que s'instal·len als camps de secà (oliveres, garroferes) després del seu abandonament.

Usos i propietats

Planta molt aromàtica, utilitzada en el costumari popular amb diferents destinacions: com digestiva, per al mal de queixal, per a les hemorroides o simplement perquè les estances domèstiques facen bona olor. També s'utilitza amb freqüència en jardineria i per a l'elaboració de motius decoratius amb flor seca que, aprofitant l'aroma de la planta, també serveixen per a perfumar delicadament les habitacions, cosa que les fa ser un substitut natural dels ambientadors químics o elèctrics.

Leuzea conifera

Noms comuns en valencià

Carxofeta, carxofeta de muntanya, pinya de Sant Joan, cigala, culleres de pastor, guitarra, herba de ronya, perdiuetes.

Noms comuns en castellà

Cuchara de pastor, alcachofilla, cardo del sol, cucharita de la virgen.

Descripció

Planta herbàcia perenne, amb tija erecta. Les fulles, disposades en una roseta basal, són senceres, especialment les inferiors, o profundament lobulades, verdes tirant a grisenques per l'anvers i blanquinoses pel revers, cobertes de pèls sedosos. Les flors són tubuloses, de color rosat, agrupades en capítols terminals envoltats de bràctees escarioses (amb textura de paper) que li donen el seu aspecte característic, semblant a una carxofa o una pinya de pi. Els fruits són aquenis de color negre, amb aparell volador (vil·là) de pèls sedosos llargs.

Distribució geogràfica

Aquesta planta té una distribució mediterrània centreoccidental i es troba àmpliament distribuïda per quasi tota la península Ibèrica i les Illes Balears. Molt comuna en quasi tota la Comunitat Valenciana, resulta molt més escassa o inclús pot arribar a desaparèixer als territoris semiàrids del sud de la província d'Alacant.

Època de floració De (abril) maig a juliol.

Hàbitat

Forma part de brolles, timonedes i pastures seques i assolellades, normalment en comunitats obertes o esclarissades, i penetra en bancals i camps de cultiu quan són abandonats. Resulta especialment freqüents als fenassars que ocupen el sotabosc de les plantacions denses de pi blanc (*Pinus halepensis*).

Usos i propietats

Popularment és coneguda per les seues propietats per previndre, assecar o eliminar les hemorroides; també se li atribueixen propietats digestives, antiinflamatòries i vulneràries. D'altra banda, les seues inflorescències s'han utilitzat com a element decoratiu casolà.

Observacions

El noms populars relacionats amb la cullera deriven de l'ús que feien els pastors per a engolir la sopa: el capoll es deixava a remulla, les bràctees escarioses s'esponjaven amb el líquid i d'aquesta manera era més fàcil de menjar.

Lithodora fruticosa

Noms comuns en valencià

Herbeta de la sang, botgeta de la sang, herba de les set sagnies, aspró, asprilla.

Noms comuns en castellà

Sanguinaria, hierba de las siete sangrías, carrasquilla arbustiva, anguina, chupamieles.

Descripció

Arbust llenyós densament ramificat, amb tiges joves erectes (fins a 60 cm d'alçària) i cobertes de pèls rígids, curts i blancs. Les fulles són alternes, sèssils, estretes i allargades (linears), revolutes en el marge i cobertes de pèls aspres; a més a més, el revers també està cobert de xicotetes pústules. Les flors són de color blau intens, que canvien posteriorment a purpuri; les peces de la corol·la estan soldades i formen un tub allargat que es divideix, en el seu extrem, en cinc lòbuls. El fruit està dividit externament en quatre parts (mericarps) seques i blanquinoses.

Distribució geogràfica

Element de la Mediterrània occidental distribuït principalment per l'est de la península Ibèrica, les Illes Balears y el sud-est de França, amb algunes localitats disperses al nord d'Àfrica. Molt comuna i freqüent per tota la Comunitat Valenciana.

Època de floració De (febrer) març a juny.

Hàbitat

Brolles esclarissades i timonedes seques i assolellades sobre substrats bàsics, amb preferència pels sòls margosos; amb menys freqüència, s'instal·la a les clarianes ben il·luminades de diversos tipus de bosc: pinedes, carrascars, savinars, etc. L'elevada tolerància tèrmica possibilita la seua presència des de les muntanyes tèrmiques litorals fins a la zones elevades de les terres d'interior.

Usos i propietats

La infusió de les summitats florides és molt reconeguda i recomanada per a rebaixar i depurar la sang i per fer baixar la tensió arterial (hipotensora); també se li reconeixen propietats antiinflamatòries i antisèptiques (afavoreix la curació de les ferides i ulceracions de la pell), anticatarrals que la fan recomanable en el tractament de gripes i refredats, i per fer baixar els nivells de colesterol.

Observacions

Les seues propietats medicinals relacionen el seu nom popular amb els usos tradicionals més reconeguts; no obstant això, sembla que el mot deriva de l'aparença que adquireix la planta quan se semen les flors, perquè canvien de coloració i la planta sembla estar coberta de sang.

Lupinus mariae-josephae

Noms comuns en valencià

Tramussera valenciana.

Noms comuns en castellà

Altramuz valenciano.

Descripció

Planta herbàcia anual, pubescent, erecta (fins a 50 cm d'alçària) i ramificada des de la base. Les fulles són palmatisectes amb 5-7 folíols que ixen del mateix punt, i llargament peciolades, amb peciols vellosos. Cada planta mostra una inflorescència principal amb flors papilionàcies (fins a 25) disposades al llarg de l'eix en un raïm terminal. Les flors tenen la corol·la groguenca en el botó floral, després blanca que va virant a rosat o magenta ± intens amb la maduració i la senescència. El fruit és un llegum de color marró ± obscur, amb 1-5 llavors el·lipsoidals, finament rugoses i clapejades de color marró fosc sobre un fons més clar.

Distribució geogràfica

Endemisme exclusiu de la província de València. Va ser descrit recentment com una espècie probablement extinta al medi natural, però ha estat redescoberta en diferents poblacions de la Ribera Alta (Montserrat i Llombai), la Safor (Gandia) i la Costera (Xàtiva).

Època de floració De març a maig.

Hàbitat

Forma part de les comunitats de teròfits i geòfits que ocupen les clarianes d'espartars, coscollars, romerars o altres formacions llenyoses mediterrànies, en sòls calcaris poc desenvolupats i pedregosos, i directament en les esclètxes i cavitats de la roca calcària.

Usos i propietats

No s'han descrit usos específics d'aquesta espècie, emparentada amb la tradicional tramussera cultivada (*Lupinus albus*), però alguns testimonis de gent major de la comarca parlen de la recol·lecció de les llavors per al consum humà.

Observacions

Planta protegida per la legislació valenciana, inclosa en el Catàleg Valencià d'Espècies Amenacades de Flora en la categoria Vulnerable. Les poques poblacions conegudes i les fortes fluctuacions interanuals en el nombre d'exemplars (que poden arribar a diferències de milers) fan necessari l'establiment de mesures per garantir la seua supervivència a llarg termini. Entre les tramusseres ibèriques, aquesta és l'única que es desenvolupa sobre sòls esquelètics de naturalesa calcària.

Paronychia argentea

Noms comuns en valencià

Herba de neu, herbeta de la sang, sanguinària blanca, paroníquia argentada.

Noms comuns en castellà

Nevadilla, sanguinaria, hierba de la sangre.

Descripció

Planta herbàcia vivaç de base llenyosa, poc elevada però molt llarga, normalment postrada, amb tiges primes esteses al terra. Les fulles són oposades, menudes, més curtes o iguals que els entrenusos i amb el marge ciliat, amb pèls molt fins. Les flors són menudes i molt poc visibles, perquè estan envoltades d'unes bràctees membranoses (amb consistència de paper) i amb aspecte argentat. Aquestes bràctees són molt característiques de tot aquest gènere. Les flors estan agrupades en glomèruls ben definits i molt cridaners, situats als extrems de les branques.

Distribució geogràfica

Planta de distribució mediterrània que abasta les Illes Canàries. Àmpliament distribuïda, però de forma dispersa, per tota la península Ibèrica i les Illes Balears. Frequent i abundant en tota la Comunitat Valenciana.

Època de floració De març a juny.

Hàbitat

Planta comuna en tot tipus d'ambients nitrificats, naturals (pastures seques, timonedes i brolles esclarissades) i antropitzats (camps de cultiu, bancals, descampats, vores de camins, etc.).

Usos i propietats

Les infusions de les summitats aèries s'han utilitzat en la medicina popular com a diürètica, per fer orinar i ajudar a eliminar les pedres del renyó. També s'ha recomanat per a fer baixar la febre (febrífuga) i la tensió (hipotensora). Per via externa, els pegats de plantes xafades ajuden a la curació de ferides (vulnerària).

Observacions

Els glomèruls de bràctees d'aspecte argentat permeten reconèixer amb molta facilitat les espècies de *Paronychia* presents a la Vall dels Alcalans. A més de la descrita, també trobem als mateixos hàbitats la paroníquia nívia (*P. capitata*), que es diferencia per detalls morfològics de les peces florals i també perquè els exemplars d'aquesta darrera tenen una estructura més compacta i, quan estan florits, apareixen completament coberts dels glomèruls argentats.

Phlomis crinita

Noms comuns en valencià

Orella de llop, trencapedres, cresolera, gresolera metxera, clavellet de pastor, herba de la gangrena.

Noms comuns en castellà

Barbas de macho o de pastor, oreja de burro, mechera, oropesa.

Descripció

Planta llenyosa perenne amb tiges erectes (fins a 1 m d'alçària), ramificades cap a la meitat superior, grises per estar coberta d'una borra de pèls estrellats. Les fulles, la majoria en roseta basal, són clarament peciolades, apelfades, grosses, de forma ovada i color grisenc. Les flors són labiades molt característiques, amb el llavi superior en forma de casc, còncau cap a baix, i l'inferior trilobulat, agrupades en verticil·lastres, cadascun amb 6 flors groguenques amb estries rogenques, que s'organitzen en espigues terminals discontinües.

Distribució geogràfica

Endemisme del quadrant sud-oriental de la península Ibèrica, que resulta abundant per les serralades de la meitat meridional de la província de València i dispers per tota la d'Alacant.

Època de floració   D'abril a juny.

Hàbitat

Apareix, encara que de forma dispersa per la comarca, en tot tipus de brolles i matollars calcaris, especialment en sòls pedregosos i en indrets secs i assolellats.

Usos i propietats

Les inflorescències s'han utilitzat en el costumari popular per fer infusions amb propietats diürètiques, per reduir les inflamacions de renyó i per fer córrer l'orina i afavorir la eliminació d'arenes i pedres; també es considerada efectiva per tallar la diarrea. A més, les fulles es preparaven enrotllades per fer metxes de cresol, aplicació de la qual deriven alguns dels seus mots populars.

Observacions

Aquesta és una de les moltes plantes valencianes descrites pel reconegut botànic valencià Josep A. Cavanilles, concretament de la comarca de la Safor. A la Vall dels Alcalans, també es troba l'orella de llebre (*Phlomis lychnitis*; pàg. 121), fàcil de reconèixer per l'aparença equivalent de les llargues inflorescències, per les seues fulles llargues i estretes, atenuades en un pecíol un poc distint, i per les flors de color groc intens.

Rosmarinus officinalis

Noms comuns en valencià

Romer, romaní.

Noms comuns en castellà

Romero.

Descripció

Arbust molt aromàtic, perenne, llenyós, molt ramificat des de la base, amb branques erectes (fins a 1,5 m d'alçària) i densament folioses. Ocasionalment, es troben exemplars terrers, amb les branques postrades. Les fulles són linears, dures (coriàcies), amb els marges ± revoluts segons la falta d'aigua, i l'anvers blanquinós per estar densament cobert de pèls glandulosos. En aquests pèls es concentren els olis essencials responsables de l'aroma característica de la planta. Les flors són típicament bilabiades, amb dos llavis ben marcats de color blau clar, rosaci o blanquinós, i 2 únics estams ben visibles que sobreixen de la corol·la sota el llavi superior.

Distribució geogràfica

Planta mediterrània per excel·lència, àmpliament distribuïda per la major part de la península Ibèrica i les Illes Balears i també per tots els territoris valencians.

Època de floració Tot l'any, però té 2 màxims anuals: un de tardor i un altre de primavera.

Hàbitat

Planta d'elevada plasticitat ecològica que creix sobre tot tipus de sòls, però amb una clara preferència pels calcaris, des del nivell del mar fins als 1.500 metres, a les muntanyes temperades o càlides. Forma part de tot tipus de brolles i matollars sobre sòls secs i assolellats, però arriba a densitats elevades en llocs fortament aclarits per tales o incendis. Aquest tipus de comunitats en què adquireix una clara dominància, reben el nom de romerars. També pot aparèixer a les esclatxes i replanells de rocams i pedregars.

Usos i propietats

El romer és una de les plantes mediterrànies més conegudes, una planta que atesora una llarga i diversificada tradició culinària i medicinal. Realment, seria necessari un tractat monogràfic per nomenar tots els usos i aplicacions que ha rebut i continua rebent, tant en el costumari popular com per part de diversos sectors industrials. És una planta tonificant, que és macerada en alcohol per obtenir una mescla (l'alcohol de romer) utilitzada per fer friccions contra els dolors musculars i les contusions. És una planta d'interès mel·lífer que produeix una mel monofloral. També és emprada per a la perfumeria, la jardineria i inclús amb destinacions simbòliques. A més a més, alguns autors li atribueixen propietats afrodisíacues.

Salvia verbenaca

Noms comuns en valencià

Tàrrec, tàrrega, herba del mal d'ulls.

Noms comuns en castellà

Verbena, verbenaca, gallocresta, cresta de gallo, maro negro, balsamina.

Descripció

Planta herbàcia aromàtica, erecta (fins a 40-50 cm d'alçària), pubescent, amb la majoria de les fulles en roseta basal. Les fulles són rugoses i aspres al tacte, peciolades, de color verd fosc amb el marge ± profundament lobulat (subsp. *verbenaca*) o dividit (subsp. *controversa*). Les flors, típicament bilabiades, es disposen en inflorescències espiciformes molt laxes que ixen del centre de la roseta, agrupades en verticil·lastres amb 6-10 flors, de color blau violaci intens o clar, respectivament segons la subespècie. Les dos subespècies es diferencien per la lobulació de les fulles i per la grandària i coloració de les flors.

Distribució geogràfica

Àmpliament distribuïda pel sud i l'oest d'Europa, el nord d'Àfrica i l'oest d'Àsia; també es troba naturalitzada a Amèrica del Nord, Austràlia i Nova Zelanda. Estesa per tota la península Ibèrica i les Illes Balears. Molt comuna i abundant en tota la Comunitat Valenciana.

Època de floració De febrer a juliol.

Hàbitat

Resulta freqüent en les pastures, herbassars i timonedes que colonitzen els sòls agrícoles, especialment als bancals i camps de secà, o altres substrat alterats i ± enriquit en compostos nitrogenats, com els marges de camins i les sendes de muntanya.

Usos i propietats

Les summitats aèries d'aquesta *Salvia* s'utilitzen en infusió com a digestiu i en forma d'emplastres, fets amb la planta picada, com a remei vulnerari, per afavorir la cicatrització de talls i ferides. A més a més, en èpoques de carestia, les seues fulles es fumaven com a substitut del tabac.

Observacions

A la Vall del Alcalans també s'ha descobert recentment la gallocresta valenciana (*Salvia valentina*), concretament al terme de Montserrat, pels voltants de la muntanya de la Carència. Aquest endemisme valencià es diferencia per les seues fulles senceres o molt lleugerament lobulades i amb pèls llargs, especialment en els nervis del revers. Es distribueix per la província de Castelló i sobretot, a la part meridional de la de València.

Santolina chamaecyparissus subsp. *squarrosa*

Noms comuns en valencià

Camamilla, camamirla, camamirla amarga, mançanilla (aquest castellanisme es reserva normalment per a la dolça).

Noms comuns en castellà

Abrotano hembra, manzanilla amarga, hierba piojera.

Descripció

Arbust (camèfit) perenne, poc elevat (fins a 50 cm d'alcària) i molt ramificat, amb tiges aromàtiques i viscloses. Les fulles són alternes, menudes (0,6-2 cm), sèssils, amb lòbuls diminuts (1-2 mm) disposats en diverses fileres; poden estar cobertes d'una densa pilositat, que els dóna una coloració grisenca, o ser glabres i verdes. Les flors són totes tubuloses, sense lígules, de color groc intens, i estan reunides en capítols solitaris terminals molt aromàtics. La floració sol ser abundant i molt cridanera.

Distribució geogràfica

Planta de distribució mediterrània centreoccidental, àmpliament representada al vessant mediterrani de la península Ibèrica i a les Illes Balears. Molt comuna a la Comunitat Valenciana.

Època de floració De maig a juliol (setembre).

Hàbitat

Abundant a les brolles i timonedes calcàries seques ± alterades i nitròfiles, sempre en comunitats obertes ben assolellades, des del nivell de la mar fins al 2.000 m d'altitud. També resulta comuna en diverses comunitats antròpiques, com els bancals, els camps abandonats i les vores dels camins rurals i de sendes de muntanya.

Usos i propietats

Planta molt popular per l'eficàcia i diversitat de les seues virtuts: com a tònic estomacal i digestiu, antisèptica, antiinflamatòria, cicatritzant, etc. També s'ha utilitzat per donar tonalitats daurades als cabells rossos o castanys clars. S'utilitzen els capítols florals en infusió i la tradició diu que s'han de collir el matí de Sant Joan, abans de l'eixida el sol. En jardineria, s'utilitza amb freqüència una varietat molt pelosa que li dóna una coloració blanquinosa a tota la planta.

Observacions

Es reconeix fàcilment per l'olor característica que desprèn tota la planta. A més, les seues fulles, amb digitacions disposades en diverses fileres, i els capítols de color groc intens, la fan completament inconfusible. A la comarca, només el panigroc valencià (*Anacyclus valentinus*) presenta inflorescències semblats, però les fulles i sobretot l'olor, són completament diferents (pàg. 141).

Sideritis angustifolia subsp. *angustifolia*

Noms comuns en valencià

Rabet de gat, cua de gat.

Noms comuns en castellà

Rabo de gato, hierba de la almorraña.

Descripció

Arbust (camèfit) perenne, llenyós, molt ramificat des de la base, amb branques erectes (fins a 50 cm d'alçària), de color ± grisenc segons la pilositat, i viscloses al tacte. Les fulles són oposades, senceres, pubescents, estretes (linears) i agudes; de vegades, les superiors amb alguna dent punxant. Les flors són bilabials, de color groc pàl·lid, disposades en verticil·lastres (rodalets) lleugerament separats, cadascun protegit inferiorment per un parell de bràctees amb nombroses dents espinescents marginals, de longitud similar o superior que el calze. Aquestes bràctees permeten diferenciar molt fàcilment tots els representants d'aquest gènere.

Distribució geogràfica

Endemisme iberollevantí amb el centre de dispersió en les àrees termo i mesomediterrànies de les muntanyes litorals i sublitorals de quasi tota la Comunitat Valenciana. Penetra a les províncies de Tarragona, Albacete i Múrcia. Queda exclosa de l'extrem meridional d'Alacant, d'ombroclima àrid, i de les àrees interiors de Castelló, de clima supramediterrani continental.

Època de floració De març a juliol.

Hàbitat

Creix en brolles, timonedes i clarianes de matollars secs i assolellats; també apareix a les voreres de sendes, camins i altres llocs amb poca cobertura vegetal i un poc nitrificats.

Usos i propietats

Molt apreciada en l'herbolari popular, la infusió de les summitats florides són emprades per calmar el mal de ventre. Externament, són aplicades per curar tota classe d'inflamacions, ferides i per netejar els ulls. A més, és un dels components principals dels tradicionals herberos.

Observacions

A la comarca, també es troba *S. incana* subsp. *edetana* (pàg. 124) en l'entorn de la MRF Lloma de Coca (Real). A més, la bibliografia i el BDBCv indiquen la presència de *S. hirsuta* i *S. incana* subsp. *incana* a la zona del Barranc Real (serra del Cavalló, Real), no observades en els nostres rastrejos. *S. hirsuta* presenta tiges i fulles més piloses i, a més, aquestes últimes són més amples i dentades en el marge que en *S. angustifolia*.

Stipa tenacissima

Noms comuns en valencià

Espart.

Noms comuns en castellà

Esparto, atocha.

Descripció

Gramínia herbàcia perenne i cespitosa, molt robusta, que forma mates compactes i denses de fins a 1,5 m de diàmetre. Les fulles, molt abundants, són convolutes, rígides, coriàcies, gruixudes, més curtes que les tiges floríferes. Les flors (espiguetes) estan reunides en una espiga (panícula) densa, formada per nombroses espiguetes, situada en l'extrem d'un llarg peduncle que pot arribar als 1,8 m d'alçària. Les espiguetes presenten una llarga aresta (4-6 cm) truncada en l'extrem, que s'enrotlla per la base en una espiral, molt característica de tots els membres del gènere *Stipa*. El fruit (cariòpside) és sec i presenta pèls i arestes persistents.

Distribució geogràfica

L'espart es distribueix pel nord-oest d'Àfrica (el Marroc, Algèria, Tunísia i Líbia) i la península Ibèrica, on s'estén per la major part del territori. Molt comuna a les zones càlides de les muntanyes d'altitud baixa i mitjana; més rara en zones interiors.

Època de floració

De març a juny.

Hàbitat

Creix en matollars oberts que colonitzen llocs secs i sòls pedregosos, normalment de forma dispersa, però pot arribar a formar comunitats d'elevada extensió i cobertura on resulta dominant: els espartars, normalment afavorits de forma artificial per al seu aprofitament.

Usos i propietats

L'espart va ser una planta de gran importància econòmica que s'explotava antigament per obtenir fibres destinades a la confecció de nombrosos utensilis per a la vida rural. Aquest aprofitament, que es remunta milers d'anys enrere, ha quedat reduït actualment a l'elaboració d'artesanía local i altres efectes poc quotidians; per això, ara la seua recol·lecció és quasi anecdòtica.

Observacions

A la Vall dels Alcalans, també es troba *Stipa offneri*, coneguda com *pelaguer* o *llambra*, normalment present a les mateixes comunitats vegetals que l'espart. Aquesta és una planta molt més menuda amb fulles junciformes (semblants a les dels joncs) i espigues més laxes. Pot identificar-se fàcilment per l'aresta espiralada i truncada típica del gènere.

Thymus piperella

Noms comuns en valencià

Pebrella, pebrinella, febreja, timó bord, herba d'olives.

Noms comuns en castellà

Pimentera.

Descripció

Mateta perenne, llenyosa i molt aromàtica; molt ramificada des de la base, presenta nombroses tiges de secció quadrangular, erectes o ascendent (fins a 40 cm d'alçària) i pubescents. Les fulles són oposades, menudes, glabres i curtament peciolades. La seua morfologia és molt característica, amb el contorn oval o el·líptic i normalment un poc còncaves, amb nombroses glàndules rogenques i la nervadura ben marcada. Les flors són típicament bilabiades: el llavi superior amb dos lòbuls i l'inferior amb tres, de color rosat ± intens a púrpura, reunides en una inflorescència terminal allargada i laxa.

Distribució geogràfica

Endemisme iberollevanti distribuït principalment per la província de València, concretament pels territoris al sud del riu Túria (sector corològic setabenc), des d'on penetra lleugerament en àrees veïnes de les províncies d'Alacant, Albacete i Múrcia.

Època de floració De juliol a novembre.

Hàbitat

Creix en brolles i timonedes seques i assolellades, amb freqüència en sòls pedregosos poc desenvolupats, i sovint també en rocams, dels pisos termo i mesomediterrani d'ombroclima sec a subhumit i sempre sobre substrats calcaris. Està considerada com un espècie pionera que manifesta una gran capacitat colonitzadora en terrenys remoguts, sòls agrícoles i bancals abandonats, especialment en zones devastades per incendis forestals.

Usos i propietats

Planta molt popular i àmpliament utilitzada com a aromatitzant culinari habitual de la cuina casolana, però és especialment apreciada per a preparar la salmorra i adobar olives, pimentons, tomates i inclús, el raïmet de pastor (*Sedum sediforme*). En aquesta preparació també participen les fulles de la garrofera (pàg. 50) i la sajolida (*Satureja* sp. pl.) que resulte més comuna a cada zona. Els preparatius també depenen dels gustos, perquè quan agrada el sabor picant més intens, se substitueix completament aquesta darrera per la pebreja. Una altra destinació culinària molt freqüent i molt estimada és la cuina dels caçadors, en resulta indispensable per condimentar els gaspatxos de conill i pollastre o de perdius.

Thymus vulgaris

Noms comuns en valencià

Timó, timonet, tomello, farigola.

Noms comuns en castellà

Tomillo.

Descripció

Mateta menuda (fins a 40 cm d'alçària), de branquetes llenyoses, molt ramificades des de la base i extraordinàriament olorosa. Les fulles són menudes, senceres, lanceolades, amb el marge revolut i amb pèls, especialment abundants al revers en la subespècie típica. Les flors, típicament bilabiades, de color blanc o rosat i amb estams ixents, estan reunides en inflorescències de diferent morfologia segons la subespècie: en la típica (subsp. *vulgaris*) són ± esfèriques, amb les bràctees florals més amples que les fulles de la tija; per contra, en la subsp. *aestivus* són allargades, amb forma d'espiga (espiciformes) i les bràctees són similars a les fulles.

Distribució geogràfica

Th. vulgaris s'estén per la regió mediterrània occidental europea, des de la península Ibèrica fins a Itàlia, però mentre que la subespècie *vulgaris* està present en tota la meitat oriental de la Península, la subespècie *aestivus* és un endemisme iberollevantí i balear amb una àrea de distribució centrada a la nostra Comunitat, des d'on penetra lleugerament a la província de Terol pel nord i a la de Múrcia pel sud-est.

Època de floració

Les dos subespècies també es diferencien en el moment de floració: la subsp. *vulgaris* té l'òptim per primavera, encara que pot arribar a presentar flors durant tot l'any; la subsp. *aestivus*, com indica el seu nom, floreix a l'estiu, de juny a novembre.

Hàbitat

Les dos subespècies coincideixen en la seua ecologia i conviuen en molt indrets. Són molt comunes a les brolles i timonedes seques que creixen en llocs assolellats i pedregosos, parets rocoses, etc.; dominen les comunitats pioneres llenyoses que inicien la regeneració de la vegetació natural en camps de cultiu i bancals abandonats.

Usos i propietats

Totes dues són molt reconegudes i apreciades com a aromatitzant culinari, però a més a més, són plantes molt preades en la medicina popular, especialment pels seues efectes estimulants en casos d'esgotament físic o psíquic, però també com a desintoxicant, per obrir la gana i per afavorir les digestions.

Ulex parviflorus

Noms comuns en valencià

Argelaga, argilaga, gatosa.

Noms comuns en castellà

Aulaga, aliaga.

Descripció

Arbust erecte que pot arribar als 2 m d'alçària, molt ramificat des de la base i densament cobert d'espines. Les tiges principals estan cobertes de branques curtes amb forma d'espines robustes. Les fulles, molt menudes i ràpidament caduques, són alternes, peciolades, simples o trifoliades. Les flors, típicament papilionàcies, es troben solitàries o per parelles directament sobre les espines. La corol·la té una coloració groga molt intensa que, en el moment òptim de la floració, arriba a cobrir la planta pràcticament per complet. El fruit és un llegum de fins 1 cm, de la mateixa longitud o poc més llarg que el calze.

Distribució geogràfica

Element exclusiu de la Mediterrània occidental, distribuïda pel sud de França i el sud i l'est de la península Ibèrica. Molt abundant als territoris litoral i sublitorals de la Comunitat Valenciana; cap a les terres interiors, la seua presència està condicionada per la influència litoral.

Època de floració   L'òptim de floració coincideix amb l'hivern, d'octubre a maig.

Hàbitat

Present en totes les comunitats arbustives mediterrànies. La seua abundància està relacionada amb la regeneració d'àrees cremades. L'eliminació de la resta de vegetals competidors i la seua capacitat per ocupar l'espai amb rapidesa, la converteixen, junt amb les estepes (*Cistus* sp. pl.), en un dels elements més característics del matollars de regeneració post incendi.

Usos i propietats

Poc profit pot donar una planta tan densament espinosa; no obstant això, alguns textos indiquen que quan està florida és un bon menjar per als conills. A més quan està seca, es fa servir com a llenya per encendre un bon foc.

Observacions

En zones més elevades de l'extrem sud-occidental de la comarca també apareix una altra argelaga (*Genista scorpius*), més comuna en àrees més gelades, encara que conviu amb *U. parviflorus* en moltes zones. *G. scorpius* es diferencia fàcilment per la presència evident de fulles trifoliades, per la seua coloració més grisenca i sobretot, per la floració primaveral, normalment de febrer a maig.

Verbascum fontqueri

Noms comuns en valencià

Matapeix negre.

Noms comuns en castellà

Gordolobo (nom genèric pel qual es coneixen la majoria de les espècies de *Verbascum*).

Descripció

Planta bianual, simple i pubescents, amb pèls glandulosos. Les fulles que formen la roseta basal són peciolades, amb el limbe ± profundament dividit i el marge dentat; les que apareixen sobre la tija són alternes, sèssils i més menudes. Les flors estan disposades de forma molt laxa al llarg d'una tija florífera erecta (fins 80 cm d'alçària) i molt allargada. En les axil·les de les bràctees d'aquesta tija van eixint regularment flors solitàries, amb una corol·la gran (3-3,5 cm de diàmetre), de color groc amb 4 estams que tenen els filaments coberts de pèls de color púrpura. El fruit és una càpsula ovoide molt característica.

Distribució geogràfica

Endemisme exclusiu de la província de València, restringit a algunes serralades d'altitud mitjana, del pis termomediterrani sec del sud de la província, des de Dos Aigües-Real-Llombai fins a Quatretonda.

Època de floració   D'abril a juny.

Hàbitat

Creix en herbassars, timonedes i brolles esclarissades i assolellades, sobre substrats calcaris. En indrets amb formacions més tancades, pot quedar desplaçat a les vores de les pistes forestals, camins, etc., on la vegetació manté una estructura més oberta.

Usos i propietats

No es coneixen.

Observacions

El seu caràcter subnitròfil i heliòfil el fa dependent d'ambients amb comunitats serials poc evolucionades, que es mantenen per l'activitat de la fauna salvatge o de l'home. L'abandonament de la ramaderia i d'altres activitats tradicionals d'aprofitament de materials forestals (llenya, fusta, etc.) afavoreix l'evolució de la vegetació cap a formacions de major cobertura. En aquestes comunitats s'observa una reducció i inclús la desaparició d'aquest i d'altres endemismes valencians lligats a les comunitats menys evolucionades. A més a més, algunes de les seues poblacions més significatives van ser destruïdes als anys 70 i 80 pel desenvolupament urbanístic.

Viola arborescens

Noms comuns en valencià

Violeta de la tardor, violeta arborescent, rabassa llenyosa.

Noms comuns en castellà

Violeta de otoño.

Descripció

Mata llenyosa (camèfit) poc elevada que normalment no supera els 25 cm d'alçària. Aquesta característica contrasta amb el seu nom específic, encara que pot arribar al 2 metres quan creix estesa sobre el terra. Molt ramificada des de la base, presenta tiges ascendents densament folioses. Les fulles són estretes (3-5 mm), lanceolades i pubescents, amb el marge dentat o sencer i corbat cap a l'interior. Les flors, llargament pedunculades, mostren les característiques típiques de les violetes, amb una coloració violeta pàl·lid amb estries obscures. El fruit és una càpsula sense pèls.

Distribució geogràfica

Element mediterrani occidental amb una àrea que s'estén des d'el sud de Portugal fins al sud de França, Sardenya i Algèria. A la península Ibèrica, la seua distribució queda restringida al litoral mediterrani i a les Illes Balears. És relativament abundant a la Comunitat Valenciana, especialment per tota la franja litoral.

Època de floració   D'octubre a març.

Hàbitat

Apareix normalment en brolles i matollars secs calcaris, però també pot aparèixer al sotabosc de màquies i boscos, però sempre en posicions perifèriques més il·luminades.

Usos i propietats

Aquesta planta no és massa coneguda per la seua utilitat medicinal; no obstant això, s'ha utilitzat per al tractament de refredats i de la tos. En general, les violetes són conegudes pel seu ús ornamental, especialment les varietats de temporada, molt cridaneres per les seues flors grans i colorides; altres són molt tradicionals per a flor tallada.

Observacions

La majoria de les violetes conegudes a la Comunitat, i realment és un grup bastant diversificat amb més de 10 espècies diferents, viuen en ambients més humits i ombrívols que els que poden trobar-se a la Vall dels Alcalans. De fet, aquesta violeta de la tardor és l'única present a la comarca; a més resulta molt fàcil de diferenciar pel seu caràcter llenyós i les seues fulles linears.

Allium sphaerocephalon

N.v.: All de bruixa, calabruixes.

N.c.: Ajo de cigüena, montesino o perruno.

Centre i sud d'Europa.

Planta herbàcia bulbosa amb olor d'all. Tiges erectes buides i flors rogenques reunides en una inflorescència terminal esfèrica (1-6 cm de diàmetre).

Anacaptis pyramidalis

N.v.: Barreret.

N.c.: Orquídea piramidal.

Mediterrània.

Molt característica per la seua inflorescència densa i forma cònica. Flors entre blanquinoses i purpúries amb tres lòbuls iguals molt marcats i un esperó al darrere que ix cap a baix.

Argyrolobium zanonii

N.v.: Citís platejat, herba de la plata, argirolobi.

N.c.: Hierba de la plata.

Mediterrània centre-occidental

Arbust menut (fins a 40 cm), de base llenyosa i tiges piloses. Fulles peciolades amb 3 folíols sèssils, amb abundants pèls platejats al revés, molt visibles per les vores. Flors papilionàcies, de color groc intens, de vegades amb estendard porpra, en ramells de 2-6 flors al final de les tiges, molt rarament solitàries. Fruit en llegum densament cobert de pèls que li donen una coloració platejada.

Asparagus horridus

N.v.: Esparreguera de menjar, marina o vera.

N.c.: Esparraguera, esparraguera silvestre, marina o triguera, espàrrago amarguero.

Mediterrània.

Mata llenyosa totalment espinosa amb grans espines (cladodis), de color verd ± grisenc, molt embolicades entre elles. Planta dioica amb flors menudes unisexuals de color groc situades en els nusos. Fruit en baia carnosa negra quan és madura.

Asperula aristata* subsp. *scabra

N.v.: Herba prima.

N.c.: Asperilla de flor roja.

Mediterrània.

Herba de tiges fines (< 1 mm) amb llargs entrenusos i fulles verticil·lades, estretes, en grups de 4. Flors tubuloses rosades acabades en 4 lòbuls blancs. La llargària de la part soldada del tub de la corol·la permet diferenciar-la d'*A. cynanchica*, també citada a la comarca.

Asterolinon linum-stellatum

N.v.: Lli estelat.

N.c.: Lino de lagartijas.

Mediterrània.

Xicoteta planta anual (fins a 10 cm) amb tiges erectes poc ramificades. Fulles oposades, de forma lanceolada. Flors solitàries axil·lars poc aparents. Fruit esfèric de color verd.

Atractylis humilis

N.v.: Card hereu.

N.c.: Cardo heredero.

Mediterrània occidental.

Planta postrada o erecta, llenyosa i molt ramificada. Fulles escarioses, profundament dividides, amb fortes espines marginals. Flors tubuloses, de color violaci ± intens, de vegades d'un rosa molt pàl·lid, agrupades en grossos capítols, amb bràctees involucrals espinoses i arcuades, més llargues que el capítol. A la comarca, també està present el card enreixat (*A. cancellata*), amb bràctees molt estretes i cobertes d'espines pectinades, arcuades cap endins formant una mena d'esfera al seu voltant.

Ballota hirsuta

N.v.: Marrubi hirsut o roig, barrumbi.

N.c.: Flor rubí, hierbabuena de pastor, marrubio borde.

Endemisme de la península Ibèrica, les Illes Balears i el nord d'Àfrica.

Planta perenne, llenyosa en la base, amb tiges erectes molt piloses. Fulles orbiculars densament piloses. Flors bilabiades rogenques agrupades en verticil·lastres ± esfèrics, calze amb 10 dents.

Avenula bromoides* subsp. *bromoides

N.v.: Avenula.

N.c.: Culilla.

Mediterrània occidental.

Herba perenne cespitosa. Flors típiques en una inflorescència simple sobre llargues tiges erectes. Espiguetes amb llargues arestes dorsals ± doblegades.

Brachypodium retusum

N.v.: Cerverol, fenal, fenàs, fenàs reüll, llistó.

N.c.: Fenazo, lastón.

Mediterrània occidental.

Herba perenne que pot formar gespes extenses, especialment en àrees incendiades. Fulles amb disposició dística (en angle recte a cada banda de la tija). Espigues ± arrodonides i lleugerament corbades.

B. distachyon és anual i té arestes evidents en les espiguetes; *B. phoenicoides* té fulles més llargues i forma magolles més voluminoses.

Cephalaria leucantha

N.v.: Falla.

N.c.: Culilla.

Mediterrània.

Planta perenne amb llargues tiges erectes. Fulles oposades profundament lobulades, amb lòbuls linears. Flors blanques agrupades en capítols hemisfèrics.

Centaurea aspera

N.v.: Bracera, travalera.

N.c.: Tramaladro, abrepunos.

Herba ascendent o erecta, amb nombroses tiges llenyoses ± pubescents i aspres al tacte (caràcter que li dona nom). Fulles inferiors i mitjanes peciolades, les superiors sèssils, més menudes i linears. Flors tubulars morades, reunides en capítols característics, amb bràctees involucrals terminades en 3-5 espinetes dirigides cap a fora.

A la comarca, també es troba la subsp. *stenophylla* per l'àrea de la Lloma de Coca, el Barranc Reial (Real) i les Coves (Montserrat). Es caracteritza per les fulles caulinars estretament linears, senceres i densament tomentoses (de color grisenc) i bràctees involucrals amb només 1-3 espines terminals.

Convolvulus lanuginosus

N.v.: Campanera capdellana.

N.c.: Campanilla lanuda o plateada.

Mediterrània occidental.

Herba perenne, coberta d'un dens indument de pèls. Fulles sèssils, linears i molt piloses. Flors acampanades, de color blanc amb nervis rosats per la part externa, més menudes (2 cm) que la resta de congèneres trobats a la comarca, reunides en una inflorescència terminal globosa i densament pilosa.

Coronilla juncea

N.v.: Ginestera, argelaga negra, coroneta.

N.c.: Coronilla de hoja fina, coronilla, coletuy.

Mediterrània meridional.

Arbust caducifoli semiherbaci i junciforme (textura carnosa i llisa que recorda als joncs). Tiges cilíndriques molt ramificades i llargs entrenusos. Fulles molt espaciades en la tija, lleugerament crasses, amb 2-3 parells de folíols linears o oblongs. Flors papilionàcies, grogues, disposades en cercle (que adopten la forma de corona), sobre un llarg peduncle. Llegum articulad, indehiscent, pèndul, amb segments transversals que es separen fàcilment en la maduresa.

Coris monspeliensis subsp. fontqueri

N.v.: Herba pinzell, pinzell.

N.c.: Periquillo, hierba pincel, consuelda de peñas.

Mediterrània.

Mateta perenne molt ramificada amb branques cobertes de fulletes linears, les superiors amb dentetes marginals molt menudes. Flors bilabíades menudes, rosades, en inflorescències allargades terminals molt característiques.

Dactylis glomerata

N.v.: Dàctil.

N.c.: Dáctilo, pasto ovillo.

Europa, Àsia i nord d'Àfrica.

Herba perenne amb denses espigues terminals i branques basals llargues i nues. *D. hispanica*, també comuna a la comarca, presenta espigues sense les branques inferiors nues.

Cuscuta epithymum

N.v.: Cabells de la Mare de Déu, cabelllets.

N.c.: Cuscuta (nom genèric).

Principalment europea.

Herbeta paràsita de tiges filiformes, sense fulles ni clorofil·la (per tant, tots els recursos els obté del hoste). Forma una cabellera rogenca molt embolicada que pot arribar a cobrir tota la planta parasitada. Flors xicotetes en forma de campaneta, de color blanc o rosat agrupades en glomèruls. Estigmes oblongs.

Dipcadi serotinus

N.v.: Marcet.

N.c.: Falso narciso.

Mediterrània centreoccidental.

Herba bulbosa perenne, amb fulles linears poc nombroses, més curtes que la tija. Flors amb 6 tèpals de color marró clar, pèndules, inflorescències unilaterals. Fruit en càpsules subgloboses trilobades, seques quan estan madures.

Dorycnium hirsutum

N.v.: Botja peluda, coronella.

N.c.: Hierba del pastor.

Mediterrània.

Arbust perenne molt ramificat. Tiges llenyoses a la base, cobertes de pèls sedosos. Fulles amb 5 folíols sèssils que semblen cinc fulles juntes sobre la tija. Flors papilionàcies blanquinoses, amb línies de color rogenc fosc a l'estendard, en grups ± esfèrics, densament pubescents. Fruit en llegum globós de color rogenc brillant o terròs.

Echium creticum subsp. coincy anum

N.v.: Viperina, llengua de bou.

N.c.: Viborera.

Mediterrani occidental.

Planta anual o bianual. Tiges florals erectes, densament cobertes de pels aspres i patents. Fulles estretament el·líptiques, en roseta basal, cobertes de pels rígids i nervis laterals ben visibles; les caulinars més menudes. Flors tubulars ± còniques, entre rogenques i blau violàcies, amb 1-2 estams que sobreixen de la corol·la, disposades en inflorescències amples i molt ramoses.

Erucastrum virgatum subsp. brachycarpum

N.v.: Cabeço d'or, ravenissa major o de runar, ravenell de matolls.

N.c.: Jaramago de roca.

Endemisme valencià exclusiu.

Planta perenne amb llargues tiges erectes. Fulles en roseta basal irregularment lobulades. Flors tetràmeres grogues.

Euphorbia flavicoma

N.v.: Lletera, lleterola, lleterassa.

N.c.: Lechera, lechetrezna, lecheruela.

Mediterrània occidental.

Mateta perenne postrada. Fulles el·líptiques, sovint rogenques al marge. Flors característiques de les lleteres (*Euphorbia*) amb glàndules arrenonides. Fruit amb berrugues.

Filago pyramidata

N.v.: Herba del borm.

N.c.: Hierba algodонера.

Eurasiàtica.

Herba anual erecta o ascendent, molt pilosa que li dóna una coloració grisenca, ramificació bifurcada a la base de cada inflorescència composta. Fulles linears o espatulades. Flors poc aparents, reunides en capítols de forma piramidal, que s'agrupen en inflorescències ± esfèriques.

Galium frutescens

N.v.: Herba mosquera, herba dels boscos, herba blanca, espunyidella blanca.

N.c.: Galio blanco, fruticoso o leñoso, aspereta.

Endemisme del sud i de l'est ibèrics.

Herba perenne, lleugerament llenyosa a la base. Tiges ramificades amb branques curtes cap a la meitat superior. Fulles linears, verticil·lades, fortament incurvades, amb el marge revolut o engrossit i finament denticulat. Flors molt menudes, amb 4 pètal blancs, en inflorescències multiflores, laxes de forma piramidal, que ocupen la major part de la tija. Fruit amb dos peces aplanades més llargues que amples.

Helianthemum marifolium

N.v.: Herba del setge, setge, tuferola.

N.c.: Jarilla de hoja de maro o de hoja menuda.

Mediterrània occidental.

Mateta perenne, postrada, ± cespitosa, amb tiges cobertes de pèls. Fulles morfològicament molt variables, de color verd fosc, per l'anvers, cobertes de pèls i grises pel revers; oposades, peciolades i sense estípules. Flors pentàmeres de color groc, en inflorescències terminals no ramificades.

Haplophyllum linifolium* subsp. *rosmarinifolium

N.v.: Ruda mascle.

N.c.: Ruda silvestre, macho o de romero, pestosa.

Planta perenne, amb la base llenyosa de la qual ixen nombroses tiges d'aparença herbàcia. Fulles alternes, senceres, sèssils i linears. Flors en grups terminals (corimbos) ± densos, amb 5 pètals i 5 sèpals enters, tots dos de color groc. Fruit en càpsula verrucosa amb 5 lòbuls. Aquesta subespècie es distingeix de la subsp. *linifolium*, també comuna a la província de València, perquè les fulles d'aquesta darrera són lanceolades i pubescents.

Guillonea scabra

N.v.: Fenoll bord o negre.

N.c.: Fenollosa.

Endemisme iberollevanti.

Herba vivaç amb fulles majoritàriament a la base, compostes, amb segments estrets i cuneals. Flors blanques en grans inflorescències umbel·lifformes compostes. Fruits (mericarps) amb ales estretes (2-3 mm).

Helichrysum serotinum

N.v.: Sempreviva, botja fematera, herba botgera.

N.c.: Siempreviva, tomillo llesquero.

Endemisme iberollevantí.

Arbust erecte multicaule de color verd cendra; fulles linears molt estretes i llargues. Flors tubuloses grogues, reunides en capítols cilíndrics, agrupats en inflorescències corimbiformes terminals.

Iberis saxatilis subsp. valentina

N.v.: Matablat.

N.c.: Carraspique.

Endemisme valencià exclusiu.

Mata llenyosa en la base, però amb branques herbàcies. Fulles linears. Flors blanques reunides en inflorescències corimbiformes terminals on les flors perifèriques presenten pètals majors. Aquest caràcter permet diferenciar aquest gènere amb molta facilitat.

Hedysarum boveanum subsp. europaeum

N.v.: Estaca-rossins, rabassa llenyosa.

N.c.: Zulla silvestre.

Mediterrània occidental.

Planta perenne postrada i cespitosa. Fulles dividides en 6-14 parells de folíols estrets. Flors papilionàcies de color purpuri. Fruits indehiscents, amb 2-4 artells semicirculars i espinosos.

Lavandula latifolia

N.v.: Espígol comú, de fulla ampla o mascle.

N.c.: Alhucema, espígón, espliego, lavanda.

Mediterrània nord-occidental.

Mata llenyosa tomentosa i aromàtica. Tiges curtes densament cobertes de fulles. Flors bilabiades de color violaci, disposades en inflorescències compactes situades en l'extrem de branques erectes i ramificades.

Linum narbonense

N.v.: Lli blau, lli de llistonar.

N.c.: Lino azul, lino bravo, lino silvestre.

Centre i oest de la regió mediterrània.

Planta perenne, amb la base ± llenyosa de la qual ixen tiges estirades prop del terra. Fulles sèssils, alternes, linears-lanceolades i agudes. Flors a l'extrem de les tiges, amb pètals grans de color blau viu (més clar en el centre), que fan molt vistosa la seua floració.

Lobularia maritima* subsp. *maritima

N.v.: Caps blancs, herba blanca, miramars.

N.c.: Mastuerzo marino, aliso de mar.

Circummediterrània i macaronèsica.

Herba perenne, cespitosa amb nombroses tiges herbàcies postrades o ascendents. Fulles alternes, linears-lanceolades. Flors blanques, menudes que fan olor de mel, amb 4 pètals disposats en creu, en inflorescències corimbi-formes terminals, a les quals fa referència el seu nom popular. Fruits ovoides que, quan maduren, desprenen les valves i les llavors, i queden damunt de la tija unes membranetes translúcides de forma arrodonida.

Lygeum spartum

N.v.: Espart, espart albardí, espart bord.

N.c.: Albardín, esparto.

Mediterrània meridional.

Herba perenne que forma mates denses de fulles dures al tacte i caragolades longitudinalment. Flors inconfusibles per la bràctea blanquinosa que protegeix l'espigueta coberta de pèls llargs.

Matthiola fruticulosa

N.v.: Violer trist.

N.c.: Alhelí de campo.

Mediterrània.

Mata blanquinosa o grisenca, llenyosa en la base i amb branques herbàcies. Fulles alternes, estretes. Flors amb 4 pètals rosats o groguencs sinuosos, disposats en forma de creu, però sovint dirigits cap enrere.

Mercurialis tomentosa

N.v.: Orella de rata, mercurial tomentós.

N.c.: Mercurial blanca, carra, criadilla de ratón.

Mediterrània occidental.

Planta perenne dioica d'aspecte cotonós (densament coberta de pèls). Fulles oposades, senceres i un poc dentades. Flors menudes de color verd, les masculines en espigues; les femenines aïllades.

Narcissus assoanus

N.v.: Almesquí.

N.c.: Narciso gallego.

Mediterrània occidental.

Planta bulbosa menuda, amb una o diverses tiges floríferes. Flors perfumades de color groc intens amb el periant format per 2 verticils de tèpals petaloides que internament formen la típica corona dels *Narcissus*.

Ononis minutissima

N.v.: Gavó menut.

N.c.: Anonis menor.

Mediterrània occidental.

Mateta menuda amb branques llenyoses molt fines. Fulles amb 3 folíols estrets i dentats. Flors papilionàcies grogues i venes roges en l'estendard, amb el calze igual o poc més curt que la corol·la.

Ophrys fusca

N.v.: Mosques negres.

N.c.: Monjas, flor de abeja, flora de avispa.

Mediterrània.

Aquesta orquídia es caracteritza pel seu label dividit en 3 lòbuls, el central més gran, escotat i vellut, de color fosc a la meitat terminal i la part més interna ocupada per una taca grisa o blavosa (màcula).

Ophrys speculum

N.v.: Mosques blaves, sabatetes del Bon Jesús.

N.c.: Espejo de Venus, flor de abeja o de avispa. Mediterrània.

Les diferències més clares entre les orquídiades abelleres de la comarca són les flors. En aquesta, el label està clarament eixamplat cap a l'extrem, amb una taca blava brillant amb forma de llengua vorejada per un marge vellut de color marró.

Ophrys tenthredinifera

N.v.: Mosques roges.

N.c.: Flor de abeja o de avispa, abejita. Mediterrània.

Sèpals de color rosat que contrasten amb el color groc de la part externa del label, que està lateralment replegat cap a baix i té una protuberància al centre. La part central del label és de color marró fosc.

Opuntia maxima

N.v.: Palera, figuera palera, figuera de moro.

N.c.: Chumbera, tuna.

Probablement originària de Mèxic, va ser introduïda en el segle XVI pels conqueridors espanyols per a criar les cotxinilles del carmí. Actualment, està naturalitzada amb caràcter invasor per quasi tot el món.

Planta crassa i espinosa, formada per tiges aplanades (cladodis, popularment coneguts com *pales*) i articulades de color verd, ± blavós en les pales velles, amb espines molt variables en densitat i grandària. Fulles menudes, ràpidament caduques, reduïdes a espines en les parts més velles. Flors grans, de color groc. Fruits carnosos (figues pale-res) recoberts d'espines.

Orobanche artemisiae-campestris

N.v.: Orobanque (nom genèric).

N.c.: Orobanque.

Centre, sud i est d'Europa.

Planta paràsita de diverses espècies de compostes. Tija simple de color groguenc a malva. Flors groguenques, amb la corol·la ± tubular, corbada, amb pèls glandulífers; llavi superior sencer, l'inferior amb 3 lòbuls denticulats.

Orobanche latisquama

N.v.: Frare del romaní, orobanque (nom genèric).

N.c.: Orobanca.

Mediterrània occidental.

Paràsit del romaní i d'altres herbes i arbusts. Flors de color roig a púrpura clar, en forma de casc, amb pèls glandulífers; llavi superior sencer; lòbuls del llavi inferior denticulats.

Phlomis lychnitis

N.v.: Orella o orelleta de llebre, clavellet de pastor, candelera, rabet de gat bord.

N.c.: Oreja de liebre, candilera, candelaria, cola de gato, matagallo, mechera.

Península Ibèrica i sud de França.

Planta llenyosa perenne amb tiges erectes, simples o poc ramificades i grises per estar cobertes d'una borra de pèls. Fulles, la majoria en roseta basal, lanceolades, estretes, de color grisenc. Flors bilabials molt característiques, amb el llavi superior en forma de casc i l'inferior trilobulat, agrupades en verticil·lastres de 6 flors de color groguenc intens cadascun, en espigues terminals discontinües.

Plantago sempervirens

N.v.: Matafoc, plantatge de ca.

N.c.: Zaragatona mayor.

Mediterrània centroccidental.

Herba perenne amb tiges llenyoses a la base. Fulles linears, oposades i sèssils. Flors en espigues pedunculades ± esfèriques. *P. afra* és molt semblant, però anual i no té estructures llenyoses.

Reseda lutea

N.v.: Bufadors, enturió, galda, gandalla.

N.c.: Gualdón, pacífica, reseda amarilla.

Mediterrània occidental.

Herba perenne de color verd pàl·lid o glauc, amb tiges erectes. Fulles partides amb pocs segments estrets i sovint ondulats al marge. Flors de color groc llimona disposades en una inflorescència molt allargada. Fruits en càpsula.

Ruta angustifolia

N.v.: Ruda (genèric).

N.c.: Ruda menor.

Mediterrània centroccidental.

Arbust ben conegut i fàcil de reconèixer per la seua olor característica, fètida. Fulles molt dividides en segments menuts. Flors amb pètals grocs llargament ciliats al marge.

Sanguisorba verrucosa

N.v.: Pimpinella, pentinella, herba de talls.

N.c.: Pimpinela, hierba de la mora.

Mediterrània i Macaronèsia.

Herba postrada o erecta. Fulles, compostes amb folíols imparells molt dentats. Flors típicament reunides en glomèruls terminals. Fruit cobert de berrugues amb 4 costelles.

Satureja intricata* subsp. *gracilis

N.v.: Sajolida, saboritja, herba d'olives.

N.c.: Ajedrea, hierba oliva, sal y oliva.

Endemisme iberollevantí.

Arbust aromàtic ascendent amb fulles estretes, més amples en el terç apical on presenta 3 dentetes menudes. Flors bilabiades blanques amb el llavi inferior trilobulat. Molt utilitzada per amanir les olives i els pimentons en salmorra.

Scorzonera angustifolia

N.v.: Escurçonera barballera.

N.c.: Tetas de vaca.

Mediterrània occidental.

Herba glabrescent, erecta, amb fulles alternes, linears i sèssils. Totes les flors ligulades de color groc ± intens, en capítols terminals solitaris. Fruits grans amb aparell volador de pèls plomosos.

Sideritis incana subsp. edetana

N.v.: Rabet de gat de flor rosa, cua de gat femella.

N.c.: Rabo de gato rosado.

Endemisme valencià exclusiu.

Mata tomentosa, grisenca. Flors bilabiades de color ± rosat, en verticil·lastres que formen inflorescències discontinües molt allargades.

Staehelina dubia

N.v.: Pinzell, farigola borda o mascle, herba flatera o soldadora.

N.c.: Hierba pincel, jopillos de seda montés, yesca, manzanilla yesquera, tomillo de brocha.

Mediterrània centre occidental.

Mata llenyosa amb fulles estretes i allargades, de color grisenc per l'anvers, tomentoses i molt blanques pel revers. Totes les flors tubuloses de color púrpura, reunides en uns capítols allargats molt característics.

Teucrium capitatum subsp. gracillimum

N.v.: Timó blanc.

N.c.: Tomillo macho o terrero.

Mediterrània sud-occidental.

Mateta llenyosa molt ramificada des de la base. Fulles linears, revolutes al marge, amb lòbuls poc pronunciats en la part apical. Flors menudes, blanques, sense llavi superior, agrupades en inflorescències terminals, denses i ± hemisfèriques.

Teucrium pseudochamaepitys

N.v.: Cresta de gall, iva borda.

N.c.: Falso pinillo, hierba de la calentura, de la cruz o de San Antonio, orobal, romerillo falso.

Mediterrània occidental.

Mata llenyosa amb diverses tiges erectes. Fulles alternes molt característiques (a les quals fan referència els noms populars), dividides en 3-5 segments linears. Flors grans, sense llavi superior, que deixen els estams al descobert (típic dels *Teucrium*); corol·la blanca o rosada amb nervis purpuris i llavi inferior clarament trilobad.

Thymelaea pubescens

N.v.: Bufalaga pubescent.

N.c.: Torvisco angosto.

Endemisme ibèric.

Arbust menut amb la soca molt llenyosa i tiges herbàcies erectes, densament cobertes de fulles linears. Flors tubuloses de color groc a rogenc en l'extrem de la tija.

Thymelaea hirsuta

N.v.: Bufalaga hirsuta, palmerina, pala marina.

N.c.: Borja marina, salado, prueba yernos.

Mediterrània.

Arbust ramificat des de la base. Fulles esquamiformes verdes per l'anvers i blanques pel revers concentrades en l'extrem de les branques pèndules. Flors menudes de color groc o blanc.

Verbascum thapsus* subsp. *montanum

N.v.: Treponera, col de moro, orella de burro, herba bleuera.

N.c.: Gordolobo común o macho, candelaria. Eurosiberiana.

Mata tomentosa amb fulles grans en la part inferior, de color grisenc i suaus al tacte. Flors grogues en inflorescència terminal compacta.

Vitis vinifera

N.v.: Vinya, cep.

N.c.: Viña, vid.

Naturalitzada dels cultius.

Arbust lianoides amb tiges llargues i tortuoses, amb circells oposats a les fulles. Fulles grans, llents, amb lòbuls ± marcats en les diferents espècies, subespècies i híbrid. Fruit (raïm) en drupa carnosa comestible.

Urginea undulata* subsp. *caeculi

N.v.: Cebeta de Sant Jaume.

N.c.: -

Endemisme exclusiu de les províncies de València i Alacant.

Herba bulbosa amb una roseta de fulles llargues, estretes i el marge ondulat. Flors blanques o rosades en una llarga inflorescència que es desenvolupa avanç que les fulles.

A photograph of a steep, rocky hillside. The rock is dark grey and has a rough, textured surface with visible cracks and crevices. Sparse vegetation, including tall, thin grasses and small, green shrubs, grows on the slope. The sky is a clear, bright blue. The text "LES PLANTES DE LES CRESTES I ELS CINGLES" is overlaid in yellow, bold, sans-serif font in the lower-middle part of the image.

**LES PLANTES DE LES
CRESTES I ELS CINGLES**

Anthyllis vulneraria subsp. *gandogeri*

Noms comuns en valencià

Vulnerària.

Noms comuns en castellà

Vulneraria, pie de gallo encarnado, hierba de la cuchillada.

Descripció

Planta herbàcia anual, de vegades biennial o perenne, amb tiges ascendents que no sobrepassen els 40 cm. Les fulles són compostes, sense pèls o poc piloses en l'anvers, formades per 2-3 (5) parells de folíols, el terminal molt més gran que els laterals, sobretot a les fulles inferiors. Les flors són papilionàcies amb la corol·la poc prominent sobre el calze, de color rosat, a vegades molt pàl·lid, a púrpura, ocasionalment grogues o blanquinoses, només pigmentades en el seu terç apical. Estan agrupades en glomèruls pedunculats normalment solitaris, amb 15-25 flors, amb una corona basal de bràctees compostes.

Distribució geogràfica

Endemisme de la Mediterrània occidental, únicament distribuït per la península Ibèrica, les Illes Balears i el nord d'Àfrica. Aquesta subespècie és la més estesa per la península i per terres valencianes i també la que mostra una major variabilitat morfològica, amb nombroses formes de transició cap a les altres subespècies.

Època de floració De (març) maig a agost (setembre).

Hàbitat

Creix a les esclotxes, lleixes i replanells de rocams, cingles, penyes, etc. i a les clarianes pedregoses de brolles, timonedes i pastures, sempre en formacions molt esclarissades i ben assolellades, generalment sobre substrats calcaris.

Usos i propietats

Els glomèruls florals són utilitzats per a fer infusions que són aplicades en banys o compreses per a afavorir la curació de les ferides. Per tant, el seus noms popular i científic estan directament lligats amb les seues propietats medicinals, com a remei astringent i vulnerari.

Observacions

A la Comunitat Valenciana es coneixen 4 subespècies d'*A. vulneraria*: la subsp. *vulnerarioides* només està citada a Castelló i la subsp. *reuteri*, només a Alacant. Per la seua part, la subsp. *maura*, molt rara a la província de València, es diferencia per presentar flors més grans (18-20 mm), i més pigmentades, entre la meitat i els 2/3 apicals.

Chiliadenus saxatilis (= *Jasonia glutinosa*)

Noms comuns en valencià

Te de roca, te de penya, te de mont, àrnica.

Noms comuns en castellà

Té de roca, de Aragón o de peña.

Descripció

Mateta perenne, molt aromàtica i tacte apegalós. Presenta nombroses tiges erectes (fins a 40 cm d'alçària), densament coberta de pèls glandulosos. Les fulles són sèssils, lanceolades, senceres i ascendents. Les flors són totes tubuloses, de color groc, agrupades en capítols terminals, solitaris o en grups corimbiformes; les bràctees de l'involucre són linears i també glanduloses que adopten una disposició clarament oberta quan les flors estan madures. El fruit és un aqueni amb vil·là de color rosat.

Distribució geogràfica

Endemisme de la Mediterrània occidental àmpliament distribuït per Espanya, el sud de França, Malta, Sicília i el nord d'Àfrica. A la península Ibèrica, té una distribució clarament oriental que s'estén des de les comarques pirinenques fins a les zones calcàries de Serra Nevada, normalment per davall dels 1.300 m d'altitud.

Època de floració De juny a agost (octubre).

Hàbitat

Planta típica de les comunitats rupícules de rocams, cingles i penya-segats calcaris, que ocupa els badalls, clivelles i forats de la pedra en posicions ± verticals i també en lloses horitzontals, amb preferència pels llocs assolellats.

Usos i propietats

Les infusions de te de roca són molt preades en el costumari popular per les seues propietats digestives. Una tassa després de menjar augmenta la producció de suc gastrointestinals i afavoreix la digestió. Aquestes propietats també són utilitzades per a tractar trastorns digestius, l'ois i el mal de ventre. A més a més, se li reconeixen propietats anticatarrals, antidepressives, tonificants i abortives. També té diverses aplicacions per via externa. Amb les fulles xafades es preparen emplastres per tractar cops, ferides, èczemes i altres afeccions de la pell. Per a aquests tractaments de neteja i desinfecció també es prepara l'alcohol d'àrnica, deixant la planta en maceració durant una o dues setmanes. La tradició fixa la setmana de Sant Joan com el període més adient per a la seua recolecció.

Hypericum ericoides

Noms comuns en valencià

Cor de penya, cor de roca, herbeta de les penyes, pinell, pinzell, trencapedres.

Noms comuns en castellà

Pinillo de oro, hierba pincel, corazón de peña o de roca.

Descripció

Mateta menuda (fins a 30 cm d'alçària), perenne de color verd o glauc, molt ramificada des de la base. Les nombroses tiges són tortuoses, ascendent, i estan desproveïdes de fulles en la base. Les fulles són agudes, molt menudes (2-6 x 1 mm) i revolutes en el marge, verticil·lades i densament imbricades amb glàndules punctiformes marginals. Les flors, de color groc intens, tenen 5 pètals, 5 sèpals (pentàmeres) i nombrosos estams i apareixen en grups terminals. El fruit és una càpsula.

Distribució geogràfica

Aquest endemisme iberollevantí, exclusiu de la façana mediterrània ibèrica, s'estén per la Comunitat Valenciana, Múrcia, l'est de la Manxa i Andalusia oriental. La conca del riu Millars, a Castelló, constitueix el límit septentrional de la seua àrea de distribució.

Època de floració De juny a agost.

Hàbitat

Creix a les esclotxes i replanells de les roques calcàries, dolomítiques o d'algeps, en llocs secs i assolellats, tant en rocams ± inclinats com a les clarianes pedregoses de brolles i matollars, sempre en posicions excloents o limitants per a altres plantes per la reduïda disponibilitat de sòl.

Usos i propietats

Les seues aplicacions populars són nombroses. L'herbolari la considera un estimulador de la gana (antianorèctic), purificadora de la sang (detoxicant), per alleugerir els temperaments nerviosos (antidepressiu), per dissoldre les pedres dels renyó i també per afavorir la curació de ferides (remei vulnerari) i evitar la seua infecció (antisèptic).

Observacions

El descobriment de les seues propietat curatives està relacionat amb la teoria de les senyals, en aquest cas relacionat amb la seua forma de vida. Observada a les parets rocoses, sembla tindre la força necessària per a obrir els clavills i introduir-hi les seues arrels. Aquesta capacitat va ser relacionada amb una activitat equivalent sobre les pedres que es formen en l'interior del cos, el nomenat mal de pedra. Precisament aquesta va ser la primera aplicació terapèutica.

Teucrium thymifolium

Noms comuns en valencià

Trencapedres, poliol amarg de roca.

Noms comuns en castellà

Poleo de roca.

Descripció

Mata rupícola cespitosa, amb un creixement compacte i molt apegat a la pedra. Les fulles són menudes, estretes (fins a 5 mm), de contorn entre linear i ovalolanceolat, però amb lòbuls molt xicotets i poc perceptibles cap a la zona apical; estan cobertes d'una pilositat densa, responsable de la coloració grisenca de l'anvers i blanca del revés, que pot quedar ocult en plegar-se els marges. Les flors són les típiques de les labiades, però sense llavi superior (tret característic de *Teucrium*), amb la corol·la blanquinosa, groguenca o purpúria, i disposades en glomèruls terminals laxos.

Distribució geogràfica

Endemisme iberollevantí, exclusiu de la meitat oriental de la península Ibèrica. Es distribueix principalment per l'interior de les províncies de València i Alacant, normalment pel pis de vegetació mesomediterrani i fins al supramediterrani. La seua àrea s'estén per les conques dels rius Túria, Xúquer i Segura i abasta també el Tajo per Guadalajara.

Època de floració De abril a juliol.

Hàbitat

Forma part de les comunitats rupícoles i s'instal·la a les esclatxes de rocams, parets, cingleres i talussos calcaris o dolomítics, amb preferència per posicions ± verticals, encara que pot aparèixer en lloses poc inclinades.

Usos i propietats

Aquesta trencapedres i una altra molt semblant morfològicament (*T. buxifolium*) resulten molt preades com a diürètiques i es prenen per a curar les infeccions d'orina i per a desfer i eliminar les pedres i arenes del renyó.

Observacions

Aquest endemisme apareix de forma puntual i molt localitzada a la Vall del Alcalans, en llocs i tossals tèrmics i de poca altitud. La seua presència en aquest territori coincidiria amb el límit inferior de la seua distribució altitudinal. Per aquesta raó, l'espècie es considera prioritària a la MRF Les Coves (Montserrat), on les parets rocoses d'orientació sud-est alberguen poblacions bastant nombroses.

Asplenium trichomanes* subsp. *quadrivalens

N.v.: Falaguera roja, herba de cordó negre.

N.c.: Culantrillo bastardo o menor.

Subcosmopolita.

Falaguera amb fulles (frondes) linears, amb segments asimètrics de formes ± rectangulars i pròxims entre ells; pecíol curt i de color negre i brillant.

Chaenorhynchus origanifolium* subsp. *crassifolium

N.v.: Esperons de roca, boqueta de gos.

N.c.: Espuelilla, espuelilla de hoja carnosa, conejitos.

Endemisme iberollevantí.

Mateta perenne amb nombroses tiges llenyoses a la base. Fulles menudes, alternes, estretament lanceolades, curtament peciolades i carneses (crasses). Flors tubuloses bilabiades, en general de color blanc, rosat o violaci pàl·lid, amb prominències grogues en la gola. Fruit en càpsula subglobosa més curta que el calze.

Ceterach officinarum

N.v.: Dauradeta, herba de la sang.

N.c.: Doradilla, hierba dorada.

Centre i oest d'Europa, regió macaronèsica i Àsia.

Falaguera perenne amb fulles (frondes) dividides en segment asimètrics, sencers i arrodonits, units per la base; de color verd per l'anvers i el revers densament cobert d'escames de color daurat fins a marró rogenc, amb aspecte de palla. Aquestes escames actuen com un espill que reflecteix la llum i disminueix l'escalfament dels teixits i li permeten suportar millor la insolació directa que altres falagueres.

Galium valentinum

N.v.: Qualladora, quallallet.

N.c.: Cuajaleches.

Endemisme iberollevantí.

Herba perenne, però molt tènue. Tiges nombroses i embolicades, anguloses, aspres al tacte i amb la base lleugerament llenyosa. Fulles curtes i linears, agudes, verticil·lades en nombre de 6-7 per nus. Flors agrupades en inflorescències laxes, amb 4 pètals parcialment soldats a la base, de color groc ± pàl·lid. Fruit brillant i papil·lós, més llarg que ample.

Mercurialis huetii

N.v.: Mercurial (nom genèric).

N.c.: Mercurial.

Mediterrània occidental.

Herba menuda, anual. Fulles oposades, peciolades, de marge dentat i sense cilis (caràcter que la diferencia de *M. ambigua*). Planta dioica amb flors masculines i femenines en diferents individus, menudes i poc aparents, de color verd, disposades en glomèruls o solitàries.

Micromeria fruticosa

N.v.: Poliòl, poliòl de roca.

N.c.: Poleo de monte o de roca.

Mediterrània centreoccidental.

Arbust ramós obert, amb llargues tiges pubescents de color grisenc. Fulles oposades, curtament peciolades, ovades o lanceolades, concolores amb la tija. Flors menudes, bilabiades, de color blanquinós o blavenc, en inflorescències allargades i laxes. Les seues infusions són digestives.

Phagnalon saxatile

N.v.: Botgeta, botgeta d'esca, camamirla borda, ullastre de frare, donzell.

N.c.: Manzanilla yesquera, yesca, romerillo, mata yesquera.

Mediterrània centrooccidental.

Arbust perenne molt ramificat, amb tiges erectes de coloració blanquinosa. Fulles alternes, lineals poc denticulades i marges revoluts, amb l'anvers de color verd i el revers blanc (densament cobert de pèls). Flors tubulars, grogues, en capítols solitaris a l'extrem de llargs peduncles.

Phagnalon sordidum

N.v.: Herba arenera, morenera o santa.

N.c.: Coniza sòrdida, coronilla real.

Mediterrània centrooccidental.

Mateta menuda ramificada des de la base amb branques tomentoses (blanques o grisenques). Fulles lineals molt estretes del mateix color que la tija. Flors en capítols terminals reunits en grups d 2-3 a l'extrem de les tiges.

Polygala rupestris

N.v.: Polígala, polígala rupestre.

N.c.: Hierba amarga, hierba gatera, oreja de rata, polígala de roca.

Mediterrània occidental.

Planta perenne amb base llenyosa i branques herbàcies molt folioses. Fulles xicotetes, lanceolades, ± coriàcies, amb els marges engruixits i revoluts. Flors solitàries amb pètals rosats molt dividits (quan està ben oberta recorda un insecte) i ales blanquinoses aplicades a la corol·la amb una banda medial verda. Fruit en càpsula amb una ala marginal.

Polypodium cambricum

N.v.: Polipodi (nom genèric), herba pigotera.

N.c.: Polipodio.

Mediterrània.

Falaguera amb fulles (frondes) dividides en lòbuls linears, amb segments que van reduint-se cap a l'àpex; anvers cobert per sori de color entre groc i taronja disposats en 2 files paral·leles.

Sarcocapnos enneaphylla

N.v.: Herba freixurera.

N.c.: Zapatitos de la Virgen.

Mediterrània occidental.

Planta herbàcia molt ramificada, que fa mates ± hemisfèriques a les parets rocoses. Fulles compostes amb segments en forma de cor. Flors blanques de morfologia molt característica.

Scrophularia tanacetifolia

N.v.: Conillets rojos, escrofulària d'ombra, setge verd, herba serrada.

N.c.: Escrofulària de sombra.

Endemisme iberollevantí.

Herba ramosa, llenyosa en la base, amb tiges quadrangulars. Fulles dividides amb segments molt retallats. Flors bilabiades de color roig.

Sedum album

N.v.: Raïmet de pastor o de llop, crespinnell blanc.

N.c.: Uva de gato.

Eurasiàtica.

Herba perenne carnosa (crassa), amb tiges vegetatives postrades i molt ramificades; les floríferes ascendents. Fulles menudes, carnoses, quasi cilíndriques. Flors blanques en inflorescències corimbiformes.

Sedum sediforme

N.v.: Raïmet de pastor, arròs de l'ardat, raïm de bruixa, crespinnell gros.

N.c.: Uña de gato, arroz de moro.

Mediterrània.

Planta perenne, amb tiges postrades que emeten arrels fines i tiges floríferes erectes. Fulles de color glauc, verdós, grisenc o marronós, carnoses, imbricades, subcilíndriques o planes en la cara superior i agudes. Flors de color groc ± intens, reunides en inflorescències cimoses o corimboses, amb branques radiades.

Sedum dasyphyllum

N.v.: Crespinnell glauc.

N.c.: Uña de gato.

Mediterrània occidental.

Mateta menuda que forma gespes menudes en clavills de rocams i parets de pedra. Fulles carnoses de color glauc disposades densament, més espaiades a les tiges floríferes. Flors blanques amb estries rosades, relativament grans.

An aerial photograph of a landscape. In the foreground, there is a large field of young, green trees planted in a regular grid pattern, likely an orchard or reforestation project. The ground between the trees is dry and brownish. In the middle ground, there is a mix of green shrubs and trees, with a small stream or path winding through. In the background, a white house with a chimney is visible, surrounded by more trees and a dirt road. The overall scene depicts a transition from natural vegetation to a managed, anthropogenic habitat.

LES PLANTES DELS HÀBITATS ANTRÒPICS

Agave americana

Noms comuns en valencià

Atzavara, pita, pitera, fil i agulla.

Noms comuns en castellà

Pitera, pitaco, magüey (Mèxic).

Descripció

Planta perenne, robusta, amb grans fulles disposades en una roseta basal. Aquestes són grosses i carneses (fins a 2 metres de longitud), amb una espina terminal robusta i negra i espines laterals ganxudes. Les flors són de color groc pàl·lid i estan disposades en pomells densos situats al llarg d'una tija florífera que pot assolir els 8 m d'alçària. Aquestes estructures floríferes les emet la planta quan té uns 10 anys d'edat; després de la floració la part aèria es mor, però les arrels sobreviuen, produint noves plantes joves al seu voltant.

Distribució geogràfica

Originària de les zones àrides orientals de Mèxic, va ser introduïda en Europa el segle XVI, a través d'Espanya, pels conqueridors del Nou Món. Actualment, es troba naturalitzada en gran part de la Mediterrània. Molt freqüent a les àrees litorals, va fent-se més rara cap a l'interior.

Època de floració De (juny) juliol a setembre.

Hàbitat

Colonitza terrenys rocosos o pedregosos i assolellats, normalment en àrees properes a la costa. Mostra preferència per les rambles i arenals costaners, on s'ha utilitzat des d'antic per a la fixació de marges i dunes. També pot aparéixer en comunitats naturals serials sobre sòls ± alterats i, especialment, als marges dels camins i a les llindes de les parcel·les agrícoles.

Usos i propietats

En un principi, va ser introduïda com a planta ornamental i de fet, s'han seleccionat diverses varietats amb aquesta finalitat, com la var. *variegata* que apareix a la fotografia. També va servir com a planta tèxtil per a traure'n les fibres per a elaborar la coneguda corda de pita i altres teixits bastos. En la seua àrea d'origen, s'aprofita tota la planta amb nombroses destinacions.

Observacions

La primera referència a aquesta planta en terres valencianes la va donar el botànic flamenc C. Clusius (1526-1609), que ja la nomena pel seu nom valencià: fil i agulla, i fa pensar en una planta relativament comuna a València. Actualment, està considerada com una espècie exòtica invasora amb una marcada tendència expansiva. Aquesta capacitat li permet instal·lar-se en diverses comunitats naturals, on arriba a desplaçar la vegetació autòctona o impedir la seua regeneració. Aquesta problemàtica ambiental resulta especialment preocupant als arenals costaners, on estan desenvolupant-se actuacions diverses de control i eradicació.

Ailanthus altissima

Noms comuns en valencià

Ailant, fals vernís, hivernenc, vernís de la Xina o del Japó.

Noms comuns en castellà

Ailanto, árbol de los dioses, árbol del cielo.

Descripció

Arbre caducifoli d'hivern de grans dimensions (pot superar els 25 m d'alçària), amb el tronc cobert per una escorça llisa i blanquinosa i la capçada bastant laxa. Les fulles són compostes, amb folíols asimètrics amples, triangulars i truncats a la base. És una espècie dioica, amb exemplars mascles o femelles. En els uns i en els altres, les flors són menudes, verdoses, agrupades en llargues panícules. Els fruits, de coloració vermellova durant la maduració, són allargats i ± sinuosos, amb la llavor al centre, envoltada d'una estructura membranosa per a la dispersió pel vent.

Distribució geogràfica

Planta originària de la Xina des d'on va ser introduïda a mitjan segle XVIII amb l'objectiu d'utilitzar-la com a espècie forestal en repoblacions destinades a la producció de fusta. La baixa qualitat del material feren fracassar el projecte. Actualment s'ha estès per quasi tota la Mediterrània convertida en una espècie invasora que està causant greus problemes ambientals.

Època de floració De juny a agost.

Hàbitat

És una espècie molt resistent, que pot aparèixer en diverses posicions ecològiques, però mostra una clara preferència pels marges de les carreteres, les proximitats de zones urbanitzades, especialment en zones alterades (solars, descampats, etc.), i les rambles, barrancs i torrents.

Usos i propietats

El seu ràpid creixement, l'elevada capacitat d'adaptació i la resistència a la contaminació atmosfèrica i a la sequera, l'han convertida en una planta bastant comuna als parcs públics, els carrers i les avingudes de pobles i ciutats, on resulta molt fàcil de reconèixer quan fructifica. A més, l'elevada capacitat de rebrot de les arrels, formant masses denses, afavoriren el seu ús en tasques de control de l'erosió, especialment als talussos de les obres públiques, on encara pot trobar-se amb freqüència. Aquestes destinacions han afavorit la seua expansió i la seua arribada al medi natural, on ja s'han detectat nombrosos casos d'exclusió de les espècies autòctones i d'homogeneïtzació de la vegetació natural per competència. Les fulles també són utilitzades per a la fabricació de paper i com a colorant groc per a la llana.

Anacyclus clavatus

Noms comuns en valencià

Panigroc, camamilla *loca*.

Noms comuns en castellà

Manzanilla de los campos, manzanilla *loca*, magarzón.

Descripció

Planta herbàcia anual, postrada ± pilosa, amb les tiges floríferes ascendents que poden assolir els 40 cm d'alçària. Les fulles estan molt dividides i presenten els lòbuls terminals estretament linears. Les flors estan reunides en capítols terminals i solitaris grans (fins a 4 cm de diàmetre) que tenen l'aparença típica de les margarides, amb un botó central de color groc intens, marcadament hemisfèric, i una corona de *pètals* (que realment són flors ligulades) blancs. Els fruits (aquenis) no tenen cap aparell volador de pèls, però els extrems presenten unes aurícules obtuses, poc o gens divergents.

Distribució geogràfica

Espècie de distribució mediterrània, amb una àrea que s'estén des de Turquia fins a les Illes Canàries. Àmpliament representada per tota la Comunitat.

Època de floració De (març) abril a juny.

Hàbitat

Mostra les mateixes preferències ecològiques que la seua congènere (*A. valentinus*), amb la qual pot conviure en camps de cultiu, terrenys erms, vores de camins, abocadors d'enderrocs, solars sense edificar i altres medis ± alterats per les activitats humanes.

Usos i propietats

No es coneixen.

Observacions

A la Vall dels Alcalans, la seua identificació resulta molt senzilla i segura, perquè és l'única espècie amb flors d'aquest tipus, semblant a les margarides. Encara que no l'hem observada, no és pot descartar la presència de la camamilla dolça típica (*Matricaria recutita*) perquè els seus hàbitats preferents, vores de camins, cultius, erms, solars, rostolls, etc., ocupen una gran extensió territorial a la comarca i, a més a més, la seua presència està confirmada en àrees molt properes. Aquesta darrera és popularment utilitzada en infusions per les seues propietats digestives i sedants i es reconeix de la tractada en aquesta fitxa pel receptacle de forma cònica i ± aguda en els capítols madurs; la seua olor característica també resulta de gran ajuda.

Anacyclus valentinus

Noms comuns en valencià

Panigroc valencià, anacicle valencià, herba de boligs, bolitx.

Noms comuns en castellà

Manzanilla valenciana, magarza valenciana.

Descripció

Planta herbàcia anual ± postrada, amb l'extrem de les branques floríferes ascendents, o erecta (fins a 40 cm d'alçària) i ± pilosa. Les fulles estan molt dividides en segments molt estrets (linears). Les flors estan reunides en capítols terminals grans (fins a 2 cm de diàmetre), solitaris i marcadament hemisfèrics, de color groc intens, normalment sense flors lígulades perifèriques, però poden presentar algunes lígules molt curtes i poc apreciables, també de color groc. Els fruits (aquenis) no tenen aparell volador de pèls, però els externs són amplament alats, amb aurícules molt divergents; els interns no tenen ales.

Distribució geogràfica

Aquest element de la Mediterrània occidental es troba distribuït de forma natural per l'Europa meridional i pel nord d'Àfrica, però també s'ha naturalitzat en altres països europeus. A la Comunitat Valenciana, mostra una distribució que evidencia el seu caràcter termòfil, ja que apareix àmpliament estesa per tota la franja litoral; pot penetrar cap a l'interior, però aprofitant àrees ± temperades.

Època de floració De març a juny (juliol).

Hàbitat

Planta comuna en tot tipus d'hàbitats alterats i enriquits en compostos nitrogenats. Forma part de diverses comunitats ruderals i arvenses a les vores dels camins, els abocadors d'enderrocs, els camps de cultiu i altres medis nitrificats.

Usos i propietats

No es coneixen.

Observacions

La inflorescència terminal groga, solitària i semiesfèrica resulta semblant a la camamilla amarga (*Santolina chamaecyparissus*; pàg. 99), amb la qual pot conviure en alguns medis antropitzats. Les fulles dividides en segment linears i l'absència de l'aroma que caracteritza la camamilla amarga permeten identificar-la amb facilitat. L'altre panigroc present a la comarca (*A. clavatus*), és més escàs i té flors semblant a les margarides, amb una corona perifèrica de lígules blanques.

Anagallis arvensis

Noms comuns en valencià

Morrans, picapoll, borriçsol, moragues, sabonera o herba sabonera, anagall blau o vermell.

Noms comuns en castellà

Murajes, morrón, hierba de las güebras, andagallo, hierba coral, hierba pajera.

Descripció

Planta herbàcia anual, amb les tiges ramificades reptants o ascendents (fins a 20 cm d'alçària), de secció quadrangular. Les fulles són triangulars, oposades i sèssils. Les flors són menudes (fins 1 cm de diàmetre), solitàries, sobre llargs peduncles axil·lars (més llargs que la fulla annexa), amb 5 pètals sencers, densament ciliats i glandulosos en el marge. Poden ser de color taronja lluent amb un anell purpuri en la base o de color blau violaci i l'anell basal de color rogenc. Els fruits són pixidis quasi esfèrics.

Distribució geogràfica

Àmpliament distribuïda per Europa, oest d'Àsia i nord d'Àfrica, encara que la seua dispersió artificial li ha permés ampliar la seua àrea per tota Àsia, Àfrica i Austràlia. Aquest procés fortuït és bastant freqüent entre les plantes característiques dels camps de conreu, les habitualment conegudes com *males herbes*. Durant la collita, les seues llavors es barregen amb les de les plantes cultivades i viatgen d'incògnit a noves àrees inabastables de forma natural. Si al lloc d'acollida les condicions són favorables, amb el temps, el nouvingut anirà estenent-se. Moltes plantes que considerem autòctones han arribat des de terres llunyanes d'aquesta manera. Àmpliament representada a la major part de la península Ibèrica i per tota la Comunitat Valenciana.

Època de floració De març a setembre (novembre).

Hàbitat

Planta característica de les comunitats arvenses del camps de cultiu, bancals i inclús en les zones enjardinades i els escocells de l'interior dels nuclis urbans. També apareix en vores de camins, erms, solars sense edificar, abocadors i en general en tot tipus d'hàbitats antropitzats amb poca cobertura vegetal.

Usos i propietats

Està reconeguda a l'herbolari com a expectorant, cicatritzant i destoxificant. No obstant això, la seua composició química no està ben caracteritzada, per la qual cosa està desaconsellat el seu ús casolà, especialment per via interna, sense les indicacions d'un facultatiu especialitzat. El seu consum pot causar greus diarrees, convulsions i mals de cap.

Asphodelus fistulosus

Noms comuns en valencià

Gamonet, vareta de Sant Josep, cebollí, porrassina.

Noms comuns en castellà

Gamoncillo, gamonita, asfodelos.

Descripció

Herba perenne rizomatosa i erecta (fins a 60 cm d'alçària). Les fulles, nombroses i agrupades a la base, són llargues, semicilíndriques, buides i de color verd viu. Les tiges floríferes ixen del centre de la roseta i porten una inflorescència ramificada amb nombroses flors. Aquestes tenen 6 tèpals blancs, amb una línia rosada o marró rogenc en el nervi central de cada tèpal. Els fruits són càpsules que semblen pèsols. Una altra espècie molt propera és *A. tenuifolius* (vegeu les observacions), que es diferencia per la grandària i rugositat de la planta, la grossària de les fulles i el diàmetre de les flors.

Distribució geogràfica

El gènere *Asphodelus* és originari del centre i sud d'Europa, però actualment, com a conseqüència del seu ús ornamental, es troba per tot el món. El gamonet està àmpliament distribuït per quasi tota la península Ibèrica i resulta molt comuna a la Comunitat Valenciana.

Època de floració De (febrer) març a maig.

Hàbitat

Freqüent en tot tipus de comunitats arvenses i ruderals, sobre sòls alterats, nitrificats i ben assolellats. Creix a les pastures i herbassars de les vores de camins i carreteres, en camps abandonats, en talussos herbosos i, en general, en tot tipus de comunitats lligades a les activitats humanes.

Usos i propietats

Està considerada com una planta tòxica, encara que s'ha utilitzat com a aliment per als porcs. En la antiga Grècia, els gamonets s'utilitzaven en les cerimònies fúnebres amb la creença que facilitaven el trànsit dels difunts cap als Camps Elisis, que es creien coberts d'aquesta planta. Actualment, les flors es cullen per fer rams.

Observacions

A. fistulosus és més gran, amb arrels engrossides i fulles i flors més grosses; a més a més, les tiges són llises al tacte, mentre que en *A. tenuifolius* són aspres (escabres) a la part inferior. A la comarca també pot trobar-se el gamó (*A. cerasiferus*), molt més gran (pot superar el metre d'alçària), amb les fulles planes i fruits molt aparents, de 1,5-2 cm de diàmetre.

Bituminaria bituminosa

Noms comuns en valencià

Trèvol pudent, herba pudent, cabrulla, herba bruna o cabruna, herbasabates.

Noms comuns en castellà

Hierba cabruna o cabrera, hierba gitana, hierba betunera, hierba negra, trébol bastardo, hedionda, pestosa.

Descripció

Planta herbàcia fètida (amb una forta olor de betum), perenne, amb moltes tiges erectes poc ramificades. Les fulles són alternes, compostes per tres folíols ovats o oblongs, amb pèls dispersos per l'anvers i densament pilosos (sericis) pels nervis del revers. Les flors són papilionàcies de color blau violaci clar, reunides en glomèruls globosos ± densos, situats a l'extrem de peduncles més llargs que la fulla anexas. El fruit és un llegum ovoide indehiscent, comprimit, ± cobert de pèls aplicats i amb un bec llarg i arcuat.

Distribució geogràfica

Espècie mediterrània àmpliament distribuïda pel sud d'Europa, l'oest d'Àsia, el nord d'Àfrica i les Illes Canàries. Es troba estesa per quasi tota la península Ibèrica, però falta en el quadrant nord-occidental. A la Comunitat Valenciana, és una planta comuna que apareix de forma dispersa per tot el territori.

Època de floració De febrer a setembre (novembre).

Hàbitat

Planta habitual als ambients nitrificats, tant d'origen antròpic (marges de camins i carreteres, camps i bancals, erms, solars abandonats, abocadors, etc.) com natural (riberes fluvials, barrancs, brolles, timonedes, etc.).

Usos i propietats

S'ha utilitzat per via externa com a remei vulnerari perquè els banys afavoreixen la curació de les ferides, però cal precaució, perquè les substàncies actives són fotosensibles. Per aquesta raó, la zona tractada ha de ser protegida del sol. Al camp també cal anar amb cura perquè el contacte amb la pell i la posterior exposició al sol pot produir cremades importants o hiperpigmentació residual.

Observacions

Segurament és tracta d'una de les lleguminoses més fàcils de reconèixer per la seua l'olor inconfusible de betum (oleu un folíol entre els dits). Precisament, la majoria dels seus noms populars fan referència a aquesta característica.

Calendula arvensis

Noms comuns en valencià

Ungla de gat, llevamà, herbeta de foc, boixac de camp.

Noms comuns en castellà

Hierba del podador, maravilla silvestre.

Descripció

Planta anual reptant (fins a 35 cm d'alçària), coberta de pèls suaus i curts. Les fulles són alternes, oblongues i sèssils. Les flors estan reunides en capitols solitaris de color groc o carabassa. Els fruits són aquenís sense aparell volador, arquejats, amb el dors cobert de xicotets apèndixs tuberculats o espinosos.

Distribució geogràfica

Planta de distribució molt àmplia, que s'estén pel centre i sud d'Europa, el nord d'Àfrica, el sud-oest d'Àsia i les illes macaronèsiques. Molt comuna a les comunitats rurals i arvenses de tot el territori valencià.

Època de floració

Durant tot l'any, però el seu òptim fenològic correspon a la tardor.

Hàbitat

Creix en tot tipus de comunitats nitròfiles: als bancals de l'horta i els camps de secà, en vores de camins, terrenys erms i quasi qualsevol lloc amb sòls alterats i remoguts. En aquests llocs pot arribar a cobrir àrees bastant extenses on destaca la seua floració cridanera.

Usos i propietats

Les seues propietats cicatritzants i antiinflamatòries l'han feta coneguda com a curadora de talls i ferides. Vasodilatadora i hipotensora, la infusió dels capitols florals són utilitzats per disminuir la pressió sanguínia i també està indicada en la menopausa.

Observacions

A la comarca també s'ha trobat naturalitzada el boixac (*C. officinalis*, fotografia inferior) en alguns indrets propers a casetes de camp i xalets. És una espècie ornamental molt utilitzada en terres valencianes, amb flors més grans (fins a 7 cm) de color carabassa intens. Aquestes flors també són tradicionalment utilitzades amb diferents destinacions; per exemple, per preparar un repel·lent casolà contra el insectes fitòfags, que pot substituir els insecticides químics. A més a més, alguns la qualifiquen com una de les millors plantes per a tractar diverses afeccions de la pell.

Carpobrotus edulis

erectes, de secció triangular. Les flors són grans (8-10 cm de diàmetre), amb nombrosos estaminodis d'aspecte petaloide de color púrpura o groc; estams abundants amb filaments de color groc intens. El fruit és una drupa carnosa indehiscent.

Distribució geogràfica

Planta originària de Sud-àfrica, concretament de la regió del Cap, des d'on va ser introduïda a Espanya com a espècie ornamental cespitosa i fixadora de talussos i dunes en zones costaneres. El seu caràcter invasor ha afavorit la seua expansió per les zones litorals de quasi tot el planeta.

Època de floració   D'abril a juliol.

Hàbitat

A la comarca, com en altres moltes localitats, pot trobar-se en jardins públics del nuclis urbans; però, a més a més, en el medi natural, apareix a les comunitats alterades properes als habitatges, xalets i casetes on es troba cultivada com a planta ornamental entapissant. La abocament de les restes de poda en zones amb vegetació natural, activitat prohibida i sancionada per la legislació valenciana, serveix d'inòcul per a la seua arribada a les comunitats naturals, on evidència la gran capacitat d'arrelament.

Usos i propietats

A més de la seua destinació ornamental i fixadora, les fulles tallades o xafades solten un líquid viscos, semblant al del reconegut *Aloe vera*, que s'ha fet servir popularment amb el mateix objectiu: com a remei vulnerari per a desinfectar i facilitar la curació de ferides i cremades.

Observacions

El curatall es reconegut com un perillós invasor dels ecosistemes costaners, especialment a les dunes. En aquests hàbitats ha demostrat una capacitat excepcional per a ocupar superfícies molt extenses amb gran rapidesa i per desplaçar les espècies característiques de les comunitats naturals. En altres tipus d'ecosistemes no mostra un comportament tan agressiu.

Cichorium intybus

Noms comuns en valencià

Cama-roja, masteguera, xicoira, xicoira amarga, xicoira de café.

Noms comuns en castellà

Achicoria silvestre.

Descripció

Planta herbàcia perenne, formada per una roseta basal de fulles i tiges floríferes erectes (fins a 1,2 m d'alçària), molt ramificades i divaricades. Les fulles basals van de lanceolades i dentades a profundament lobulades, cobertes de pèls rígids i aspres pel revers. Per a la floració, emet diverses branques rígides que es ramifiquen diverses vegades. Aquestes branques porten fulles senceres, tant menudes que poden fer la impressió de ser àfil·les. Sobre elles s'obrin els capítols blaus amb totes les flors ligulades, en posició terminal o axil·lar. El fruit és un aqueni sense vil·là de pèls.

Distribució geogràfica

Originària del Vell Món, l'extensió del seu cultiu ha afavorit la seua naturalització per Amèrica del Nord, Àfrica i Europa. Molt comuna per tota la Comunitat Valenciana.

Època de floració De juliol a setembre.

Hàbitat

Planta típica de les comunitats arvenses i ruderals, freqüent a les vores de camins, marges de cultius i bancals, descampats i altres llocs ± alterats i nitrificats, però sempre amb una certa humitat edàfica.

Usos i propietats

Les fulles tendres són comestibles i han sigut molt apreciades com a verdura. Aquest ús s'ha anat recuperant els darrers anys i s'han seleccionat varietats amb menys concentració de la substància responsable de la seua amargor característica. A més a més, les arrels torrades són ben conegudes com a succedani o com a adulterant del café. Aquest ús, conegut des del segle XVII, va ser molt important en els períodes de carestia o de restriccions a la importació de productes tropicals. També se li atribueixen diverses propietats com a planta medicinal.

Observacions

A la flora de la comarca hi ha poques espècies de Compostes amb flors de color blau i, sense dubte, aquesta és la més freqüent ja que resulta molt comuna en llocs ± humanitzats. La coroneta de frare (*Globularia alypum*; pàg. 89) també presenta flors blavoses en capítols, però aquesta és una mata llenyosa sense confusió possible.

Cynoglossum creticum

Noms comuns en valencià

Besneula, llengua de gos, llapassera.

Noms comuns en castellà

Viniebla, lengua de perro, garrapatilla, oreja de liebre.

Descripció

Herba bianual, erecta (fins 70 cm d'alçària), amb una roseta de fulles bassals lanceolades i llargament peciolades que estan recobertes d'una pilositat blanca; per contra, les fulles caulinaris són sèssils o amb pecíol molt curt. Les flors tenen cinc pètals arredonits, de color blavós, purpuri o violaci amb nervis més foscos. Estan disposades sobre una inflorescència erecta i molt ramificada que es forma al segon any de vida de la planta. Els fruits són molt característics, amb 4 peces disposades en creu, cadascuna coberta d'espines ganxudes.

Distribució geogràfica

Mediterrània i iranoturànica, la seua àrea s'estén fins al sud-oest d'Àsia. Molt comuna per tota la península Ibèrica i també per tots els territoris valencians.

Època de floració De març a juliol.

Hàbitat

Creix en diferents hàbitats ± alterats i nitrificats, com els marges de camins, els talussos de les carreteres, els descampats, els camps de cultiu, etc., amb preferència pels sòls profunds i no massa secs.

Usos i propietats

Moltes de les plantes que són freqüent als marges dels cultius i als bancals les han mantingudes els mateixos llauradors per a tindre-les a la mà i poder disposar d'elles en els moments de necessitat. Fem aquest comentari perquè aquesta és una altra de les moltes plantes que els homes i les dones del camp han utilitzat sovint per afavorir la curació de talls i ferides (remei vulnerari).

Observacions

Curiosament, el nom llengua de gos coincideix amb la denominació originària del gènere, derivat dels vocables grecs *kynos* ('gos') i *glossa* ('llengua'). Un altre congènere, *C. cheirifolium*, també apareix amb freqüència als mateixos hàbitats, encara que no l'hem observat a la Vall dels Alcalans. Les característiques que la diferencien són la coloració blanquinosa de la planta, derivada de la densa coberta de pèls, i les flors de color rogenc amb nervis poc o gens aparents.

Diplotaxis erucoïdes

Noms comuns en valencià

Ravenell, ravenissa blanca.

Noms comuns en castellà

Rabaniza blanca, oruga silvestre.

Descripció

Planta herbàcia anual erecta (fins a 50 cm d'alçària) i $\pm$ pilosa. Les fulles de la roseta basal són grans, retallades i molt variables en la seua morfologia, amb lòbuls profunds molt irregulars; les superiors (caulinars) són dentades o quasi senceres, abraçades a la tija. Les flors tenen les característiques típiques de la família de les Crucíferes o Brassicàcies, amb 4 pètals blancs (de vegades amb venes violàcies) disposats en creu, i 6 estams, 2 d'ells més curts (disposició 4+2), i estan agrupades en raïms terminals laxos. Els fruits són allargats (síliqua), amb 2 valves que presenten un nervi central molt marcat.

Distribució geogràfica

Espècie de distribució mediterrània, àmpliament distribuïda per la major part de la península Ibèrica, resulta molt rara o absent en el quadrant nord-occidental, Portugal i els Pirineus. Molt comuna i freqüent a tota la Comunitat Valenciana, des de les àrees càlides properes a la costa fins al cultius cerealístics de l'alta muntanya continental de les zones interiors.

Època de floració

Té un òptim primaveral i un altre tardorenc, però té flors durant tot l'any.

Hàbitat

Destaca per la gran plasticitat ecològica que li permet colonitzar i inclús dominar les comunitats herbàcies de tot tipus de camps de cultiu i d'herbassars nitròfils en qualsevol indret $\pm$ alterat per les activitats humanes (erms, descampats, solars, abocadors, etc.); també en jardins urbans, escocells, etc. De forma molt puntual, pot trobar-se a les pastures que ocupen les clarianes de brolles i matollars en posicions enriquides en compostos nitrogenats.

Usos i propietats

Sens dubte, la ravenissa blanca és una de les plantes més comunes i abundants en tot tipus de medis antropitzats. Pot arribar a dominar els paisatges agrícoles poques setmanes després de les pluges i cobrir-los d'un mantell blanc molt cridaner. La seua rapidesa per a germinar, desenvolupar-se i florir quan les condicions són favorables, li permet aquest comportament tan espectacular, sovint compartit amb la llevamà (*Calendula arvensis*; pàg. 145) amb les flors grogues o taronges. No obstant això, el seu ús popular és reduït al seu ús com a herba farratgera i a la possibilitat del seu consum com a verdura. A més a més, les llavors són molt apreciades pels criadors de pardalets, especialment per a cadeneres i canaris.

Dittrichia viscosa

Noms comuns en valencià

Olivarda, herba mosquitera.

Noms comuns en castellà

Julivarda, hierba mosquera, matamoscas.

Descripció

Arbust perenne (camèfit), erecte (fins a 1,5 m d'alçària), molt ramificat i llenyós en la base, apegalós al tacte i molt olorós, amb una olor molt característica. Les fulles són alternes, sèssils, lanceolades i allargades, amb el marge sencer o $\pm$ dentat i irregularment ondulat, amb pèls glandulosos, responsables del seu tacte viscós. Les flors són de color groc intens, amb una corona externa de flors ligulades disposades laxament. Estan reunides en capítols cilíndrics o acampanats, nombrosos en l'extrem de cada branca, en una inflorescència terminal (panícula) ampla i laxa, amb forma piramidal. El fruit és un aqueni amb aparell volador format per pèls rígids.

Distribució geogràfica

Espècie mediterrània distribuïda pel sud d'Europa i el nord d'Àfrica. Àmpliament representada en tota la península Ibèrica i molt comuna a tota la Comunitat Valenciana.

Època de floració   D'agost a novembre.

Hàbitat

L'olivarda és una planta amb una notable amplitud ecològica que apareix per tot arreu, tant als hàbitats naturals, sempre en formacions $\pm$ esclarissades, seques i assolellades, com als artificials. Als darrers, pot arribar a ser molt abundant i, inclús, pot formar poblacions d'elevada densitat en camps de cultiu abandonats, de secà o d'horta, als bancals, les vores de carreteres i camins, les terres remogudes, els solars, abocadors, etc.

Usos i propietats

Les fulles xafades d'aquesta planta són utilitzades en el costumari popular per a reduir els efectes dels cops sense ferida (hematomes, blaüres, cops de sang, etc.). També se li reconeixen propietats quan es consumida per via interna: bullida pot ser beneficiosa per abaixar la tensió, per a eliminar les pedres del renyó o per abaixar el colesterol. El seu consum per a combatre aquests símptomes ha de fer-se sota control mèdic. Segons conta l'etnobotànic Joan Pellicer, en alguns pobles de la Safor es mesclaven les branques amb les creïlles perquè no es feren malbé i no grillaren tant.

Echinops ritro

Noms comuns en valencià

Panical blau, card d'esca.

Noms comuns en castellà

Cardo yesquero, abadejo, cabeza de erizo, cardo azul.

Descripció

Planta herbàcia perenne, erecta (fins a 80 cm d'alçària) i ± ramificada, especialment a la part superior. Tota la planta, però especialment a la tija, està coberta d'una pilositat bastant densa que li dóna una coloració blanquinosa. Les fulles són sèssils i profundament lobulades, amb lòbuls estrets, aguts i espinosos. Les flors són totes tubulars, amb 5 lòbuls ben diferenciats, normalment de color blau intens i, amb menys freqüència blanc. Estan reunides en grans capítols terminals (fins a 3 cm de diàmetre) molt característics per la seua forma esfèrica o globosa.

Distribució geogràfica

Espècie mediterrània que en la península Ibèrica s'estén pel centre, el sud i l'oest. Àmpliament representada per tota la Comunitat Valenciana, des de les zones càlides properes a la costa fins a les zones continentals de l'interior.

Època de floració De juliol a octubre.

Hàbitat

Planta característica dels ambients ruderalitzats que apareix amb freqüència en vores de camins, fenassars, pastures seques, descampats, erms i, en general, en qualsevol indret amb sòls pedregosos, secs, assolellats i ± nitrificats. Quan es compleixen aquestes condicions, també penetra en brolles i matollars esclarissats.

Usos i propietats

El panical blau conté diverses substàncies actives amb propietats diürètiques i estimulants del sistema nerviós que han permès la seua utilització en tractaments de paràlisis facials i altres neuritis. No obstant això, està qualificada com a planta tòxica que ha de ser utilitzada seguint les recomanacions i sota control d'un facultatiu especialitzat.

Observacions

El seus noms *card d'esca* i *cardo yesquero* deriven de la utilització domèstica que es feia de la planta seca per encendre el foc.

Foeniculum vulgare subsp. *piperitum*

Noms comuns en valencià

Fenoll, fonoll, ponollera, herba de les vinyes; als fruits, anisets o llavoretetes.

Noms comuns en castellà

Hinojo, hierba santa, perejil de gitano.

Descripció

Herba perenne de color verd grisenc, amb tiges erectes (fins a 2,5 m d'alçària), robustes i molt ramificades a la meitat superior. Les primeres fulles ixen d'una roseta basal efímera; les que ocupen la zona mitjana de les tiges estan profundament dividides en segment estrets llarg i linears (5-40 x 0,3-0,6 mm), i les superiors estan molt reduïdes. Les flors són menudes, de color groc i estan reunides en umbel·les terminals i laterals amb radis curts i poc nombrosos (<10). Els fruits són diaquenís, de color verd groguenc, glabres, amb costelles prominents i molt aromàtics.

Distribució geogràfica

Espècie de distribució gairebé cosmopolita, àmpliament distribuïda per tota la península Ibèrica i les Illes Balears i, lògicament, també per tota la Comunitat Valenciana.

Època de floració De juny a setembre.

Hàbitat

Apareix en tot tipus de comunitats antròpiques sobre sòls remoguts i ± nitrificats: camps abandonats, vores de camins i carreteres, vessants pedregosos, solars, erms, caixers de rius i barrancs, etc. També penetra en les comunitats naturals poc desenvolupades o alterades per l'home.

Usos i propietats

Planta medicinal d'aroma característica amb una gran diversificació d'usos populars. Es consumeix com a verdura, tant en cru com cuïnada; també s'utilitza per adobar olives i salmorres. A més, les llavors són afegides per condimentar els plats. D'altra banda, la utilització medicinal més coneguda és la infusió per facilitar l'expulsió dels gasos intestinals i alleugerir la pesadesa d'estómac. Externament, també s'ha utilitzat per a banyos oculars. Per tant, aquesta planta té moltes propietats, però cal consumir-la amb mesura perquè les dosis elevades poden resultar epileptitzants.

Observacions

La planta silvestre està íntimament emparentada amb el fenoll cultivat (*F. vulgare* subsp. *vulgare*), que apareix ocasionalment en vores de camins i marges de cultius, però no l'hem observada a la Vall dels Alcalans. Aquesta subespècie es reconeix per les fulles, que presenten segments més llargs i flàccids, i pels fruits que són dolços.

Fumaria capreolata

Noms comuns en valencià

Julivert bord, fartabous, unflabous, conillets, gallerets, mataconill, fumària enfiladissa.

Noms comuns en castellà

Conejitos de las vallas, palomillas, gatitos, fumaria.

Descripció

Planta herbàcia anual (teròfit), amb tiges postrades o ascendents. Aprofitant de bardisses, marges o d'altres plantes, pot enfilarse fins a més d'un metre d'alçària. Les fulles són alternes, dividides en lòbuls més amples (1-3 mm) que la majoria de les espècies del gènere. Com indiquen els seus noms populars, són molt semblants a les de julivert. Les flors són blanques, tenyides de rosat o púrpura en l'extrem apical i superen el centímetre. Estan agrupades en raïms laxes pedunculats i axil·lars. Els fruits són xicotets, ovoides o esfèrics, apiculats i sense pèls.

Distribució geogràfica

Distribuïda per la regió Mediterrània i pel sud-oest d'Europa, és una planta que apareix de forma dispersa per gran de la península Ibèrica, tret de les àrees amb un clima molt extrem. La seua distribució a la Comunitat mostra aquesta preferència per les àrees tèrmiques.

Època de floració De (gener) febrer a juliol (agost).

Hàbitat

Planta molt habitual a les vores de camins, camps de tarongers i altres cultius; també es troba en murs, bardisses, erms, solars, i en general, en tot tipus de comunitats ruderals o arvenses.

Usos i propietats

La medicina popular indica la utilització d'aquesta planta per netejar la sang i fer una cura depurativa de primavera. En alguns llocs diuen que se la mengen tots els animals, però en altres la consideren una brossa que no val per a res i que s'assentava malament si la donaves als animals. D'aquest pensament deriven els noms populars d'unflabous, fartabous o mataconills.

Observacions

Les flors de les Fumàries són molt característiques, inconfusibles en altres plantes de la Vall dels Alcalans. A més, aquesta es diferencia de la resta d'espècies del gènere perquè les flors i sobretot els fruits tenen un peduncle reflex. No hem observat cap altra espècie, però tenint en compte la seua abundància en zones properes, és molt probable la presència de *Fumaria bastardi*, de flors rosa viu i peduncle fructífer erecte.

Galactites tomentosa

Noms comuns en valencià

Card blanc, card de xeremeia, card trompeter, calcida blanca.

Noms comuns en castellà

Cardota, galactites, cardo chico, cardo cuajaleche, centaurea lechosa.

Descripció

Planta bianual, erecta (fins a 1 m d'alçària), ramificada a la part superior, amb tiges estretament alades i densament cobertes de pèls que li donen una coloració blanquinosa. Les fulles estan profundament lobulades, de vegades fins al raquis i són verdes amb unes línies blanques característiques a l'anvers; el marge és espinós, amb espines curtes. Les flors són tubuloses, les marginals radiants, de color rosa violaci (de vegades blanques), reunides en capítols terminals solitaris pedunculats, rodejats de bràctees terminades en espines. El fruit té un aparell volador (vil·là) de pèls suaus.

Distribució geogràfica

Planta de distribució mediterrània centrooccidental, àmpliament estesa per la península Ibèrica, encara que la seua sensibilitat a les gelades tardanes i a les temperatures extremes l'exclouen de les àrees muntanyoses elevades i dels territoris continentals. Seguint aquest patró, la seua presència als territoris valencians queda limitada a les àrees costaneres i sublitorals de mitjana o baixa altitud.

Època de floració De (febrer) abril a juny (agost).

Hàbitat

Planta comuna a les comunitats ruderals i arvenses que colonitzen les vores de camins i carreteres, els camps de cultiu, erm, abocadors, descampats i, en general, en tot tipus d'herbassars ± nitròfils que creixen en terrenys alterats per les activitats humanes.

Usos i propietats

No es coneixen.

Observacions

Entre els cards que poden trobar-se a les vores dels camps i dels camins de la Vall dels Alcalans, aquest resulta molt fàcil de reconèixer per les seues fulles profundament lobulades amb venes blanques molt evidents, i pels capítols de flors radiants de color rosat. Aquesta característica de les fulles permet la seua identificació inclús avanç de la floració, quan només presenta la roseta basal de fulles.

Hordeum murinum subsp. *leporinum*

Noms comuns en valencià

Margall bord, blat de moro, espigadella, margall d'ordi, margall de llapassa, nòvios, cua d'egua, blat de Sant Joan.

Noms comuns en castellà

Cebadilla de ratón, cebadilla ratonera, zaragüelle, cebada bastarda, cola de ratón.

Descripció

Planta anual de tiges buides, erectes o ascendents (fins a 50 cm d'alçària), fasciculades (naixen agrupades formant un feix). Les fulles són llargues, estretes, esparsament piloses i aspres al tacte. Les flors estan reunides en espigues molt característiques, molt diferents de les de la resta de gramínies de la comarca. És grossa, allargada (2-10 cm), densa, comprimida, amb un eix que es desarticula fàcilment a la maduresa. Les flors (espiguetes) són verdes poc vistoses, disposades en grups de 3, amb arestes llargues i dretes.

Distribució geogràfica

Àmpliament distribuïda per Europa, Àfrica, Àsia i Centre i Amèrica del Nord; també per tota la península Ibèrica. Molt comuna per tots els territoris valencians.

Època de floració De març a juny.

Hàbitat

Planta molt habitual en tot tipus d'ambients antropitzats, encara que resulta especialment abundant als camps de cultiu i bancals i a les vores dels camins en terrenys d'horta o de regadiu, on pot arribar a entapissar grans superfícies en formacions monoespecífiques.

Usos i propietats

Com que es tracta d'un parent molt proper a l'ordi (*Hordeum vulgare*), no resulta sorprenent que el margall d'ordi siga una herba de farratge selecta, ben coneguda pels llauradors que la seguen per donar-la de menjar als animals de corral, sempre que no estiga espigada. També cal nomenar la seua implicació en jocs infantils: grans i menut es llancen les espigues com si foren dards que es queden enganxats a la roba.

Observacions

Es poden diferenciar dos subespècies per les característiques de l'espigueta medial: en la subespècie descrita aquesta és més curta que les laterals, mentre que en la subespècie *murinum* és més llarga. Aquesta darrera no s'ha observat a la Vall dels Alcalans, però no pot descartar-se la seua presència.

Hypericum perforatum

Noms comuns en valencià

Pericó, pericó groc, herbeta de Sant Joan, herba foradada.

Noms comuns en castellà

Hipérico, hipericón.

Descripció

Herba erecta (fins a 80 cm d'alçària), rígida i un poc llenyosa a la base. Les fulles són oposades, senceres, de forma el·líptica, planes i esquitxades de nombroses glàndules translúcides, que donen la imatge d'una fulla *perforada* quan es miren a contrallum. Les flors són pentàmeres, amb pètals de color groc intens i nombrosos estams. Estan agrupades en una inflorescència terminal corimbiforme (amb flors sobre peduncles que naixen a diferents altures, però que arriben a un nivell semblant), bastant densa. El fruit és una càpsula.

Distribució geogràfica

Distribuïda per quasi tot Europa, Àsia occidental i central, nord d'Àfrica i la Macaronèsia. Molt freqüent en tota la península Ibèrica i també per tot arreu a la Comunitat Valenciana.

Època de floració   De maig a agost.

Hàbitat

Apareix normalment en medis antropitzats i resulta bastant comuna a les vores de camins i carreteres, als marges del bancals i camps de cultiu i en altres pastures i herbassars ± nitrificats.

Usos i propietats

L'aplicació més coneguda d'aquesta planta és per via externa, per mitja de l'apreciat oli de pericó, un remei molt reconegut per a cremades, ferides, hematomes, èczemes, etc. Per via interna, suavitzta les mucoses respiratòries, estimula l'expulsió de la bilis, tonifica la circulació i té un efecte equilibrador dels sistema nerviós (antidepressiu). Aquesta activitat està assajant-se com a substitutiu del reconegut Prozac en casos de depressió lleu o moderada. El contacte de la planta amb la pell humida, seguit de l'exposició al sol, pot provocar fortes irritacions i úlceracions cutànies.

Observacions

A la comarca, a més de la subespècie típica (en la foto superior), també s'han observat la subespècie *angustifolium*, caracteritzada per les seues fulles més estretes, linears i un poc revolutes en el marge. Aquesta és molt més rara i només s'ha observat al terme de Real.

Lamium amplexicaule

Noms comuns en valencià

Peu de gall, flor-robí, tinya negra.

Noms comuns en castellà

Gallitos, conejitos, ortiga muerta, ortiga mansa, patitas de gallo.

Descripció

Planta herbàcia anual, erecta o ascendent (fins a 25 cm d'alçària), que sol aparèixer en grups ± densos que donen un color rosat als camps i a les vores de camins. Les tiges estan feblement cobertes de pèls curts i no tenen fulles per davall de la inflorescència, on només presenta unes bràctees florals, arredonides, amb el marge crenat i unides per la base (amplexicaules, que abracen la tija); les fulles inferiors són peciolades. Les flors, de color morat ± intens, tenen una forma molt característica, amb un tub llarg que acaba en dos llavis ben oberts, el superior en forma de casc. Apareixen típicament reunides en verticils.

Distribució geogràfica

Àmpliament distribuïda per Europa, el nord d'Àfrica, les illes macaronèsiques (les Açores, Madeira i les Canàries, on alguns autor la consideren introduïda), centre i sud-oest d'Àsia, des de Turquia fins al Japó. Molt comuna a quasi tota la península Ibèrica i a la Comunitat Valenciana.

Època de floració De (desembre) febrer a juny (octubre).

Hàbitat

Planta habitual als herbassars que cobreixen els camps i les terres de cultiu de secà i de regadiu; menys freqüentment en altres medis antropitzats: vores de camins, erms, descampats, etc.

Usos i propietats

Com a planta típica dels cultius, rep la qualificació de mala herba; no obstant això, aquesta planta menuda s'ha utilitzat tradicionalment en la cuina casolana. Amb les inflorescències s'han fet confitures i les fulles i les arrels s'han afegit als potatges i s'han menjat crues en ensalades. Com és de les primeres plantes a florir a l'hivern, també té interès mel·lífer.

Observacions

Una característica de les plantes dels cultius és el seu ràpid desenvolupament després de les pluges. Aquest comportament determina una floració molt dilatada que abraça moments sense pol·linitzadors. Per evitar la pèrdua de recursos, en aquests períodes la planta produeix flors més menudes i poc aparents que s'autofecunden sense obrir-se. Són flors cleistògames que asseguren la producció de llavors per a la següent generació.

Marrubium vulgare

Noms comuns en valencià

Marrubí, manrubí, mal roig, malrubí, marreus, malrèbol.

Noms comuns en castellà

Marrubio, marrubio blanco, manrrubio, malva de sapo, menta de burro.

Descripció

Planta perenne, tomentosa, grisenca amb tiges erectes (fins a 50-80 cm d'alçària), ± llanoses i secció quadrangular. Les fulles són oposades, curtament peciolades, arrodonides i de marge dentat, amb els nervis molt marcats. Les flors són bilabiades, menudes (5-10 mm) amb la corol·la de color blanc i el calze amb 10 dent curtes, espinoses i corbades cap a fora, especialment aparents quan els fruits estan madurs. Apareixen agrupades en verticil·lastres densos ± esfèrics, disposats separadament a la part superior de les branques.

Distribució geogràfica

Àmpliament distribuïda per tot Europa i el nord d'Àfrica i naturalitzada per quasi tot el món. Dispersa per la península Ibèrica i les Illes Balears. Molt comuna a tota la Comunitat Valenciana.

Època de floració De maig a agost (setembre).

Hàbitat

Freqüent en tot tipus de medis antropitzats, especialment en vores de camins i cultius, camps abandonats, solars, abocadors, etc. A la Vall dels Alcalans, només l'hem observada en aquest tipus de comunitats, però també pot aparèixer a les clarianes de brolles, timonedes i pastures seques en posicions alterades per les activitats humanes i enriquides en compostos nitrogenats.

Usos i propietats

La infusió de les summitats florides de marrubí, amb sabor amarg i aroma característica, és un efectiu fluïdificant de les secrecions bronquial (expectorant) i també un sedant cardíac. Joan Pellicer, al seu costumari botànic, replega altres usos tradicionals, com estimular la gana de menjar, per a desfer les pedres de la vesícula i curiosament, també per eliminar les puces.

Observacions

Les dents del calze endurides (espinoses) i corbades cap a fora quan les flors s'assequen i els fruits estan madurs s'enganxen fàcilment al pelatge dels animals i a la roba, per la qual cosa representen una adaptació evident per afavorir la disseminació de la planta amb l'ajuda de la fauna (zoocora).

Muscari neglectum

Noms comuns en valencià

All de bruixa, barrallets, calabruixa, caps blaus, claus de Nostre Senyor, collblau, lliri d'ase, marcet.

Noms comuns en castellà

Nazarenos, penitentes, cebollita de milano o de lagarto.

Descripció

Planta bulbosa normalment menuda, però que pot assolir els 30 cm d'alçària. Les fulles són estretes (1,5-5 mm), acanalades per la part superior i tan llargues (fins 40 cm) que queden esteses pel terra. Les flors, de color blau fosc amb una coroneta apical de dents blanques, tenen els pètals soldats. Apareixen agrupades en un raïm dens situat a l'extrem d'un peduncle llarg que ix del terra; les flors superiors són estèrils i tenen una coloració més clara. El fruit és una càpsula trilobular de forma estrellada.

Distribució geogràfica

Planta de distribució circummediterrània, estesa per la meitat meridional d'Europa, el nord d'Àfrica i el sud-oest d'Àsia. Freqüent a la península Ibèrica i les Illes Balears, on mostra una clara preferència per les zones temperades i humides. Àmpliament representada per tot el territori valencià, és, amb diferència, el més comú dels tres congèneres que es coneixen a la Comunitat Valenciana.

Època de floració De març a maig (juliol).

Hàbitat

Creix principalment en pastures ± nitròfiles, als camps de cultiu, especialment els de secà, als bancals, les vores de camins, etc. També apareix en les clarianes de brolles i timonedes molt esclarissades.

Usos i propietats

Aquesta planta té unes destinacions molt diversificades. D'una banda, els bulbs, que es produeixen en abundància al voltant del bulb principal, han sigut consumits com aliment. En aquests sentit, destaca la seua capacitat per a la multiplicació vegetativa per proliferació de bulbets. Aquesta estratègia li permet colonitzar superfícies importants i pot arribar inclús a la qualificació de plaga en alguns cultius. A més a més, les flors, molt flairoses, es cullen expressament per a fer saquets de flors seques aromàtiques. Finalment, com que es tracta d'una planta molt fàcil de cultivar i molt decorativa, el seu ús com a planta ornamental està molt estès per tot el món.

Onopordum macracanthum subsp. *micropterum*

Noms comuns en valencià

Card d'ase, card del dimoni, cardot, card macracant.

Noms comuns en castellà

Cardo de burro, cardo borriquero, cardo del demonio.

Descripció

Planta bianual molt robusta i elevada (pot arribar fins a 1,5 metres d'alçària), amb tiges nombroses i molt ramificades des de la base, cobertes d'una borra densa que li dóna una coloració grisenca o blanquinosa. A més a més, les tiges estan recorregudes verticalment per unes ales espinoses bastant amples. Les fulles són grans (fins a 50 cm), irregularment lobulades i espinoses. Les flors, de color púrpura, estan reunides en grans capítols terminals (fins a 6 cm de diàmetre), recoberts de bràctees amb espines fortes i corbades cap a fora; les superiors són erectes i de color purpuri.

Distribució geogràfica

Aquesta espècie té una distribució iberonord-africana, que s'estén pel sud i l'est de la península Ibèrica i el nord-oest d'Àfrica; no obstant això, la subespècie que troben a la Vall del Alcalans i a tota la Comunitat Valenciana, és un endemisme iberollevantí (restringit a l'est de la península) que s'estén per les àrees termomediterrànies càlides de les tres províncies.

Època de floració De (maig) juny a agost.

Hàbitat

Planta pròpia de terrenys bàsics fortament alterats, remoguts i nitrificats, que apareix amb freqüència en erms, solars, talussos, abocadors, tancats del bestiar, vores de camins i carreteres, marges de cultius, descampats, etc., especialment a les proximitats dels nuclis urbans, on pot arribar a formar poblacions bastant nombroses.

Usos i propietats

Les espines que cobreixen les ales de les tiges i les fulles fan bastant complicada la seua manipulació, però salvant les dificultats, el costumari popular l'ha utilitzada com a antisèptic, per a desinfectar la pell o per a tractar la dermatosi. A més a més, les llavors proporcionen un oli gras que pot utilitzar-se per a cuinar. Les fulles pelades són comestibles i les arrels poden menjar-se com si foren carlotes. D'altra banda, les tiges seques s'han emprat, elles soles o combinades amb altres espècies, en la creació de centres decoratius de flor seca, especialment en zones rurals.

Oxalis pes-caprae

Noms comuns en valencià

Agret, agreta, magret, agrella, vinagrella, pa de cucut, pampeixet, flor d'avellana, avellanes, fel i vinagre, canari, aspres, caramelles.

Noms comuns en castellà

Agrios, trébol, trevina, trebolina, matabacñas, matapán, dormilón, vinagrillo.

Descripció

Planta herbàcia bulbosa que forma gespes d'elevada densitat i cobertura. Les fulles, disposades en una roseta basal, són compostes i estan formades per tres folíols amb forma de cor invertit i color verd amb taquetes porpra. Les flors són de color groc intens, agrupades en inflorescències cimoses en l'extrem d'un llarg peduncle. Les flors presenten una complexa heterostília trimòrfica, basada en tres classes de flors diferents, però al nostre territori totes les flors pertanyen al mateix tipus. Per aquesta raó, no produeix mai fruits ni llavors.

Distribució geogràfica

Planta exclusiva de la regió del Cap (Sud-àfrica), va ser introduïda a Europa cap a finals del segle XVIII. Actualment es troba per quasi tot el món i es comporta en molts llocs com una espècie invasora que està provocant la uniformització del ecosistemes naturals i la pèrdua de diversitat florística. A la Comunitat Valenciana, la seua sensibilitat a les baixes temperatures l'exclou de les àrees interior, però és extraordinàriament comuna a les zones litorals i sublitorals.

Època de floració De novembre a maig.

Hàbitat

Forma extensos mantells pràcticament monoespecífics als camp de regadiu: hortes, camps de tarongers i altres ambients antropitzats, com les vores de camins i carreteres, els descampats, etc.; ocasionalment, pot aparéixer en hàbitats naturals molt alterats i humits.

Usos i propietats

L'àcid oxàlic, responsable del sabor agre a què fa referència el nom popular, fa poc recomanable el seu consum per a les persones i per als animals. La seua acumulació pot produir pedres al renyó i altres complicacions que poden arribar a causar la mort. De tota manera, és freqüent que el xiquets xuclen el pecíols de les fulles pel seu sabor àcid. També s'ha utilitzat com a llit per al bestiar. Els agricultors han afavorit la seua presència als camps per a protegir-los de les gelades i per reduir l'impacte de la fruita caiguda del arbre. Diverses espècies d'*Oxalis* són molt utilitzades en jardineria per a aprofitar l'abundant floració hivernal; de fet, el trèvol de 4 fulles que s'ha començat a comercialitzar d'un temps ençà, pertany a aquest gènere.

Pallenis spinosa

Noms comuns en valencià

Gravit, ull de bou, herba febrera.

Noms comuns en castellà

Castañuela, cebadilla, pincho, árnica de secano, estrelada espinosa, ojo de buey.

Descripció

Planta herbàcia anual o bianual, pubescent, amb una roseta de fulles bassals peciolades i tomentoses (molt suaus al tacte) i tiges floríferes erectes (fins a 50 cm d'alçària). Aquestes són portadores de fulles lanceolades abraçadores de la tija i acabades en una espina. Les flors estan reunides en capítols terminals solitaris d'aparença molt característica, de color groc taronja; només les flors exteriors presenten lígules estretes del mateix color que les centrals. Les bràctees externes de la inflorescència són més llargues (1,5-3,5 cm), pubescents, rígides i acabades en una punta punxent.

Distribució geogràfica

Espècie mediterrània àmpliament estesa per tota la península Ibèrica, amb l'excepció de l'extrem nord-occidental, i les Illes Balears; també arriba a les illes macaronèsiques (les Açores, les Canàries i Madeira), on probablement s'ha introduït artificialment. Molt freqüent i abundant a tota la Comunitat Valenciana.

Època de floració   D'abril a juliol.

Hàbitat

Apareix normalment en medis antropitzats, tant en el d'origen artificial (vores de camins, marges de camps i bancals, erms, solars, abocadors, etc.) com als naturals i resulta pràcticament constant a les brolles, timonedes, fenassars, prats secs, etc., ± alterats o poc evolucionats i enriquits en compostos nitrogenats.

Usos i propietats

Aquesta planta habitual del nostre entorn més proper s'utilitza per via externa com a remei vulnerari per les seues propietats cicatritzants, antiinflamatòries i desinfectants. Aquesta propietat ha resultat primordial per a tractar amb rapidesa les ferides, rascades i colps que sempre es produeixen durant els treballs agrícoles.

Observacions

Les bràctees externes endurides i punxoses, més llargues que les lígules, són les responsables de la forma típica d'estrella que mostren les seues *flors* i la fan inconfusible.

Plantago albicans

Noms comuns en valencià

Penosella, herbafam, herba de foc, mal-llaurat, pa eixut.

Noms comuns en castellà

Llantén blanquecino, engañalabrador, gitanilla, zarragañanes, resbalamuchachos.

Descripció

Herba perenne que pot superar el 30 cm d'alçària, amb arrel gruixuda i lignificada que per ramificació, forma gespes bastant escampades. Les fulles són lanceolades, normalment amb els marges ondulats, i estan cobertes d'una pilositat densa que els dóna coloració blanquinosa. Les flors apareixen reunides en espigues cilíndriques i laxes sobre un peduncle llarg, també blanquinós. Presenten 4 sèpals soldats només a la base; 4 pètals soldats formant un tub; 4 estams amb anteres entre blanc i groguenques ben visibles.

Distribució geogràfica

S'estén per la regió mediterrània meridional i el sud-oest d'Àsia, fins l'Iran. Es troba per quasi tota la península Ibèrica, on només falta a les províncies atlàntiques, i les Illes Balears. Àmpliament representat per tota la Comunitat Valenciana.

Època de floració De març a juliol.

Hàbitat

Erms, talussos, voreres de camins, camps de conreu i altres comunitats de sòls pedregosos, poc desenvolupats, secs i assolellats. De fet, algunes dites populars fan referència a l'aridesa i la mala qualitat de la terra on creix aquesta planta: «Terra de penosella, caga't en ella o fuig d'ella».

Usos i propietats

Aquesta planta s'utilitza en algunes comarques valencianes, tant en tisana com menjada en cru, per als constipats i les bronquitis o per a combatre la pujada de la sang; externament, s'aplica per quallar la sang de ferides i talls.

Observacions

Les 8 espècies d'aquest gènere que es troben a la Vall dels Alcalans són bastant comunes als medis antropitzats, encara que de forma més ocasional, poden aparèixer en brolles i timonedes esclarissades i ± alterades. El plantatge gros (*P. major*; pàg. 215), que viu als sòls humits de rieres i barrancs, és l'única excepció. Totes elles es reconeixen fàcilment per la seua inflorescència en espiga allargada o globosa alçada sobre un llarg peduncle i amb els estams, de color blanc o groc, ben visibles al seu voltant.

Scabiosa atropurpurea

Noms comuns en valencià

Cardeta marítima, viuda, viuda borda, escabiosa de marge, escabellosa.

Noms comuns en castellà

Bella dama, bella madre, botones de dama, corona de clérigo, escabiosa, escabiosa marítima, escobilla morisca.

Descripció

Planta bianual o perenne, erecta (fins a 80 cm d'alçària), amb tiges molt ramificades i divaricades. Les fulles inferiors són llargament peciolades, simples i dentades; per contra, les superiors són pinnades. Les flors estan reunides en grans capítols hemisfèrics (2-5 cm de diàmetre) llargament pedunculats; les marginals amb lòbuls radiants més desenvolupats. La corol·la pren una coloració molt variable, que pot ser rosada, violàcia o blanquinosa. Els capítols fructífers són $\pm$ el·lipsoïdals, coberts de fruits amb 5 pels rígids.

Distribució geogràfica

Estesa per les regions mediterrània i macaronèsica i àmpliament representada per quasi tota la península Ibèrica i les Illes Balears i també per tots els territoris valencians.

Època de floració Pràcticament tot l'any, òptim en primavera i l'estiu, entre abril i agost.

Hàbitat

Planta nitròfila de gran plasticitat ecològica que pot aparèixer en tot tipus de comunitats $\pm$ alterades, però resulta més freqüent i es desenvolupa millor en medis antropitzats: erms, solars, descampats, abocadors, talussos i vores de camins i carreteres, camps de cultiu, etc.

Usos i propietats

Com que es tracta d'una planta tan comuna i tan accessible, resulta un poc curiós la poca atenció que ha rebut des d'una perspectiva aplicada. Només hem trobat alguna referència que nomena la seua aplicació per a la curació de ferides.

Observacions

Planta extraordinàriament variable en alçària, en la morfologia de les fulles i en la grandària i coloració de les inflorescències, però fàcil de reconèixer pels seus capítols hemisfèrics amb les flors perifèriques més grans. A Real, també s'ha indicat la presència del cardet (*Scabiosa simplex* = *Lomelosia simplex*), una planta anual més menuda (fins a 40 cm) amb capítols fructífers esfèrics i fruits amb una corona membranosa.

Sonchus tenerrimus

Noms comuns en valencià

Lletsó o llicsó de perdiu, de fulla de pic de pardal, de marge, de paret o de cingle.

Noms comuns en castellà

Cerraja tierna, cerraja de pared.

Descripció

Herba de fins 80 cm d'alçària, ramificada, amb tiges fistuloses (buides per dins), tendres i sense pèls. Les fulles són alternes, profundament dividides, gairebé compostes, amb lòbuls allargats que s'estreixen clarament a la base. Les flors, totes ligulades i de color groc intens, estan reunides en capítols terminals que tenen a la base una pilositat amb aspecte de cotó blanc. Aquest caràcter, junt amb la morfologia de les fulles, permet diferenciar-lo de les altres espècies de *Sonchus*.

Distribució geogràfica

Mediterrània, àmpliament estesa per tota la península, inclosa la Comunitat Valenciana.

Època de floració   Durant tot l'any.

Hàbitat

Espècie de gran amplitud ecològica, present en tot tipus de comunitats, però sempre resulta molt més comuna en medis antròpics ± alterats i enriquits en compostos nitrogenats, com vores de camins i carreteres, cultius, bancals, jardins, erms, solars, terrenys remoguts, parets, etc.

Usos i propietats

Tots els lletsons, nom que deriva d'un líquid blanc i viscos (làtex) que brolla de la planta en trencar-la, s'han consumit tradicionalment crus o bullits, en ensalades i per a preparar pastissos. A més a més, el seu consum afavoreix el funcionament del renyó (diürètica), ajuda a fer baixar la febre i estimula la secreció de la llet materna.

Observacions

Aquest és el lletsó més estès per la comarca, però n'hi ha 2 més, també molt comuns: el lletsó o llicsó fi (*S. oleraceus*) i el lletsó bord o punxós (*S. asper*). El primer té les fulles poc dividides i quan ho són, el segment terminal és més gran que els laterals; a més, les lígules de les flors són curtes i estretes i d'un color groc pàl·lid. El segon presenta fulles ± espinescents al marge amb aurícules basals aferrades a la tija (vegeu fotografies; pàg. 188). Als mateixos hàbitats també apareix el cap-roig (*Crepis vesicaria* subsp. *taraxacifolia*), molt semblant per la seua inflorescència, però amb les fulles majoritàriament concentrades en una roseta basal i la tija florífera ramificada.

Aegilops geniculata

N.v.: Blat bord, de perdiu o del diable, civadeta, traiguera.

N.c.: Rompesacos, trigo bastardo.

Regions mediterrània i macaronèsica.

Planta herbàcia anual molt característica per les seues espiguetes ventrudes, arrodonides i acabades en llargues arestes.

Allium ampeloprasum

N.v.: All porro, porradell, all porrit.

N.c.: Ajo porro, de las viñas o morisco, puerro silvestre o agreste, ajetes silvestres, cebollino.

Àmplia distribució.

Herba bulbosa amb una tija robusta i erecta (fins a 1,5 m d'alçària). Fulles alternes, abraçadores de la tija, planes i aspres al tacte en el marge. Flors de color blanc, rosat o purpuri agrupades en grans inflorescències terminals esfèriques, amb nombroses flors, que el diferencia dels altres alls presents a la comarca.

Amaranthus muricatus

N.v.: Amarant muricat.

N.c.: Bledo (nom genèric), bledo rastrero, hierba meona.

Espècie al·lòctona introduïda d'Amèrica del Sud.

Planta herbàcia estesa per terra, amb fulles lanceolades, tiges blanquinoses i flors agrupades en inflorescències terminals compactes.

Amaranthus retroflexus

N.v.: Blet punxent, marxant.

N.c.: Bledo (nom genèric).

Planta al·lòctona introduïda d'Amèrica del Nord. Herba anual erecta, tija pubescent. Fulles de limbe ròmbic. Flors poc aparents amb bràctees espinescents, que es concentren en inflorescències terminals compactes.

Amaranthus viridis

N.v.: Blet.

N.c.: Bledo (nom genèric)

Planta al·lòctona d'origen incert. Herba anual erecta sense pèls. Fulles quasi triangulars. Flors poc aparents, reunides en inflorescències terminals primes, ramificades i contínues.

Anchusa italica

N.v.: Buglossa, llengua bovina, llengua de bou.

N.c.: Alcaluces, alcaluz, buglosa de culebra o de vaca, lengua de buey, chupamieles, melera, miel de avispas.

Mediterrània i iranoturànica.

Herba biennal o perenne, erecta (fins a 1-1,5 m d'alçària), ramificada des de la base i coberta de pèls ± rígids i aspres. Fulles alternes, lanceolades, grans i molt aspres al tacte. Flors disposades en una gran inflorescència cònica molt oberta i laxa, amb nombroses flors de color blau molt viu amb una coroneta central de color blanc.

Andryala integrifolia

N.v.: Herba blanca, llongera integrifòlia, cama-roja blanca, herba de l'ull blanc, punxonets.

N.c.: Cerraja lanuda, flor de arnica, pata de perro. Mediterrània i atlàntica.

Herba erecta, coberta de pèls que li donen una coloració grisenca. Fulles alternes, senceres i estretes o ± lobulades. Flors ligulades de color groc pàl·lid, reunides en capítols terminals que s'agrupen en una estructura corimbiforme.

Anthyllis tetraphylla

N.v.: Trèvol de mamella de vaca, lletia silvestre, petadors.

N.c.: Vulneraria de cuatro hojas, hierba capitana, trebol de pezón de vaca.

Circummediterrània.

Herba postrada, pilosa i poc ramificada. Fulles compostes, amb 3-5 folíols, el terminal molt més gran que els laterals. Flors papilionàcies amb un calze molt vistós, cobert d'una espessa pilositat sedosa. Aquest es va inflant i adquirint una tonalitat rogenca segons va madurant el fruit.

Aster squamatus

N.v.: Àster americà, mata de moro, pinet.

N.c.: Rama negra.

Planta al·lòctona introduïda d'Amèrica del Sud.

Herba anual erecta i molt ramificada a la meitat superior, sense pèls. Fulles linears de color verd fosc i flors reunides en capítols terminals menuts. Flors tubuloses del centre del capítol de color groc; les perifèriques amb lígules blanques.

Beta maritima

N.v.: Bleda borda, bleda boscana, bleda obscura.

N.c.: Acelga silvestre o marítima.

Mediterrània.

Herba anual o bianual. Fulles basals ròmbiques, en roseta; les caulinars alternes, linears, sèssils. Flors poc aparents, reunides en fascicles d'1-3. Fruits característics, concrecents en la base, amb costelles molt marcades.

Bromus rubens

N.v.: Estripa-sacs.

N.c.: Bromo.

Herba anual menuda (fins a 40 cm) amb fulles piloses i inflorescència de color roig violaci.

Es tracta d'un gènere bastant diversificat amb 6 espècies presents a la comarca, totes molt comunes als medis antropitzats: *B. diandrus* i *B. unioloides* són herbes grans que poden superar el metre d'alçària, però la primera presenta espiguetes ± arrodonides i llargament arestades i en la segona són molt aplanades; *B. rubens*, *B. fasciculatus*, *B. hordeaceus* (cua de guilla) i *B. madritenis* són menudets i cal ajudar-se de claus d'identificació per a diferenciar-les correctament.

Avena sterilis

N.v.: Cúgula.

N.c.: Avena loca, cizaña.

Mediterrània i pòntica.

Herba anual erecta amb nombroses espiguetes pèndules molt característiques, amb dos llargues arestes. *A. barbata* té les espiguetes més menudes i primes i cada flor té dos setes llargues.

Capsella bursa-pastoris

N.v.: Bosses de pastor, sarró de pastor, formatgets.

N.c.: Borsa de pastor, pan de pastor.

Eurasiàtica.

Planta anual amb fulles lobulades en roseta basal i tiges floríferes erectes amb fruits molt característics per la seua forma triangular.

Carduus pycnocephalon

N.v.: Card (nom genèric).

N.c.: Cardo.

Mediterrània i iranoturiana.

Planta erecta poc ramificada, amb tiges alades i fulles fortament espinescents. Flors tubuloses de color violaci o purpuri, reunides en capítols terminals solitaris o poc nombrosos i curtament pedunculats.

Carthamus lanatus

N.v.: Assotacrist, card de sang, card sant.

N.c.: Cardo cabrero, cardohuso.

Mediterrània.

Planta espinosa, ramificada en la part superior. Fulles fortament espinescents. Flors tubuloses grogues, reunides en capítols terminals solitaris, amb bràctees espinescos piloses.

Centaurea calcitrapa

N.v.: Card estrellat o vermell, floravia, herba espitllera, riola, mancagossos, cagatrepa.

N.c.: Arbojos, cardo estrellado, encarnada, garbanzos del cura, trepacaballos.

Sud d'Europa.

Planta bianual caracteritzada per les espines llargues i robustes de les bràctees dels capítols.

Chondrilla juncea

N.v.: Morret de bou, xicoira dolça, masteguera.

N.c.: Achicoria dulce, aljunguera.

Mediterrània i iranoturiana.

Herba perenne erecta, amb tiges floríferes que ixen de la roseta basal de fulles. Fulles lanceolades, irregularment lobulades. Flors ligulades grogues, en capítols agrupats i dispersos per la tija.

Convolvulus althaeoides

N.v.: Corretjola o corriola borda, de camins o de serp.

N.c.: Corregüela grande o rosa.

Mediterrània i macaronèsica.

Planta enfiladissa amb tiges volubles. Fulles peciolades amb una morfologia molt variable: des de lleugerament lobulades fins a profundament dividides en 5 lòbuls radiants estrets. Flors grans i acampnades, de color rosa ± intens (mai blanquinoses), sempre més fosc cap al centre, amb un llarg peduncle que porta cap a la meitat 2 bractèoles molt menudes allunyades del calze (la posició d'aquestes permet diferenciar aquest gènere de la resta de Convolvulàcies: *Calystegia* i *Ipomoea*). Fruit en càpsula globosa sense pèls.

Convolvulus arvensis

N.v.: Corretjola, corretjoleta, corrinjola.

N.c.: Corregüela menor.

Pluriregional.

Planta enfiladissa i terrera amb fulles senceres, típicament sagitades (amb una forma de punta de fletxa) i peciolades. Flors acampanades, blanques o rosades, de vegades amb bandes radials pigmentades més intensament.

Conyza sumatrensis

N.v.: Coniza (nom genèric).

N.c.: Mata negra, cola de caballo, coniza.

Planta al·lòctona originària d'Amèrica tropical. Herba anual pilosa i color verd ± grisenc, que pot arribar als 2 m d'alçària. Fulles lanceolades amples (les basals > 2 cm) i dentades. Flors en capítols menuts i molt nombrosos.

A la Vall del Alcalans també resulta molt freqüent la coniza bonarienca (*Conyza bonariensis*), una planta menys robusta que presenta fulles linears, estretes (< 1 cm) i uninervades.

Cynara cardunculus

N.v.: Penquera, penca, card, cardet.

N.c.: Cardo de comer o lechero.

D'origen incert.

Planta herbàcia cultivada per aprofitar els pecíols de les fulles (penques) i naturalitzada en vores de camins i erms. Flors en grans capítols violacis.

Cyperus rotundus

N.v.: Jonça, jonça de cordellar.

N.c.: Castañuela, juncia real, menor o redonda.

Pluriregional.

Herba rizomatosa erecta. Tiges de secció triangular amb inflorescències en espiguetes allargades i planes de color marró rogenc disposades sobre peduncles en forma de radis.

Emex spinosa

N.v.: Bleda borda, blet bord, xufletes.

N.c.: Romaza espinosa.

Herba anual postrada o ascendent amb fulles grans i ± triangulars. Flors masculines i femenines sobre la mateixa planta, però separades. Fruit molt característic amb 3 apèndixs espinosos.

Erodium malacoides

N.v.: Agulletes, bec de cigonya.

N.c.: Filamaría, alfileres de pastor, alfilerillos.

Mediterrània.

Herba anual o bianual amb fulles molt variables en la seua morfologia, en general ovades, amb 3-5 lòbuls ± marcats. Flors amb pètals tènues que cauen amb facilitat, de color malva rosat o rosa violaci molt viu. Fruit amb una punta que, quan madura, se separa en arestes, una per cada llavor, i es caragola en forma de moll formant una estructura característica i molt efectiva per a la dispersió de les llavors amb l'ajuda del vent.

A la Vall dels Alcalans, també trobem *E. cicutarium*, amb fulles dividides en folíols dentats i 5 representants de gènere *Geranium*: *G. dissectum*, *G. molle*, *G. purpureum*, *G. robertianum* i *G. rotundifolium*.

Euphorbia helioscopia

N.v.: Lletera, lleterola o lleterassa d'hort.

N.c.: Lechera o lecheruela común.

Subcosmopolita.

Herba anual erecta, amb les fulles i les bràctees de les inflorescències espatulades, arrodonides i amples que, en conjunt, semblen una estrella o un sol.

Euphorbia peplus

N.v.: Lletera, lleterassa redona o d'hort.

N.c.: Lechera, lecherina, tamagallos.

Pluriregional.

Herba erecta més menuda que les altres lleteres (fins a 0-5 cm d'alçària) amb tiges ramificades densament folioses. Fulles peciolades, obovades o espatulades. Flors amb glàndules acabades en apèndixs fins (com 2 banyetes). Fruits amb arestes anguloses, proveïdes de 2 ales estretes.

Euphorbia segetalis

N.v.: Lletera, lleterola o lleterassa de camp.

N.c.: Lechera, lechetrezna, lecheruela.

Mediterrània centreoccidental.

Herba anual erecta amb fulles estretes, lanceolades, agrupades a la part superior de la tija. Flors amb glàndules corniculades amb apèndixs visibles. Fruit clarament solcat.

Galium aparine

N.v.: Amor d'hortolà, apelagosa, gafetets, raspallengua, rèvola d'hortolà.

N.c.: Amor de hortelano, azotalenguas, lapa, lárvalo, presera.

Pluriregional.

Herba anual amb fulles verticil·lades cobertes d'agullons rígids que la fan aspra al tacte i enganxosa.

Heliotropium europaeum

N.v.: Herba berruguera, heliotrop.

N.c.: Verrucaria, hierba verruguera, heliotropo. Mediterrània i iranoturàniana.

Herba anual ramificada des de la base. Fulles al·ternes, peciolades, amb els nervis marcats. Flors blanques, menudes i fèrides, en inflorescències denses i allargades amb l'extrem revolt.

Hyparrhenia hirta

N.v.: Fenàs, fenal, fenàs de cuca, albellatge.

N.c.: Cebrillo, triquera borde.

Pluriregional.

Herba perenne elevada, amb fulles linears de color verd pàl·lid. Espigues llargues de color marró, agrupades per parelles. Els pèls del peduncle comú de les espigues permet diferenciar *H. hirta* (amb pèls curts) de *H. sinaica* (amb llargs cilis).

Ipomoea indica

N.v.: Campanetes de jardí.

N.c.: Enredadera, maravillas.

Planta al·lòctona amb caràcter invasor introduïda des d'Amèrica tropical.

Planta enfiladissa amb llargues tiges volubles. Fulles peciolades senceres o trilobades. Flors grans, acampanades de color blau violaci.

Lactuca serriola

N.v.: Enciam bord.

N.c.: Lechuga borde o espinosa.

Mediterrània i iranoturàniana.

Herba anual erecta i robusta. Fulles rígides profundament lobulades amb espines al marge i, pel revers, al nervi central. Flors ligulades, grogues en capítols menuts situats en una inflorescència terminal molt ramosa.

Lamarchia aurea

N.v.: Cua de gos daurada.

N.c.: Cepillitos, grama dorada.

Mediterrània i iranoturàniana.

Herba anual menuda, inconfusible per l'aparença i coloració de la seua inflorescència unilateral de color groc daurat, formada per nombroses espiguetes reunides en grups.

Lavatera cretica

N.v.: Malva, malva crètica.

N.c.: Malva, malva loca, quesilla, quesitos.

Mediterrània i atlàntica.

Herba bianual erecta, amb fulles lobulades de marge dentat i llargament peciolades. Flors típiques de la família amb pètals laciniats de color rosa clar amb venes més fosques. Es pot confondre amb *Malva sylvestris* (pàg. 214).

Lolium rigidum

N.v.: Margall dret.

N.c.: Vallico, espiga de espiguillas.

Paleotropical.

Herba anual amb flors poc aparents en espigues llargues i primes, formades per nombroses espiguetes amb forma de xicotets ventalls, disposats regularment en excavacions del raquis, dels quals ixen els estams grocs i els estils plomosos de color blanc.

Lathyrus cicera

N.v.: Guixó.

N.c.: Almorta de monte o silvestre, cicèrula, diente de muerto, guija, lenteja forrajera.

Mediterrània i iranoturànica.

Herba enfiladissa amb tiges alades. Fulles amb 2 folíols lanceolats i un circell terminal ramificat. Flors papilionàcies de color rogenc.

Malva parviflora

N.v.: Malva, malva de fulla menuda, vauma.

N.c.: Malva de flor pequeña. Mediterrània.

Herba anual que es diferencia de la resta de representants de la família per les seues flors menudes amagades a les axil·les de les fulles.

Medicago lupulina

N.v.: Melgó menut, herba de la desfeta.

N.c.: Alfalfa lupulina, mielga negra.

Pluriregional (paleotemperada).

Herba postrada amb les tiges esteses pel terra. Fulles trifoliades. Flors papilionàcies molt menudes, grogues, agrupades en glomèruls esfèrics. Fruit en llegum amb forma de renyó (no en forma d'hèlix com és característic del gènere).

Medicago sativa

N.v.: Alfals, brossa, userda.

N.c.: Alfalfa.

Centreasiàtica (naturalitzada des dels cultius).

Herba erecta o postrada. Fulles amb 3 folíols el·lipsoïdals. Flors papilionàcies blavoses o violàcies, agrupades en raïms terminals. Fruit en llegum helicoidal sense agullons.

Medicago polymorpha

N.v.: Melgó de llapassa.

N.c.: Alfalfa de secano, carrretón.

Subcosmopolita.

Herba postrada amb les tiges esteses pel terra. Fulles trifoliades amb el pecíol més curt que la fulla. Flors papilionàcies solitàries o en parelles, grogues. Fruit heli-coïdal amb nombrosos agullons, de color negre quan està madur.

Mercurialis ambigua

N.v.: Melcoratge, mercurial, ortiga borda.

N.c.: Malcoraje, mercurial, ortiga mansa o muerta.

Mediterrània occidental.

Herba anual amb tiges ramoses. Fulles oposades, peciolades, amb el marge dentat i ciliat. Flors masculines i femenines en diferents individus (dioica), menudes i poc aparents, de color verd, disposades en glomèruls o solitàries.

Mirabilis jalapa

N.v.: Flor de nit, meravella de nit, marabajà.

N.c.: Dondiego de noche, sanpedros, bella de noche, maravilla de noche o del Perú, periquito.

Planta al·lòctona introduïda des d'Amèrica.

Planta herbàcia perenne ben coneguda i apreciada per a ús ornamental. Es caracteritza per les seues flors acampanades, que mostren una gran diversitat de coloracions i mescles ben curioses i heterogènies.

Moricandia arvensis

N.v.: Colletxó.

N.c.: Collejón.

Mediterrània meridional.

Herba molt ramificada. Fulles alternes, senceres, amb la base en forma de cor que envolta la tija, i de color glauc. Flors amb 4 pètals de color violaci ± intens. Fruit allargat (síliques) ± perpendiculars a la tija.

Nicotiana glauca

N.v.: Tabac negre o morú.

N.c.: Tabaco moruno, gandul, palancho.

Planta al·loctona originaria de l'Argentina.

Arbust o arbre menut (fins a 5 m), amb branques pèndules poc folioses. Fulles alternes, peciolades, senceres i coloració glauca. Flors llargament tubuloses de color groc, agrupades en raïms terminals.

Ononis spinosa subsp. australis

N.v.: Gavó espinós.

N.c.: Gatuña, hierba toro, peine de asno.

Endemisme iberonord-africà.

Mata postrada (decumbent), laxa i espinosa, llenyosa en la base. Fulles superiors simples, la resta normalment trifoliades i piloses, amb pèls glandulífers abundants. Flors papilionàcies solitàries i axil·lars, de color rosat.

Papaver rhoeas

N.v.: Rosella, cascall bord, babol, ababol.

N.c.: Amapola, ababol.

Subcosmopolita.

A la Vall dels Alcalans, les ben conegudes roselles poden pertànyer a 3 espècies diferents: *P. rhoeas* té una càpsula ± globosa; *P. pinnatifidum* i *P. dubium* tenen la càpsula allargada. En la primera és cilíndrica i les fulles tenen lòbuls amples; en la segona, la càpsula és ovoide i els lòbuls de les fulles són estrets.

Opuntia subulata

N.v.: Agulles d'Eva.

N.c.: Alfileres de Eva.

Al·lòctona introduïda des d'Amèrica del Sud.

Planta suculent a de grans dimensions amb cladodis cilíndrics que presenten areoles molt marcades i terminades en llargues espines. Flors grans de color rogenc.

Parietaria judaica

N.v.: Blet de paret, herba caragolera, de mur o de paret, herba de la Mare de Déu.

N.c.: Albahaca de rí, hierba caracolera, de las ruinas o de muro, ortiguilla muerta.

Mediterrània.

Planta molt al·lergògena habitual als clavills de murs i parets de les construccions humanes.

Mata herbàcia amb tiges de color rogenc i fulles ròmbiques que es peguen a la roba. Flors axil·lars menudes i poc aparents.

Picris echioides

N.v.: Arpell, arpellot.

N.c.: Raspasayo, lengua de gato.

Eurasiàtica.

Herba coberta de pèls rígids espinescents, especialment a les fulles i a les bràctees dels capítols. Fulles basals dentades; les caulinars abraçadores de la tija. Flors ligulades grogues.

Piphatherum miliaceum

N.v.: Ripoll, nugadella, fenàs de canonet.

N.c.: Mijo mayor.

Mediterrània.

Herba present en tot tipus d'hàbitat, especialment abundant en vores de camins i carreteres. Tiges erectes, folioses. Fulles planes. Inflorescència molt laxa, ramificada i pèndula.

Plantago coronopus

N.v.: Cervina, plantatge coronat.

N.c.: Cuerno de ciervo, llanten coronado, hierba estrella.

Europa, l'est d'Àsia i el nord d'Àfrica.

Herba formada per una roseta basal de fulles, dentades de forma molt irregular i al mateix temps, molt característica per identificar-la amb facilitat. Inflorescències ascendents formant una corona perifèrica.

Plantago lagopus

N.v.: Herba de cinc nervis, peu de llebre.

N.c.: Pie de liebre.

Mediterrània.

Herba formada per una roseta basal de fulles de forma ovada que recorda una orella de conill. Inflorescències erectes en espigues cobertes de pèls, molt suaus al tacte.

Polycarpon tetraphyllum* subsp. *tetraphyllum

N.v.: Policarp.

N.c.: -

Subcosmopolita.

Herba anual molt ramificada des de la base amb tiges ascendents molt folioses. Fulles peciolades i ovalades, 4 per verticil. Flors molt menudes, en inflorescències apicals molt ramificades.

Polygonum aviculare

N.v.: Centinòdia, herba de cent nussos, passacamins, travabous.

N.c.: Centinodia, ciennudos, hierba nudosa, lengua de pájaro.

Cosmopolita.

Herba postrada formada per llargues tiges esteses pel terra. Fulles alternes, lanceolades, amb una beina membranosa a la base que envolta la tija (òcrea). Flors menudes, blanques amb venes rosades.

Portulaca oleracea

N.v.: Verdolaga, enciam de patena.

N.c.: Verdolaga.

Subcosmopolita.

Herba anual amb tiges postrada de color rogenc. Fulles oposades, més amples cap a l'àpex i un poc carneses. Flors menudes, sèssils, de color groc, molt efímeres. Fruit en càpsula que s'obri com si tinguera una tapadora.

Retama monosperma

N.v.: Ginestera blanca.

N.c.: Retama, retama blanca o de olor.

Planta mediterrània introduïda per a ús ornamental.

Arbust grisenc de branques arrodonides, molt ramificades i pèndules. La floració és molt exuberant i pot arribar a cobrir tota la planta amb flors papilionàcies blanques disposades en raïms ± densos.

Punica granatum

N.v.: Magraner.

N.c.: Granada.

Arbre cultivat originari de la Mediterrània oriental.

Arbre caducifoli espinós. Fulles simples, oposades, el·líptiques o lanceolades. Flors de color roig intens i forma molt característica, amb el calze carnos del mateix color. El fruit és la coneguda magrana comestible.

Salsola vermiculata

N.v.: Barrella, barrelleta, siscall, sosa blanca.

N.c.: Caramillo, sisallo, tarrico.

Mediterrània occidental.

Arbust molt ramificat i aspecte sec. Fulles linears un poc carnosos. Flors molt menudes i molt poc aparents, cobertes d'una bràctea un poc carnosa. Fruits cridaners, amb una ala membranosa de color púrpura.

Scolymus hispanicus

N.v.: Card de moro, cardelina.

N.c.: Cardillo, targuerina.

Circummediterrània.

Mata espinosa erecta amb fulles rígides cobertes d'espines, sèssils i recurrents per la tija. Totes les flors ligulades (és l'únic card amb aquest caràcter) reunides en capítols axil·lars abundants i molt cridaners.

Scorpiurus subvillosus

N.v.: Orella de ratolí, herba d'eruga.

N.c.: Hierba del escorpión, oruga rizada.

Mediterrània i iranoturànica. Herba postrada amb fulles en roseta basal, simples, peciolades i ± lanceolades. Flors papilionàcies de color groc, solitàries o per parelles en l'extrem de llargs peduncles. Fruits característics, encaragolats i coberts d'agullons.

Senecio vulgaris

N.v.: Citró, flor d'onze mesos, herba de cardina, herba cana, lletsó de foc, morruts, xenixell.

N.c.: Hierba cana.

Cosmopolita.

Herba anual erecta amb la tija ± rogenca. Fulles irregularment lobulades i un poc carnoses. Flors tubuloses de color groc en capítols terminals, sovint pènduls.

Setaria verticillata

N.v.: Aferradissos, llapassa, serreig, herba arrapadissa, herba del lladre, millaroca, xares.

N.c.: Amor de hortelano, hierba mijera, lagartera, panicillo.

Subcosmopolita.

Herba anual amb espigues envoltades de setes aspres, cobertes d'agullons que s'agafen molt fàcilment als teixits i al pèl dels animals.

Sideritis romana

N.v.: Espinadella menuda.

N.c.: Zahareña velluda de flor blanca, té salvaje.

Mediterrània.

Planta anual molt menudeta; fulles peciolades, ovalades, piloses i dentades en l'àpex. Flors bilabiades de color blanc que presenten un calze amb dents endurides i un poc punxoses.

Silybum marianum

N.v.: Card de Maria, card blanc, card gallofer, card lleter, cardot.

N.c.: Cardo mariano, cardo de asno.

Mediterrània i iranoturiana.

Planta espinosa erecta amb gran fulles irregularment dentades i amb punxes marginals. Flors tubuloses purpúries en grans capítols terminals envoltats de llargues espines gruixudes.

Sisymbrium irio

N.v.: Apagallums, bufallums, matallums, ravenissa.

N.c.: Matacandil, oruga leonina, rabanillo amarillo.

Mediterrània.

Herba anual erecta o ascendent, amb fulles alternes profundament lobulades amb un segment terminal en punta de fletxa molt més gran que la resta. Flors molt menudes de color groc. Fruits allargats patents (siliqües).

Solanum nigrum

N.v.: Herba mora, morella negra o vella, pebre d'ase.

N.c.: Hierba mora, tomatillo del diablo.

Cosmopolita.

Herba anual erecta ramificada i soca gruixuda. Fulles triangulars o romboïdals amb el marge ± ondulat. Flors blanques llargament pedunculades. Fruït en baia de color negre quan madura. Planta tòxica, especialment les tomates negres.

Sonchus asper

N.v.: Lletsó o llicsó bord o punxós.

N.c.: Cerraja común, brava o espinosa.

Subcosmopolita.

Herba erecta que, com tots el llicsons, mostra una enorme variabilitat morfològica. Presenta fulles ± espinescents (més robustes i espinoses en la subespècie *glaucescens*) amb les aurícules de la base aferrades a la tija.

Sonchus oleraceus

N.v.: Lletsó o llicsó fi.

N.c.: Cerraja, cerrajón, lechugueja.

Subcosmopolita.

Aquest es pot diferenciar dels altres llicsons per les fulles profundament lobulades amb el segment terminal molt més gran, especialment a les fulles de la part baixa, per les aurícules llargues i agudes i per les flors ligulades més estretes.

Sorghum halepense

N.v.: Canyamussa, canyet, cervelló, porrera.

N.c.: Sorgo, millaca, cañota.

Mediterrània i iranoturànica.

Gramínia erecta i elevada. Fulles acintades llargues amb el nervi central blanc. Flors menudes de color rogenc ± intens, en grans inflorescències molt obertes.

Spartium junceum

N.v.: Ginesta vera, ginestera, herba de ballester.

N.c.: Canarios, genista de España, retama de flor, de los jardines o macho.

Mediterrània, introduïda per a ús ornamental. Arbust elevat amb nombroses branques embolicades d'aspecte junciforme. Flors papilionàcies grans, molt nombroses, en raïms molt allargats.

Urospermum picroides

N.v.: Amargot, morro de porc, llicsó d'ase, cuixa barba o de dona, pom de morro.

N.c.: Barba de viejo, cerrajón de camello.

Mediterrània.

Herba anual semblant als llicsons, però coberta de pèls rígids (tacte aspre). Fulles lobulades, amb el lòbul terminal més gran. Flors ligulades de color groc intens en capítols terminals amb bràctees grans disposades en una sola fila.

Torilis arvensis* subsp. *recta

N.v.: Julivert bord.

N.c.: Bardanilla, cachurros.

Pluriregional.

Planta erecta molt oberta, amb fulles molt dividides que recorden les del julivert. Flors menudes, blanques, agrupades en inflorescències terminals amb aspecte de paraigües (umbel·la) on les flors perifèriques tenen pètals un poc més grans. Fruits coberts d'agullons que s'enganxen fàcilment al pèl i a la roba.

Verbascum sinuatum

N.v.: Herba plorosa, blenera sinuada, múria, ressentida, santjoans, trepó sinuat.

N.c.: Gordolobo cenicero, acigustre, candelera, hierba de las maldiciones, tientayernos.

Mediterrània.

Herba bianual coberta de pèls. Fulles sèssils en roseta basal de color verd grisenc, que presenten el marge típicament lobulat i clarament ondulat. Tija erecta acabada en una panícula ampla i poc densa. Flors grans de color groc amb estams cobert de pèls purpuris.

Xanthium spinosum

N.v.: Enganxa gossos.

N.c.: Cachurrera menor.

Al·lòctona introduïda des d'Amèrica.

Mata erecta amb fortes espines a la base de les fulles. Fulles verdes per l'anvers i blanquinoses pel revers, amb 3 lòbuls desiguals. Flors masculines i femenines en inflorescències separades. Fruit ovoide cobert d'agullons.

Veronica polita

N.v.: Verònica polida.

N.c.: Azuletes.

Subcosmopolita.

Herba anual amb tiges postrades que pot formar gespes de gran extensió. Fulles regularment dentades. Flors amb 4 pètals blaus, blancs al centre, i benes violàcies. *V. hederifolia* té un aspecte molt semblant, però les fulles només presenten 3-7 lòbuls amples.

LES PLANTES DE LES RIBERES I LES RAMBLES

Apium nodiflorum

Noms comuns en valencià

Api de séquia, agret clenxot, creixenera, creixen bord, gallassa.

Noms comuns en castellà

Apio bastardo, apio borde, berra, berraza, berrera.

Descripció

Herba perenne postrada, amb tiges estoloníferes arrelades als nusos. Les fulles són compostes, les inferiors llargues (fins 90 cm) amb 5-13 parells de folíols lanceolats i dentats al marge; les superiors menudes i sovint trifoliades. Les flors són molt menudes blanques o d'un verd blanquinós i, com correspon als representants d'aquesta família, agrupades en umbel·les. En aquest cas, són compostes, oposades a les fulles, laxes, amb 3-15 radis. Els fruits són ovoïdes, amb costelles grosses i prominents.

Distribució geogràfica

L'api de séquia és una espècie d'àmplia distribució que s'estén pel centre i el sud d'Europa, l'oest i el centre d'Àsia i pel nord d'Àfrica. Està present en bona part de la península Ibèrica, de les Illes Balears i també de la Comunitat Valenciana.

Època de floració De (abril) maig a octubre.

Hàbitat

Viu arrelada als sediments a dintre dels corrents d'aigua dolça, de les fonts, de les marjals, dels embassaments i als sòls humits de les riberes; també es troba dintre de les séquies i canals o als voltants de les boqueres i punts d'eixida d'aigua que mantenen els sòls prou humits, sovint acompanyat dels créixens (*Rorippa nasturtium-aquaticum*).

Usos i propietats

Cal anar amb molta cura amb aquesta planta, perquè és bastant semblant i, de fet, es confon freqüentment amb els créixens, amb els quals conviu habitualment. Aquesta darrera és comestible, encara que collir-la a les vores del riu Magre o en altres llocs de la Vall dels Alcalans no és recomanable per la qualitat de les aigües on viu i dels sediments on arrela. Per contra, el creixen bord, tractat en aquesta fitxa, és tòxic i pot provocar afeccions intestinals greus. La fitxa corresponent (pàg. 205) ajudarà a diferenciar-les, fixant-se en la forma dels folíols i sobretot en les flors i el fruits: el creixen pertany a la família de les crucíferes i les seues flors tenen 4 pètals disposats en creu, el fruits són allargats i es disposen al llarg de la tija floral (no semblen un paraigua, umbel·la). Malgrat aquesta toxicitat, està directament emparentat amb l'api (*Apium graveolens* var. *dulce*) que es cultiva com a planta per a fer condiment, tan apreciada en amanides i per aromatitzar diferents plats característics de la cuina valenciana.

Arundo donax

Noms comuns en valencià

Canya.

Noms comuns en castellà

Caña, caña silvestre, cañizo.

Descripció

Planta graminoide llenyosa, de grans dimensions, perenne amb nombroses tiges robustes (2-4 cm de diàmetre), erectes (fins a 4 m d'alçària), simples o poc ramificades que creixen formant poblacions molt espesses (canyars). El rizoma subterrani (rabassa) és gruixut i nuós. Les fulles són aspres al tacte, amb una beina abraçadora de la tija que es prolonga en un gran límb (40-60 x 5-8 cm) pla de color verd glauc. Les inflorescència terminals (plomalls) són panícules ± denses de grans dimensions (30-60 cm de longitud), blanquinoses o violàcies.

Distribució geogràfica

Planta d'origen asiàtic introduïda a Europa occidental des de molt antic, actualment es troba naturalitzada per quasi tot el món.

Època de floració De (juliol) setembre a desembre.

Hàbitat

Riberes de rius, barranc, aiguamolls i tot tipus de sòls moderadament humits (marges dels cultius, de les séquies, dels camins, etc.); no obstant això, actualment podem trobar-la en qualsevol posició ecològica. Aquesta dispersió és conseqüència del moviment de terres associat al desgavellat procés urbanitzador de les àrees agrícoles del nostre entorn, on la canya era mantinguda sempre a l'abast per ser utilitzada amb nombroses destinacions i en la artesanía de les coses útils.

Usos i propietats

Com explica Joan Pellicer al seu *Costumari botànic*: «De la canya s'aprofita tot, tant els gruixuts i bonyeguts rizomes, com les fibroses fulles, com, sobretot, les elàstiques i elevades tiges o canyes pròpiament dites», amb destinacions medicinals incloses.

Observacions

La canya no produeix llavors viables a la majoria de les àrees on s'ha introduït; solament es multiplica de forma molt ràpida i efectiva mitjançant els seus rizomes. La seua proliferació descontrolada a les riberes fluvials està causant greus problemes ecològics i econòmics, perquè agreuja les conseqüències de les pluges torrencials en acumular-se les restes en ponts i altres llocs estrets dels caixers dels rius i barrancs. Aquesta situació ha obligat al desenvolupament d'actuacions de control i eradicació en moltes zones.

Calystegia sepium

Noms comuns en valencià

Corretjola blanca, gran o mascle, campanetes, retjola gran.

Noms comuns en castellà

Correhuela mayor, hiedra campana, sogà de árboles, campanilla.

Descripció

Planta herbàcia enfiladissa amb tiges llargues, fines i volubles. Les fulles són grans (2-15 cm), alternes, peciolades i sagitades. Les flors són grans, de color blanc (ocasionalment amb bandes rosades $\pm$ pàl·lides), acampanades (amb forma d'embut), solitàries i llargament pedunculades; el calze està cobert de 2 bractèoles (caràcter diferencial davant *Convolvulus* i *Ipomoea*) $\pm$ amples segons la subespècie: en la subsp. *sylvatica* són més amples i estan superposades pels costats. La grandària de les flors i de les anteres també són diferents, tot dos més grans en aquesta subespècie que en la típica.

Distribució geogràfica

Àmpliament distribuïda per les àrees temperades i càlides de tot l'hemisferi nord. La subsp. *sepium* resulta freqüent en quasi tota la península Ibèrica i les Illes Balears, mentre que la subsp. *sylvatica* té una àrea més limitada a les províncies costaneres de l'est, l'oest i el sud.

Època de floració De maig a octubre.

Hàbitat

Aquesta planta enfiladissa creix sobre la vegetació de les riberes fluvials, les rambles, el ai-guamolls i, en general, en totes les comunitats vegetals que habiten en llocs humits o temporalment inundats: senillars, canyars, esbarzerars, vores de séquies, etc., on les grans flors blanques resulten molt vistoses.

Usos i propietats

Del rizoma s'obté una resina que estimula el funcionament de l'intestí i accelera els moviments peristàltics; per això, actua com a laxant o purgant segons la dosi. També estimula la secreció biliar, però cal anar amb molt de compte amb el seu consum perquè pot provocar vòmits i grans diarrees en dosis elevades. Per tant, el seu consum ha d'estar recomanat i supervisat per un facultatiu. A més a més, de la subespècie *sylvatica* se n'ha fet un ús ornamental.

Observacions

Les revisions taxonòmiques recents proposen la separació de les subespècies indicades i observades a la Vall dels Alcalans com a espècies independents.

Celtis australis

Noms comuns en valencià

Lledó, llidoner, lledoner.

Noms comuns en castellà

Almez, allatonero, latonero.

Descripció

Arbre caducifoli que pot arribar als 20-25 m d'alçària, amb el tronc i les branques cobertes d'una escorça llisa de color gris clar. Les fulles, de color verd fosc per l'anvers i més clar pel revers i asprés al tacte, són alternes, simples, peciolades, amb el marge serrat, de base asimètrica (caràcter típic de la família que també presenta l'om) i acabades en una punta corbada. Les flors són solitàries, menudes i poc aparents, de color verd clar, i naixen al mateix temps que les fulles. El fruit és una drupa carnosa i comestible (llidons o lledons), redó i llis de color verd al principi i violeta fosc o quasi negre quan està madur.

Distribució geogràfica

Planta distribuïda pel sud d'Europa, l'oest d'Àsia i el nord d'Àfrica i àmpliament estesa per tota la península Ibèrica, especialment al sud i a l'est. Molt comuna a tota la Comunitat Valenciana, encara que en algunes àrees la seua presència és fruit de la seua introducció directa i de la dispersió posterior a partir dels exemplars introduïts.

Època de floració   D'abril a maig.

Hàbitat

Amb una clara preferència pels terrenys humits, solts i frescos, els seu òptim ecològic es troba als boscos, barrancs i riberes fluvials, però el seu cultiu i aprofitament tradicional des d'antic ha afavorit la seua presència en ambients molt diversos, normalment als voltants dels assentaments humans: masos, marges de camins, marges de bancals, séquies, etc.

Usos i propietats

La fusta del lledoner és molt resistent i flexible i s'ha utilitzat des d'antic per a fer forques, rems, mànecs d'aixades i multitud d'eines necessàries per als treballs del camp o de la casa. En l'herbolari, la destinació més reconeguda és la cocció de fulles i lledons verds per a tractar les diarrees; les fulles bullides també són consumides per a rebaixar al colesterol. A més a més, els lledons es mengen quan es fan madurs. També s'ha cultivat als marges dels camps per a fixar el terreny, lluitar contra la pèrdua de sòl per erosió i evitar les solsidres. En temps més recent s'ha convertit en un arbre ornamental molt utilitzat en la jardineria mediterrània, especialment en carrers i grans avingudes.

Dorycnium rectum

Noms comuns en valencià

Botja d'aigua, herba de la feridura o de la inflamació.

Noms comuns en castellà

Salamerosa, cruces de rey, carretón bravo, hierba unciana.

Descripció

Planta perenne majoritàriament herbàcia, de vegades un poc llenyosa a la base, i molt ramificada amb tiges erectes o ascendents (fins a 2 m d'alçària, normalment de 0,5-1 m), sovint piloses. Les fulles són compostes, amb 5 folíols de color verd clar i estípules menudes o absents, amb pèls per les dos cares, especialment al marge. Les flors són papilionàcies de color blanc rosat, reunides en glomèruls densos, axil·lars o terminals i clarament pedunculats. El fruit és un llegum cilíndric sense pèls, de color purpuri i, després de la dehiscència, amb les valves retorçades.

Distribució geogràfica

Element mediterrani àmpliament representat en quasi tota la península Ibèrica i les Illes Balears. Dispersa per quasi tota la Comunitat Valenciana, només falta en el territori semiàrids del sud d'Alacant.

Època de floració De (abril) maig a juliol (agost).

Hàbitat

Aquesta planta està estrictament associada amb els ambients aquàtics i apareix a les jonqueres i herbassars que ocupen els sòls humits de les riberes del riu, marjals, séquies i altres indrets amb el substrat permanentment humit.

Usos i propietats

En la medicina popular, la botja d'aigua és utilitzada com a laxant, per a curar úlceres d'estómac i per a rebaixar la sang. La seua facilitat de cultiu i una floració generosa i prolongada l'han convertida en una planta d'interés per a l'enjardinament de les vores d'estanys, basses, fonts, rocalles humides i altres elements ornamentals lligats a l'aigua. També s'ha utilitzat amb freqüència en la restauració ecològica de diferents hàbitats aquàtics, com les riberes fluvials, les marjals, etc., gràcies al desenvolupament de programes específics amb aquest objectiu des de la Conselleria de Medi Ambient.

Epilobium hirsutum

Noms comuns en valencià

Epilobi, mata jaia, niella de rec.

Noms comuns en castellà

Rosadelfilla, adelfilla pelosa, clavelillos de San Antonio, hierba de San Antonio, laurel de San Antonio.

Descripció

Planta herbàcia perenne, erecta, que pot fer més d'un metre d'alçària, amb tiges molt ramificades i ± densament cobertes de pèls llargs i suaus. Les fulles són sèssils, oposades i amples, amb forma lanceolada, però amb l'amplària màxima en la meitat apical, i dentades al marge. Les flors són grans amb pètals escotats de color rosa o violeta intens i l'estigma lobulat. El fruit és una càpsula allargada, patent, coberta de pèls glandulosos i plena de nombroses llavors que presenten llargs pèls sedosos que afavoreixen la dispersió pel vent.

Distribució geogràfica

Com nombroses plantes lligades als ambients aquàtics, l'epilobi presenta una distribució molt àmplia que alguns autors qualifiquen de subcosmopolita. S'estén per Europa, gran part d'Àsia, des de Turquia fins a la Xina, i Àfrica; també es troba naturalitzada a Amèrica. Molt comuna a tota la península Ibèrica, excepte a la serralada Cantàbrica on resulta més rara, i les Illes Balears. Comuna als ambients aquàtics de la major part del territori valencià.

Època de floració De (maig) juny a setembre (octubre).

Hàbitat

Creix als llocs humits associats amb aigües eutròfiques, és a dir, riques en nutrients orgànics, formant part de les comunitats que colonitzen les riberes de rius i rambles amb aigua corrent o les vores de les marjals, estanys i basses. També pot aparèixer en indrets alterats (vores de séquies, basses de reg, pous, etc.) sempre que conserven una elevada humitat edàfica durant períodes suficientment llargs. Tolera una certa salinitat.

Usos i propietats

Tradicionalment se li han atribuït propietats beneficioses per a la curació de les ferides (astringent) i per estimular o afavorir l'aparició del flux menstrual (emmenagog). Estudis més recents, han confirmat altres propietats beneficioses per al tractament de problemes prostàtics, prevenció i tractament de la grip i, inclús, certes accions antitumorals. Externament, s'ha emprat generalment per al tractament de ferides i úlceres superficials. També s'utilitza en la jardineria destinada als mateixos ambients que l'espècie anterior.

Equisetum ramosissimum

Noms comuns en valencià

Cua de cavall, equiset, ramosa, trencaua (noms genèrics per a tots els equisets).

Noms comuns en castellà

Cola de caballo o de rata, hierba de rata, equiseto.

Descripció

Planta herbàcia amb rizoma subterrani. Les tiges, de color verd, són llargues (fins a 1,5 m de longitud) persistents, simples o amb branques verticil·lades i molt uniformes morfològicament. Com correspon als equisets, són articulades amb nusos recorreguts

per costelles ben marcades, i entrenusos coberts de beines lleugerament acampanades en la zona apical i dents agudes fosques i persistents. Els esporangis es concentren en cons (estròbils) característics curtament pedunculats.

Distribució geogràfica

Espècie àmpliament distribuïda que, segons alguns autors, s'estén per les zones temperades i tropicals dels dos hemisferis; altres no consideren la seua presència al continent americà. Molt abundant a tota la península Ibèrica, és, sens dubte, l'equiset més comú i abundant a tota la Comunitat Valenciana.

Època de floració De març a agost.

Hàbitat

Planta de notable amplitud ecològica que només requereix un elevat contingut hídic al sòl per a desenvolupar-se. Tolera bastant bé condicions extremes per a altres factors ecològics, com la insolació o la temperatura. Aquest requeriment mínim el converteix en una planta habitual a les comunitats vegetals de zones humides (riberes fluvials, marjals, estanys, etc.) i també en hàbitats antròpics humits, com els cultius i bancals de regadiu, vores de séquies, talussos, etc., on pot arribar a convertir-se en una autèntica *plaga* difícil de combatre per la resistència del seu sistema rizomatós profund.

Usos i propietats

Altres espècies d'equisets (*Equisetum telmateia*, *E. arvense*) tenen propietats depuratives, diürètiques i remineralitzants, i són emprats per al tractament d'afeccions urinàries i per a una remineralització de l'organisme; no obstant això, l'espècie tractada en aquesta fitxa és tòxica, però s'utilitza amb certa freqüència per a falsificar les primeres. Com que les cèl·lules epidèrmiques tenen una elevada quantitat de silici, resulten asprés al tacte i s'han usat tradicionalment per fer els fregalls per netejar els objectes d'estany.

Juncus acutus

Noms comuns en valencià

Jonc agut, jonc marí.

Noms comuns en castellà

Junco, junco redondo o negro, hunco.

Descripció

Planta herbàcia perenne que fa grans mates denses i elevades (fins a 1,5 m d'alçària), de color verd fosc. Les tiges tenen una secció circular i estan acabades en una punta dura i punxosa; les beines basals són lluent. Les fulles són llargues, dures i també punxents. Les flors són menudes, poc aparents i estan agrupades en una inflorescència compacta, situada en un lateral de la tija, amb dos bràctees basals $\pm$ iguals. Els fruits són càpsules de color marró rogenc clarament més grans que els sèpals.

Distribució geogràfica

La seua àrea de distribució s'estén per las costes atlàntiques, fins a les Illes Canàries, i per les mediterrànies d'Europa. Penetra cap a l'interior de la regió mediterrània aprofitant les depressions endorreiques. Es troba escampat per tota la península Ibèrica, però és més abundant a les zones litorals. A la Comunitat Valenciana mostra el mateix comportament.

Època de floració

De maig a juliol.

Hàbitat

Habitant característic de marjals, aiguamolls i albuferes, colonitza els sòls humits amb una certa salinitat, però només temporalment entollats. En aquestes posicions, normalment ocupades per diferents tipus de jonqueres segons l'espècie dominant, pot arribar a formar poblacions tan nombroses que determinen una fisonomia molt característica de la comunitat, amb mates disperses de grans dimensions. També apareix, però de forma més ocasional en riberes fluvials, rambles o altres indrets amb sòls permanentment humits.

Usos i propietats

Des d'antic, les tiges d'aquest i altres joncs s'han utilitzat per a fer estores, cistelles, cordes i elements d'artesanía. També resulta freqüent com a element ornamental de la vegetació perifèrica d'estanys, fonts i altres ambients aquàtics artificials.

Observacions

A la Vall dels Alcalans, també s'ha observat, encara que de forma molt localitzada *Juncus maritimus*, que és diferència amb facilitat perquè presenta inflorescències més ramoses i laxes i, sobretot, perquè la tija no està rematada per una punta rígida i espinosa.

Lythrum salicaria

Noms comuns en valencià

Salicària.

Noms comuns en castellà

Salicaria.

Descripció

Planta herbàcia rizomatosa, perenne, erecta i elevada, que pot superar els 2 m d'alçada. Les tiges, cobertes de pèls patents, tenen una secció quadrangular i estan ramificades només en la part superior. Les fulles són grans (fins a 10 x 2 cm), oposades o en verticils de tres, sèssils, de forma lanceolada i dentades en el marge. Les flors són grans, d'un color violeta viu, amb 6 pètals, calze tubular amb 6 dents apicals i 12 estams en 2 verticils de 6 estams cadascun de diferent llargària que l'estil (flors amb heterostília trimòrfica); són molt nombroses i apareixen reunides en una densa espiga terminal. El fruit és una càpsula.

Distribució geogràfica

Àmpliament distribuïda per tot el planeta (cosmopolita) i igualment per tota la península Ibèrica i la Comunitat Valenciana.

Època de floració De (maig) juny a agost (setembre).

Hàbitat

Estrictament associada amb els llocs humits, creix a les vores de rius, rieres, rambles, estanys, marjals litorals i, en general, en tot tipus de terrenys amb sòls prolongadament humits o temporalment inundats. Forma part dels senillers, bogars, jonqueres i herbassars, on destaca notablement per la seua floració cridanera davant el verd dominant d'aquestes comunitats.

Usos i propietats

L'aigua de salicària, obtinguda per infusió de les summitats florides, s'ha utilitzat tradicionalment per a netejar ferides i afavorir-ne la cicatrització i per al tractament d'úlceres digestives. A més a més, pel seu contingut en ferro, està recomanada contra l'anèmia. Tota la planta s'ha emprat com a herba culinària de la qual es menja el brot jove com si fóra un espàrrec silvestre i les fulles i medul·les de les tiges en amanides i guisats. És un boníssim antidiarreic, especialment en nadons.

Observacions

La salicària és l'exemple típic que presenten els textos botànics per il·lustrar l'heterostília trimòrfica, un mecanisme de les plantes per assegurar la pol·linització amb pol·len procedent d'altres individus i mantenir la diversitat genètica de les poblacions. Aquesta diversitat és fonamental per conservar la capacitat d'adaptació als canvis ambientals.

Mentha suaveolens

Noms comuns en valencià

Matapuces, menta borda, herba-sana borda o pudent, alfàbega de pastor.

Noms comuns en castellà

Mentastro, matapulgas, cándalo, hierba-buena bastarda o de borrico, hortelana romana o de perro.

Descripció

Herba perenne estolonífera (s'estén fàcilment amb rizomes que creixen per davall de terra), molt aromàtica, erecta (fins a 80 cm d'alçària), amb tiges de secció quadrangular. Les fulles són oposades, arrodonides, dentades en el marge, amb els nervis molt marcats per l'anvers i densament coberta de pèls pel revers. Les flors són menudes, amb la corol·la quasi actinomorfa (no clarament bilabiada, caràcter propi del gènere *Mentha*) de color blanc o ± blavosa, agrupades en llargues espigues terminals ± ramificades.

Distribució geogràfica

Planta abundant a la regió mediterrània, més rara per la resta d'Europa. Àmpliament representada per quasi tota la península Ibèrica i les Illes Balears i comuna a la Comunitat Valenciana.

Època de floració De juliol a octubre.

Hàbitat

Creix en diferents tipus de formacions vegetals (jonqueres, herbassars, esbarzerars, etc.) sempre en sòls humits a les vores de rius, estanys, marjals, llacunes, fonts, séquies o basses.

Usos i propietats

Contràriament al reconeixement popular de les herba-sanies (*Mentha* sp. pl.) pel seu atraient aroma, aquesta espècie destaca per desprendre una olor poc agradable quan es toca. D'aquest fet deriven alguns dels noms populars que la bategen amb el qualificatiu de pudent. No obstant això, la medicina popular n'ha fet ús per a fregar les picors de l'ortiga; a més a més, les fulles s'utilitzen com a condiment culinari i la infusió de les summitats florides actua contra els cucs paràsits de l'intestí i per combatre els constipats. El nom de matapuces està relacionat amb la seua efectivitat com a repel·lent d'insectes.

Observacions

Pertany a la família de les Labiades, però el membres d'aquest gènere i el malrubí d'aigua (*Lycopus europaeus*; pàg. 213) es caracteritzen precisament per presentar flors amb simetria radial (nombrosos plans de simetria) en lloc de la corol·la bilabiada característica.

Myrtus communis

Noms comuns en valencià

Murta, herba de poll, matapoll.

Noms comuns en castellà

Mirto, arrayán, mata gallinas.

Descripció

Arbust elevat (fins a 3 m d'alçària), densament ramificat i cobert d'un fullatge dens i persistent (perennifoli). Les fulles tenen una forma ovadolanceolades i un color verd brillant; són subsèssils, oposades, senceres, llustroses i aromàtiques. El seu agradable perfum procedeix de les nombroses glàndules que s'observen a través de la fulla com uns punts translúcids. Les flors apareixen sobre peduncles rogencs i són blanques, amb cinc pètals i nombrosos estams ixents. Els fruits o múrtols són comestibles quan, al final de l'estiu, estan madurs i es fan de color blau fosc.

Distribució geogràfica

Planta mediterrània per excel·lència que s'estén pel sud d'Europa, el sud-oest d'Àfrica, Àsia Menor i el Pròxim Orient. A la península Ibèrica, apareix al quadrant sud-occidental, el litoral mediterrani i les Illes Balears. Dispersa per la Comunitat, on pot resultar localment abundant.

Època de floració De juny a agost (setembre).

Hàbitat

Mostra una clara preferència pels llocs humits; per això, en àrees de clima sec queda confinada a les comunitats de les riberes dels rius, rambles i barrancs. En llocs més plujosos, forma part del sotabosc d'alzinars, suredes, rouredes, etc., i de les seues màquies de substitució.

Usos i propietats

La murta és una planta amb moltes propietats medicinals que s'ha utilitzat per tractar la diarrea, la gastroenteritis, la inflamació de la mucosa bucal o la faringitis. A més a més, amb el fruit es prepara un vi aromàtic astringent molt agradable al paladar. Tradicionalment, s'utilitza per a fer enamades al carrer en les festes dels pobles i cada vegada és més emprada en jardineria. També està considerada com a afrodisíaca i les essències de les fulles s'utilitzen en perfumeria.

Observacions

És l'únic representant autòcton de la gran família de les Mirtàcies, que també inclou els eucaliptus (*Eucalyptus* sp. pl.). Aquests arbres s'han utilitzat molt en jardineria i en cultius forestals destinats a l'obtenció de pasta de paper; també s'han plantat en riberes fluvials, marjals, llacunes, etc., per afavorir la seua dessecació. A la comarca podem trobar exemplars d'*E. camaldulensis* a la ribera del Magre.

Nerium oleander

Noms comuns en valencià

Baladre.

Noms comuns en castellà

Adelfa.

Descripció

Arbust perenne de fins 4 m d'alçària, molt ramificat des de la base amb branques llargues i flexibles. Les fulles són dures i grosses amb el nervi medi blanquinós i ben marcat, de forma lanceolada i marge sencer, de color verd intens. Les flors són grans, oloroses, amb pètals soldats a la base en un tub, i típicament rosades (encara que les varietats ornamentals presenten un notable ventall de tonalitats diferents). Estan agrupades formant ramells molt cridaners a l'extrem de les branques. El fruit és un fol·licle, llarg (8-16 cm), bru amb 2 valves que se separen en la maduresa per alliberar unes llavors que estan proveïdes d'un plomall volador.

Distribució geogràfica

L'ús ornamental del baladre l'ha escampat per la major part del món, però es originària de la regió mediterrània i l'Orient Mitjà. A la península Ibèrica, se li atribueix una àrea natural meridional i oriental, encara que es troba naturalitzada en un territori molt més extens. Freqüent a les zones litorals i sublitorals de la Comunitat Valenciana.

Època de floració De maig a setembre.

Hàbitat

El baladre és l'espècie dominant i la que determina la fisonomia de les comunitats característiques dels cursos d'aigua temporals: barrancs, torrents i rambles pedregoses.

Usos i propietats

Molt utilitzada en jardineria per aprofitar la seua generosa floració, es troba als jardins públics dels tres municipis i en molts espais privats. El seu atractiu ornamental i la facilitat de multiplicació (per estaqueta o llavor) i de cultiu, ha afavorit la selecció artificial per obtindre nombroses varietats amb diferents coloracions i estructura de les flors o diferents formes de creixement. No obstant això, cal anar amb molta cura amb aquesta planta perquè les fulles, les flors i l'escorça són molt verinoses i el seu verí és mortal per els mamífers herbívors, l'home inclòs, encara que caldria ingerir-lo en molta quantitat. En baixes quantitats provoca alteracions gàstriques, acompanyades de vòmits, deposicions sanguinolentes, vertigen, convulsions, arítmies, etc. A pesar d'aquest risc, s'ha utilitzat per les seues propietats cardiotòniques i diürètiques; uns usos gens recomanables sense les indicacions i la supervisió d'un facultatiu especialitzat.

Phragmites australis

Noms comuns en valencià

Senill, canyís, cisca.

Noms comuns en castellà

Carrizo, caña borde, cañavera.

Descripció

Planta graminoide rizomatosa de grans dimensions (1-3 m d'alçària), perenne amb nombroses tiges primes, no gaire llenyoses, simples i erectes, cobertes de fulles. Aquestes són llargues i amples, de color verd glaucescent (grisenc), llargament acuminades. Cada tija porta en l'extrem una inflorescència (plomall) llarga (10-30 cm), erecta i de color brunenc o violaci. Aquest plomall té una textura sedosa, pels llarg cilis que presenten les espiguetes (flors).

Distribució geogràfica

Planta cosmopolita àmpliament distribuïda per tot el món i, lògicament, també per tota la Comunitat Valenciana.

Època de floració   De maig a agost.

Hàbitat

El senill és, probablement, la planta més comuna i representativa de les vores dels cursos d'aigua, llacunes i aiguamolls i de tot tipus d'indrets amb sòls humits (vores de séquies, motors, etc.). Als rius apareixen als trams més baixos i en posicions protegides, on la velocitat del corrent els permet arrelar. És un potent colonitzador de terrenys abandonats que suporten períodes d'inundació ± prolongats i mostra en alguns casos tendències invasores.

Usos i propietats

L'ús més estès del senill i del senilló és com a material de cobertura en la construcció de barraques, planters, ombratges i altres construccions agrícoles. A més a més, les fulles i les arrels tenen propietat medicinals efectives per al tractament de malalties diverses.

Observacions

A la comarca es troben les dos subespècies: la típica, amb les característiques indicades a la descripció, i la subespècie *chrysanthus* (senilló), de grandària molt superior pel que fa a la planta, que pot abastar els 3-6 m d'alçària, i a la inflorescència, també més llarga (fins a 50 cm) i penjant. Les seues dimensions poden dur a confusió amb la canya (*Arundo donax*), però aquesta és molt més robusta, els plomalls són més densos i de coloració més blanquinosa i la coloració de les fulles és més pàl·lida amb la base molt clara.

Rorippa nasturtium-aquaticum

Noms comuns en valencià

Creixen.

Noms comuns en castellà

Berro, berraza, mastuerzo acuático.

Descripció

Herba perenne, glabra, amb tiges postrades o ascendents i estoloníferes, radicants en els nusos. Aquesta característica la capacita per formar gespes sovint prou extenses). Les fulles caulinaris són alturnes, peciolades, compostes per 2-6 parells de folíols i un terminal, més gran que els laterals. El folíols laterals tenen un contorn ovalat o el·líptic i el marge sencer o lleugerament sinuat o denticulat. Les fulles inferiors sovint són simples, no dividides. Les flors tenen 4 pètals de color blanc disposats en creu. Els fruits són allargats (fins a 2 cm) i cilíndrics, ± erectes i disposats regularment al llarg de la tija florífera per davall de les flors.

Distribució geogràfica

Planta cosmopolita, però es considera que s'ha introduït artificialment a Amèrica, sud d'Àfrica i Austràlia. Àmpliament representada en tota la península Ibèrica i bastant comuna a la Comunitat Valenciana.

Època de floració De gener a novembre (desembre).

Hàbitat

El creixen és una planta hidròfila que viu en aigües dolces someres o amb poc corrent, dintre de l'aigua, arrelada als sediments, i als sòls humits de les riberes de rius, llacunes, embassament, marjals, etc. També es troba amb freqüència a dintre de les séquies i els canals o als voltants de les boqueres i punts d'eixida d'aigua que mantenen els sòls prou humits. En qualsevol de les seues posicions ecològiques es troba sovint acompanyat del creixen bord o api de séquia (*Apium nodiflorum*).

Usos i propietats

Planta comestible rica en minerals (ferro, calci, iode) i en vitamines A i C, molt apreciada per al consum fresc en ensalades, però el seu consum excessiu pot provocar irritacions intestinals i urinàries. Les collites silvestres no són molt recomanables perquè les fulles poden ser portadores de larves i ous de paràsits; a més, la qualitat de les aigües tampoc fa aconsellable la collita pròpia. Se li atribueixen també propietats estimulants, diürètiques i expectorants. Pot ser confosa amb l'api de séquia o creixen bord (*Apium nodiflorum*), per això cal anar amb cura perquè aquesta és tòxica (vegeu comentaris en la fitxa, pàg. 192).

Rubus ulmifolius

Noms comuns en valencià

Esbarzer, albarzer, morera, morera salvatge, romaguera.

Noms comuns en castellà

Zarzamora.

Descripció

Arbust enfiladís que creix molt ràpidament estés pel terra o enganxat sobre ell mateix o a altres plantes. És una planta perenne, amb tiges llargues i robustes (fins a 2-3 m d'alçària), arcuades i cobertes de fortes espines corbades cap arrere. Les fulles són compostes, dividides en 3-5 folíols sem-

blants a les fulles de l'om; amb el marge dentat, de color verd apagat per dalt i blanquinosos per davall. Les flors són blanques o rosades, amb 5 sèpals, 5 pètals i molts estams. El fruit és una drupa comestible, les conegudes i molt preades móres, de color roig durant la maduració i després negres.

Distribució geogràfica

Àmpliament distribuïda per l'oest d'Europa, Itàlia, la península Balcànica, les illes mediterrànies i macaronèsiques i el nord d'Àfrica. El seu aprofitament agrícola ha afavorit la seua naturalització a Austràlia, Amèrica i Sud-àfrica. Molt comuna a la major part de la península Ibèrica i les Illes Balears, només falta o resulta molt escassa a les àrees de l'interior i del sud-est semiàrid.

Època de floració De (març) juny a agost.

Hàbitat

Planta habitual a l'orla espinosa i a les clarianes de boscos (alzinars, suredes, rouredes, fagedes, etc.), amb preferència pels sòls humits en àrees càlides i ± seques de mitjana o baixa altitud. A la comarca, apareix a les riberes del Magre i als fons dels barrancs, on pot arribar a formar bardisses impenetrables; també es troba als marges de séquies i dels camps de cultiu i als bancals quan la capa freàtica és prou superficial.

Usos i propietats

L'aprofitament més popular i més gaudit per tothom és el consum directe de les sucoses mores cap al final de l'estiu. A més, els llauradors es mengen els ulls o brots tendres com si foren espàrrecs i les fulles s'han utilitzat per a netejar ferides i per a tractar les hemorroides, les úlceres de la pell i els furúncols.

Observacions

Es tracta d'una planta que mostra una enorme plasticitat morfològica que moltes vegades complica a seua identificació específica.

Typha domingensis

Noms comuns en valencià

Bova, bova de cadires, pursos de jonc, balca (genèrics per a totes les espècies).

Noms comuns en castellà

Enea, espadaña, boga, puritos.

Descripció

Planta aquàtica helòfita (amb les arrels permanentment submergides) elevada (fins a 3 m d'alçària). Totes les fulles surten de la base i són llargues i estretes, carnosos i de secció semilunar. Les flors apareixen en inflorescència molt característiques, amb la part masculina, bastant efímera, situada per damunt de la femenina (pursos de jonc, que poden arribar als 30 cm de longitud), separades per una porció nua de l'eix. Les flors femenines són cilíndriques, de color canyella. El fruit està coronat per un aparell volador de pèls que afavoreix la dispersió pel vent.

Distribució geogràfica

Planta cosmopolita àmpliament distribuïda per tot el planeta, molt comuna als hàbitats aquàtics de tota la Comunitat Valenciana.

Època de floració De juny a novembre.

Hàbitat

Sòls inundats o entollats la major part de l'any, amb una elevada tolerància a la salinitat i a la contaminació de les aigües. Aquesta capacitat li ha permés ampliar notablement la seua àrea de distribució i desplaçar inclús les altres espècies de bova per competència.

Usos i propietats

Les fulles seques de la bova, de qualsevol de les espècies, han sigut el material més utilitzat per fer els seients de les cadires, ofici pràcticament desaparegut en la actualitat i que es manté en alguns pobles com a testimoni de la seua artesanía.

Observacions

Molt més escassa, a les riberes del Magre també pot trobar-se una altra bova, *Typha angustifolia*. Per diferenciar-les cal fixar-se en les bractèoles i els estigmes de les flors femenines i en la presència de glàndules mucilaginoses de color bru a la beina de les fulles. Aquests caràcters requereixen instruments òptics per a la seua observació. Com a alternativa, la identificació pot aproximar-se amb prou garanties observant la grossària de la inflorescència femenina: en *T. angustifolia* no sol superar el centímetre, mentre que en *T. domingensis* està entre 1-2 cm.

Ulmus minor

Noms comuns en valencià

Om.

Noms comuns en castellà

Olmo.

Descripció

Arbre caducifoli que pot assolir fins a 25 m d'alçària, amb un tronc dret, robust, de color bru grisenc, que sovint es troba buit en els exemplars vells; la seua capçada és densa i arrodonida. Les fulles són simples, alternes, amb el marge serrat i aspres al tacte, amb la base asimètrica com és característic de la família de les Ulmàcies (una de les meitats està més desenvolupada; vegeu la fitxa del lledoner; pàg. 195). Les flors són hermafrodites, agrupades en xicotets glomèruls que mostren els estams ixents. El fruit és una sàmara alada, amb la llavor envoltada d'una expansió foliar escariosa (amb textura de paper) que facilita la dispersió pel vent.

Distribució geogràfica

Àmpliament distribuïda per Europa, el nord i l'oest d'Àsia i l'Amèrica del Nord i dispersa per la península Ibèrica i per la Comunitat Valenciana. La grafiosi, malaltia mortal provocada per un fong i escampada per un escarabat, i la transformació secular del sòls fèrtils i humits en terrenys agrícoles d'horta, han reduït significativament la seua presència en tot el territori. De fet, a la comarca, on molt probablement el seus boscos degueren ocupar les riberes del Magre, sols poden trobar-se alguns exemplars malalts.

Època de floració   De febrer a abril.

Hàbitat

Mostra una estricta preferència pels sòls frescos i humits, per això és un arbre característic de les riberes fluvials, on ocupa els terrenys allunyats que no són afectats per les crescudes. Aquest és l'espai potencial de les omedes, molt castigades per la seua bonança i productivitat agrícola. Actualment és més freqüent als voltants de les fonts i als marges de carreteres i camins.

Usos i propietats

Cultivat des d'antic per a ús ornamental, hi ha un nombre significatiu d'exemplars monumentals, diverses vegades centenaris, a les places i els voltants del pobles, encara que molts d'ells han mort per la grafiosi o estan seriosament afectats. Com el lledoner, la seua fusta dura i flexible ha sigut molt apreciada per a fer diversos ormejos de cultiu. Amb les fibres de l'interior de l'escorça, separada de les branques a la tardor i la primavera, es fabricaven cordes roses. Aquesta escorça bullida s'ha utilitzat en dermatologia per al tractament d'èczemes i dermatosis.

Verbena officinalis

Noms comuns en valencià

Berbena, herba barbera.

Noms comuns en castellà

Verbena, verbena macho o mayor, curasana, hierba sagrada, hierba santa, hierba de los ribazos.

Descripció

Planta herbàcia ben dreçada, amb tiges primes de secció quadrangular, altes (fins a 40-100 cm d'alçària). Es caracteritza pels llarg entrenusos i per les ramificacions en canelobre en la part superior. Cada branca porta en l'extrem una inflorescència llarga (fins 50 cm) i laxa. Les fulles també són molt característiques, oposades i dentades; les inferiors i les mitjanes ovades o triangulars, les superiors lanceolades i profundament lobulades. Les flors són menudes (3-5 mm), d'aparença bilabiada, rosàcies, blavesques o tirant a lila ± intens. El fruit és una càpsula rugosa.

Distribució geogràfica

Planta àmpliament distribuïda per tot Europa, Àsia i el nord d'Àfrica. Present per tota la península Ibèrica i les Illes Balears i àmpliament representada als territoris valencians.

Època de floració De maig a octubre (novembre).

Hàbitat

La seua preferència pels sòls humits la fan més abundant a les pastures i herbassars que ocupen les riberes fluvials, les vores dels marjals i les rieres i altres zones amb aigua estancada o corrent (fonts, séquies, bassals, etc.), però també creix en vores de camins, cultius abandonats, erms, però sempre en terrenys frescals.

Usos i propietats

La berbena era l'herba sagrada de temps pretèrits, amb un gran reconeixement popular per les seues propietats curatives. Tradicionalment, les seues flors i les d'altres plantes curatives es replegaven durant la nit de Sant Joan; finalitzada la recol·lecció, es continuava la festa pagana del canvi d'estació en la nit més curta de l'any. Aquesta festa va ser denominada Verbena de Sant Joan, nom que ha arribat fins l'actualitat, encara que convertit en un sinònim de festa. Segons Joan Pellicer, a les nostres terres, s'ha utilitzat en casos de depressió, ansietat i insomni, per augmentar el volum de la llet materna, per tractar migranyes, dolors reumàtics i mensuals, còlics renals, afeccions de gola, blaüres i cops de sang, entre altres aplicacions. A més a més, les fulles tendres poden ser consumides fresques en amanides.

Aristolochia paucinervis

N.v.: Carabasseta de pobre, carbassó, herba pudent, corretjola borda, brossa de *sapo*.

N.c.: Aristoloquia larga o macho, calabacilla, can-dilicos, melonera, orejillas del diablo, vibocera.

Mediterrània i macaronèsica.

Herba rizomatosa, herbàcia, amb tiges fines i llargues. Fulles en forma d'ou i amb dos orelles molt desenvolupades a la base. Flors típiques de la família, amb una corol·la tubulosa de color bru grisenc amb nervis longitudinals, i un limbe sencer unilaterial, de color més fosc.

Carex cuprina

N.v.: Càrice (nom vàlid per a tot el gènere).

N.c.: Càrice.

Eurasiàtica.

Planta perenne cespitosa amb tiges triangulars i fulles planes, aspres i rígides. Flors en inflorescències terminals amb espigues d'aspecte semblant i molt característic.

Chenopodium ambrosioides

N.v.: Te bord, te fals.

N.c.: Ajasote, pasote, hierba hormiguera, té espanyol, de Méjico o de los jesuitas.

Planta al·lòctona introduïda des d'Amèrica Central. Herba perenne robusta i molt olorosa (desprèn una olor característica que a alguns els recorda la llima). Tija rogenca i fulles lanceolades amb el marge serrat. Flors menudes, verdes, poc aparents, reunides en inflorescències terminals i axil·lars allargades.

Cirsium vulgare

N.v.: Llobacarda.

N.c.: Cardo negro.

Europa, Àsia i nord d'Àfrica.

Herba perenne, erecta. Fulles profundament lobulades, amb lòbuls acabats en una espina patent, llargament recurrents per la tija. Flors tubulars de color purpuri, reunides en capitols solitaris terminals, amb bràctees involucrals recorbades i acabades en una espina.

Cynodon dactylon

N.v.: Gespa, gram.

N.c.: Céspedes, grama.

Cosmopolita.

Planta herbàcia cespitosa entapissant, amb 4 espigues al capdamunt de la tija que ixen totes del mateix punt. Aquesta darrera característica la diferencia de *Digitaria sanguinalis*, que a més té les espigues més llargues. Totes dues es troben també a les comunitats arvenses dels camps de regadiu.

Cyperus involucreatus

N.v.: Paraigüets, papir.

N.c.: Juncia, papiro, planta paraguas.

Planta al·lòctona d'origen africà.

Planta perenne utilitzada en jardineria i naturalitzada en rius i marjals. D'aspecte junciforme amb un plomall de bràctees llargues i estretes en l'extrem superior de les tiges.

Cyperus longus subsp. badius

N.v.: Castanyola, jonça de cordellar, serrana de fulla llarga.

N.c.: Juncia olorosa.

Paleotemperada.

Herba perenne amb tiges erectes de secció triangular i llargues fulles aspres al tacte. Flors en espigues comprimides de color marró sobre peduncles llargs, de longitud semblant.

Euphorbia hirsuta

N.v.: Lletera, lleterola, lleterassa.

N.c.: Lechera, lechetrezna, lecheruela.

Circummediterrània.

Herba perenne erecta ± pilosa. Fulles el·líptiques. Flors típiques de les lleteres a l'extrem de llargs radis, amb nectaris sense apèndixs. Fruit amb berrugues purpúries.

Glaucium flavum

N.v.: Carxofera de prat, cascull banyut o marí, ciuró bord, rosella marina.

N.c.: Amapola o adormidera dorada o marina.

Holàrtica.

Herba perenne amb fulles profundament lobulades de color verd glauc i lleugerament carnosos. Flors grogues semblant a les roselles

Imperata cylindrica

N.v.: Xiscla.

N.c.: Cisca.

Subtropical.

Herba perenne amb fulles amples erectes. Espiga cilíndrica, llarga i densa que va fent-se blanca i cotonosa pels nombrosos pèls blancs i llargs que envolten les flors (espiguetes).

Lycopus europaeus

N.v.: Malrubí d'aigua, peu de llop.

N.c.: Marrubio acuático, menta o pata de lobo.

Hemisferi nord.

Herba perenne erecta simple o poc ramificada. Fulles oposades, brillants, dentades, amb els nervis molt marcats. Flors menudes, blanques, agrupades en glomèruls axil·lars.

Lythrum junceum

N.v.: Blavet.

N.c.: Jopillo.

Mediterrània.

Planta gràcil, amb tiges de secció quadrangular, llargues i poc ramificades a la part superior. Fulles alternes, sèssils, linear-lanceolades amb el nervi central ben marcat. Flors solitàries a les axil·les de les fulles superiors, pedunculades i agrupades en inflorescències llargues; amb 6 pètals de color violaci i el calze molt allargat (5-7 mm), sovint amb taques violàcies a la part inferior, i 12 estams en 2 verticils de diferent longitud.

Malva sylvestris

N.v.: Malvera, malva de camp o de fogassera.

N.c.: Malva común, silvestre o vulgar.

Àmpliament distribuïda.

Planta herbàcia perenne amb tiges erectes recobertes de pèls. Fulles arrodonides amb 5-7 lòbuls dentats. Flors llargament pedunculades, amb 5 sèpals verds i 5 pètals de color rosa violaci escotats, amb línies violeta intens i nombrosos estams de color blanc. Fruits popularment coneguts com panets.

Melilotus indicus

N.v.: Melilot, melilot de flor menuda.

N.c.: Meliloto de flor pequeña, carretón oloroso, mielca borde, trébol oloroso.

Àmpliament distribuïda per quasi tot el món.

Herba anual amb fulles compostes dividides en 3 folíols obtusos i dentats. Flors papilionàcies molt xicotetes, de color groc, agrupades en inflorescències allargades i denses. Fruits glabres, de color brunenc obscur o verdós, arrodonits i coberts d'estries molt intrincades.

Paspalum dilatatum

N.v.: Gram d'aigua, panís de les pampes.

N.c.: Pasto chato o miel, zacate amargo.

Planta al·lòctona introduïda des d'Amèrica del Sud.

Herba cespitosa de tiges ascendents. Espigues pèndules molt característiques: llargues, separades entre si, piloses i pedunculades.

Plantago major

N.v.: Plantatge gros o de fulla ampla.
N.c.: Llantén mayor, lengua de carnero.

Subcosmopolita.

Herba perenne formada per una roseta basal de fulles peciolades molt amples, de contorn ovalat, ± cordat a la base i amb 7 nervis ben marcats. Espiga llarga i estreta.

Polygonum equisetiforme

N.v.: Passacamins equisetiforme.
N.c.: Hierba de la sangre.

Europa i Àsia.

Herba perenne molt ramificada i llenyosa en la base. Fulles alternes, lanceolades, amb una beina membranosa basal que envolta la tija (òcrea). Flors menudes i blanques.

Polygonum persicaria

N.v.: Herba presseguera, herba felera.
N.c.: Persicaria, pejíguera, hierba de Santa María.

Subcosmopolita.

Herba anual erecta de tiges rogenques, engrossides als nusos. Fulles lanceolades amb l'amplària màxima cap a la part mitjana, sovint amb una taca central fosca a l'anvers; pecíol amb una beina membranosa de color marró a la base (òcrea). Flors rosades, menudes, agrupades en inflorescències terminals denses.

Polypogon monspeliensis

N.v.: Cua de rata, pelosa.

N.c.: Cola de zorra, flecos de lana.

Herba cespitosa anual que creix en grups ± densos i molt característics per l'aparença de les espigues. En tots els representants del gènere són típicament densos, allargades i molt piloses, amb un tacte suau.

Populus nigra

N.v.: Xop, xop negre, poll, pollancre.

N.c.: Chopo, álamo negro.

Al·lòctona originària d'Europa oriental i Àsia. Arbre de fins a 30 m d'alçària, amb fulles llargament peciolades de forma romboïdal. Flors masculines i femenines en inflorescències separades, multiflores i pèndules (aments).

Potamogeton pectinatus

N.v.: Espiga d'aigua.

N.c.: Espiga de agua.

Subcosmopolita.

Planta aquàtica, l'única trobada a la comarca, arrelada al fons. Forma masses llargues i denses de tiges i fulles filiformes, com si foren cabelleres. Flors menudes agrupades en espigues discontinües pedunculades.

Potentilla reptans

N.v.: Cinc-en-rama, gram negre o porquí, mà de Crist, peus del Bon Jesús.

N.c.: Cinco en rama, pie de Cristo o de gallina. Pluri-regional.

Herba postrada i entapissant que pot cobrir densament grans superfícies. Fulles palmades amb 5 (7) folíols dentats al marge. Flors pedunculades grogues.

Pulicaria dysenterica

N.v.: Herba de Sant Roc, herba disenterica.

N.c.: Pulicaria, hierba de gato, ojo engarzado. Mediterrània i eurosiberiana meridional.

Herba perenne amb tiges erectes i tomentoses. Fulles alternes, lanceolades amb aurícules a la base. Flors grogues, les perifèriques ligulades, reunides en capítols terminals.

Rumex crispus

N.v.: Arengada de porc, llengua de bou, paradella crespa, remenquera, roma, romarill.

N.c.: Romaza crespa, vinagrera, lapaza, lengua de buey, tabaquera, hierba de la paciencia.

Subcosmopolita.

Herba perenne amb una o diverses tiges erectes. Fulles grans, allargades i amb el marge ondulat. Flors menudes, poc aparents. Fruit molt característic del gènere, amb 3 valves membranoses que envolten un grànul. A la Vall dels Alcalans se n'han identificat 4 espècies diferents.

Salix eleagnos

N.v.: Saliguera, sarguera, sarga, verga.

N.c.: Mimbrera, salciña, salguera, sarga común.

Eurosiberiana meridional.

Arbret amb nombroses tiges molt flexibles que ixen des de la base. Fulles alturnes, linears, revolutes al marge. Flors menudes, sense periant, reunides en aments unisexuals.

Samolus valerandi

N.v.: Dolceta, enciamet, enciamet de senyor o de la Mare de Deu.

N.c.: Pamplina o pajarella de agua, hierba jabonera, lechuguilla, muraje de arroyos.

Subcosmopolita.

Herba menuda amb fulles arredonides. Flors blanques en inflorescències laxes terminals.

Schoenus nigricans

N.v.: Jonc negre, jonça.

N.c.: Juncillo negral.

Subcosmopolita.

Herba junciforme amb tiges i fulles compactes i rígides, cobertes a la base d'una beina marró. Flors menudes, poc aparents, en inflorescències denses de color fosc o negrosa.

Scirpus holoschoenus subsp. holoschoenus

N.v.: Jonc (genèric), jonc boval, jonc de cabota.

N.c.: Junco, junco comú, junco agrupado.

Pluriregional.

Planta junciforme amb tiges verdes, cilíndriques, toves (es poden esclafar entre els dits) i punxoses. Flors reunides en glomèruls esfèrics pedunculats.

Scirpus maritimus

N.v.: Jonca marina, jonca marítima.

N.c.: Castañuela.

Subcosmopolita.

Planta amb tiges verdes, de secció triangular, coberta fins la meitat de fulles aspres. Flors reunides en inflorescències allargades, de color marró, situades a la part alta de la tija.

Scirpus tabernaemontani

N.v.: Jonc (genèric), jonca d'estany, palla.

N.c.: Junco, junco de laguna.

Subcosmopolita.

Planta junciforme amb tiges verdes, cilíndriques, toves (es poden esclafar entre els dits) acabades en un pomell d'inflorescències pedunculades ± cilíndriques i de color marró.

***Scrophularia auriculata*
subsp. *pseudoauriculata***

N.v.: Escrofulària aquàtica, setge, sabonera.

N.c.: Escrofularia falsa, betónica mayor.

Mediterrània occidental.

Herba perenne i robusta, amb diverses tiges quadrangulars, estretament alades. Fulles peciolades, dentades, amb el limbe dividit en un segment principal molt gran, i 0-2 parells de folíols basals molt més menuts. Flors bilabiades, roges, disposades en inflorescències espiciformes molt obertes.

Trifolium pratense

N.v.: Trèvol roig o de prat, farratge bord, magretes.

N.c.: Trèbol común, de los prados, rojo o violeta hierba de las cataratas, meriguell.

Subcosmopolita.

Herba postrada que forma gespes. Fulles trifoliades amb una taca blanca a cada folíol. Flors papilionàcies rosades, agrupades en glomèruls esfèrics.

Tamarix gallica

N.v.: Tamarit, tamariu, farga, gatell.

N.c.: Taray, tamarisco, taraga.

Mediterrània occidental.

Arbre menut, ramificat des de la base, amb fulles esquamiformes. Flors menudes, de color blanc o rosat, reunides en inflorescències cilíndriques ± compactes, situades sobre les branques noves.

Trifolium repens

N.v.: Trèvol de blanc o de prat, farratge bord.

N.c.: Trèbol blanco o rastrero.

Subcosmopolita.

Herba postrada que forma gespes denses. Fulles trifoliades amb una línia blanca. Flors papilionàcies blanques, agrupades en glomèruls terminals.

Veronica anagallis-aquatica

N.v.: Anagall d'aigua, morró.

N.c.: Bérula, majapelo.

Cosmopolita.

Herba erecta ramificada en el terç apical per traure les branques floríferes. Fulles oposades, sèssils, lanceolades i dentades. Flors menudes de color rosat amb venes violàcies, agrupades en espigues terminals. Fruits en càpsula.

Xanthium italicum

N.v.: Llapassa borda, ferragossos.

N.c.: Cachurrera, bardana menor.

Al·lòctona introduïda des d'Amèrica.

Herba anual erecta i dioica. Fulles grans, amb 3 lòbuls ben marcats i irregularment dentades al marge. Flors sense corol·la, molt poc aparents; les masculines, reunides en capítols globosos; les femenines, agrupades en capítols ovoides coberts d'agullons. Fruits el·lipsoïdals llenyosos de color marró, coberts d'agullons i amb 2 becs punxosos a l'extrem superior.

GLOSSARI

DEFINICIONS, ACRÒNIMS I ABREVIACIONS

- Ambient.** Conjunt de factors biòtics i abiòtics, que actuen sobre els organismes i comunitats ecològiques, determinant-ne la forma i el desenvolupament.
- Amplexicaule.** Dit de les fulles i altres òrgans laminars que abracen la tija per la seua base.
- Amplitud tèrmica.** Diferència entre les temperatures màximes i mínimes d'un determinat període (diari, mensual, anual). Les diferències anuals equivalen al grau de continentalitat del clima.
- Anteres.** Part superior de l'estam més gruixuda que conté el pol·len.
- Antisèptica.** Que impedeix el desenvolupament de gèrmens i d'infeccions.
- Anvers.** Cara superior de la fulla i d'altres òrgans foliacis.
- Aqueni.** Fruit sec, indehiscent, amb un sola llavor, envoltats d'una coberta poc consistent.
- Aresta.** Apèndix rígid i filiforme que pot aparèixer en diferents estructures i especialment a les flors de les gramínies.
- Arvense.** Plantes espontànies pròpies dels terrenys de cultiu, popularment conegudes com males herbes.
- Astringent.** Que disminueix i coagula les secrecions, deshidrata els teixits i facilita la cicatrització de les ferides
- Basòfil, -a.** Plantes que es desenvolupen preferentment en substrats bàsics, amb pH igual o superior a 7.
- BDBC.V.** Banc de Dades de Biodiversitat de la Comunitat Valenciana. Base de dades de referència de tota la biodiversitat (Flora i Fauna) coneguda a la Comunitat Valenciana. <http://bdb.cma.gva.es>
- Bilabiat, -ada.** Que presenta dues parts amb forma de llavi.
- Biocenosi.** Comunitat d'organismes que ocupen un territori definit.
- Bioclima.** Cadascun dels tipus de clima que es diferencien d'acord amb els factors que afecten els éssers vius
- Bioclimatologia.** Ciència encarregada de l'estudi dels bioclimes. Part de la climatologia que relaciona les variables climàtiques amb la diversitat, les discontinuïtats dels éssers vius i la fisonomia de la vegetació.
- Biogeografia.** Estudi de la distribució geogràfica dels vegetals i els animals, de les causes d'aquest repartiment i dels elements constitutius de cada ambient biològic.
- Biota.** Conjunt de la fauna i flora d'un país, o d'un biòtop actual o fòssil.
- Biòtics.** Derivat o relacionats amb els éssers vius.
- Bienal.** Planta amb un cicle de vida que comprén dos períodes vegetatius, és a dir, que viu més d'un any i menys de dos.
- Biòtop.** Espai ocupat per una biocenosi, el qual pot tindre uns límits nets o difusos, amb característiques ecològiques homogènies.
- Bràctea.** Òrgan foliaci, situat sota les flors, d'estructura més simple que la de les fulles normals i de forma, de mida, de coloració, etc., diferents d'aquestes.

- Brolla, -es.** Formació vegetal més o menys densa on predominen arbustos i mates de fulla menuda i persistent o bé molt esclarissada o nul·la.
- Calcícola.** Que habita en terrenys o sòls calcaris.
- Camèfit.** Forma etològica o biotip que es defineix per la localització dels brots durant el període desfavorable per damunt del sòl i fins a 50 cm d'alçària.
- Capítol.** Inflorescència de flors sèssils disposades sobre un receptacle comú, en forma de disc o de con, i voltada d'un collar o involucre de bràctees.
- Cartografia.** En sentit ampli, terme que designa la totalitat de la sèrie de processos que intervenen en l'elaboració dels mapes, des de topografiar el terreny fins a imprimir el mapa.
- Cespitós, -osa.** Agrupació d'individus, normalment herbacis, que creixen reunits en conjunts densos, de forma semblant a com ho fa la gespa.
- Circell.** Òrgan d'aspecte filiforme que es caragola al voltant d'un suport i permet a les plantes enfilarse.
- Cladodi.** Branca de color verd que fa la funció fotosintètica.
- Comarca.** Extensió de territori unit per un caràcter comú.
- Comòfit.** Rupícola, que viu en escletxes, clevills i replanells de la roca.
- Comofític.** Relatiu als comòfits.
- Comunitat vegetal.** Conjunt de plantes d'exigències ecològiques semblants que tendeixen a trobar-se juntes als indrets de característiques comparables.
- Comunitat de substitució.** Vegeu comunitat serial.
- Comunitat (vegetal) serial.** Etapa intermèdia de la successió ecològica d'un ecosistema que avança cap a la seua comunitat clímax o en el sentit contrari.
- Convolut, -a.** Dit de les fulles que s'enrotllen longitudinalment en forma de tub.
- Cordiforme.** Que té forma de cor.
- Corimbe.** Inflorescència en que els peduncles naixen de punts diferents de la tija i eleven les flors més o menys al mateix nivell.
- Corologia.** Part de la biogeografia que tracta de la distribució geogràfica dels organismes i de les comunitats.
- Cosmopolita.** Que viu o es troba a tot arreu del món. Reben aquest nom les espècies que apareixen en tots els regnes florístics.
- Dioic, -a.** Es diu de la planta que té les flors masculines i les flors femenines en individus distints.
- Diürètic, -a.** Que augmenta la secreció d'orina.
- Divaricat, -ada.** Terme que fa referència a les branques que divergeixen segons un angle molt obert.
- Drupa.** Fruit més o menys carnós que té l'endocarp llenyós (pinyol).
- Ecosistema.** Unitat funcional constituïda per un biòtop i el conjunt d'organismes que l'habiten.
- Edàfic, -a.** Relatiu al sòl.
- Emmenagog, -a.** Que estimula o afavoreix l'aparició del flux menstrual.
- Endemisme.** Taxó que viu exclusivament en una àrea geogràfica determinada.
- Endocarp.** Part interna dels teixits externs del fruit, que recobreixen la llavor.
- Escleròfil, -es.** Fa referència a les fulles quan són dures i coriàcies, ben adaptades a la sequedat; normalment estan disposades en branques amb entrenusos curts. Tipus de vegetació dominada per plantes amb fulles amb aquestes característiques.
- Espiga.** Inflorescència formada per la reunió de flors sèssils disposades al llarg d'un eix.

Estròbil. Conjunt de peces fèrtils que es fixen helicoïdalment o cíclicament al llarg d'un eix. L'exemple típic són les pinyes de les coníferes (pins, avets, etc.).

Etnobotànica. Disciplina que s'encarrega de l'estudi dels usos i aplicacions populars de les plantes.

Expectorant. Que afavoreix l'expulsió de la secreció bronquial.

Faneròfit. Planta que en l'estació desfavorable conserva les gemmes perdurants a més de 50 cm del terra.

Fistulós, -osa. Dit de les tiges i altres òrgans que són buits per dins.

Fitosociologia. Part de la geobotànica o ecologia vegetal que estudia les comunitats vegetals, així com la seua relació amb el medi i els processos temporals que les modifiquen.

Florífer, -a. Que fa flors o les sosté.

Fol·licle. Fruit sec i amb diverses llavors que a la maduresa s'obri per la sutura ventral.

Flora. Conjunt de la població vegetal fòssil o vivent, d'una regió, d'un ambient, d'una formació en un moment geològic determinat.

Florística. Estudi de la riquesa i diversitat de les plantes o qualsevol altre grup de vegetals que habiten en un territori.

Folíol. Qualsevol de les divisions d'una fulla composta.

Fronosos. Plantes amb fulles més o menys amples.

Fruticulós, -osa. Es diu de la planta o en general dels organismes que tenen forma d'arbust.

Garriga. Comunitat vegetal de talla baixa o mitjana constituïda per plantes de fulla endurida i persistent, entre les quals predomina el garric o coscoll (*Quercus coccifera*), sense arbres o amb exemplars ocasionals i dispersos.

Geòfits. Planta les gemmes perdurables de la qual passen l'hivern sota terra.

Geomorfologia. branca de les ciències de la Terra que estudia el relleu de la superfície terrestre i la seua evolució.

Gespa. Conjunt dens de plantes gramínoides de poca alçada i elevada cobertura.

Glabre, -a. Sense pèls.

Hàbitat. Cadascun dels entorns naturals o tipus de vegetació que alberguen la vida silvestre. Es diu del medi i el conjunt condicions ambientals (microclima, sòl, factors biòtics, físics, químics, etc.) en què ordinàriament viu una planta.

Helòfit. Plantes que tenen les arrels i la base de les tiges submergides, mentre que la major part de les estructures vegetatives són aèries.

Hemicriptòfit. Plantes que mantenen els seus gemmes perdurables arran de terra en l'estació desfavorable i que renoven la part aèria cada any.

Herba. Planta que no desenvolupa teixit lleunyós, com fan els arbres i els arbustos.

Hermafrodita. Que té els òrgans reproductors dels dos sexes, referit a les plantes en la mateixa estructura (flor).

Heterostílic, -a. Dit de les flors i de les plantes que tenen estils de longitud diversa segons els individus.

Hidròfit. Planta aquàtica, amb els seus òrgans assimiladors, normalment tiges i fulles, submergides o flotants, arrelades al fons o, simplement surant.

Higròfil, -a. Plantes i, en general, qualsevol organisme, que tenen una clara preferència pels ambients molt humits.

Hirsut, -a. Cobert de pèls llargs i més o menys flexuosos.

Híspids. Cobert de pèls rígids i molt aspres, quasi punxents.

Índex de continentalitat. Expressa el grau de continentalitat, l'amplitud tèrmica al llarg de l'any, d'un territori [$I_c = T_{\max} - T_{\min}$; on $T_{\max}$ i $T_{\min}$ són les temperatures mitjanes dels mesos més càlid i més fred, respectivament].

Índex de termicitat. Índex basat en valors tèrmic que es correlaciona amb les comunitat vegetals que dominen un territori termoclimàtic homogeni [$I_t = (T + M + m) \times 10$; on T = temperatura mitjana anual, M i m = temperatures mitjana de les màximes i les mínimes, respectivament, del mes més fred].

Índex ombrotèrmic. Índex que relaciona precipitacions i temperatures per a la classificació del tipus generals de clima i els espais bioclimàtics [$I_o = (P_p/t_p) \times 10$; on P_p és la precipitació positiva anual, i T_p és la temperatura positiva anual (positiva fa referència al mesos amb temperatures superior a 0°C)].

Inflorescència. Agrupació de flors en estructures de morfologia definida, constituït per un sistema de tiges especialitzades que porta les flors.

Involucre. Conjunt de bràctees que acompanyen algunes flors o inflorescències, com els capítols de les compostes o les umbel·les de les umbel·líferes.

Involut, -a. Amb els marges incurvats o més o menys enrotllats cap a la cara superior.

Iranoturània. Regió veïna a la Mediterrània i sotmesa a un clima molt paregut, amb la qual comparteix moltes espècies que resulten pròpies d'ambdós en conjunt.

Label. Tèpal del periant de les orquídies, normalment de posició inferior, diferent dels altres per la forma i el color.

Lauroide. Fa referència a les fulles coriàcies, però amples i llustroses com les del llorer (*Laurus nobilis*).

Lacínia. Segment estret en què es divideixen certes fulles i altres òrgans laminars.

LIC. Lloc d'Interés Comunitari. Figura de protecció establida per la Directiva 92/43/CEE europea de hàbitats per a la protecció dels hàbitats més significatius i més amenaçats de la Unió Europea. El LIC, junt amb les ZEPA (Zones d'Interés Especials per a les Aus) integren la xarxa d'espais Natura 2000, que la recent Llei de Patrimoni Natural i de la Biodiversitat ha inclòs en la categoria d'Espais Naturals Protegits.

Lignificat, -ada. Que té caràcter llenyós o de fusta, que posseeix una quantitat important de teixits d'aquest caràcter.

Limbe. Làmina verda que constitueix la part principal de la fulla.

Litologia. Disciplina que estudia la composició i les propietats de les roques.

Màquia. Formació vegetal integrada fonamentalment per arbustos de talla superior als 2 metres, de fulla dura i persistent, densament agrupats.

Macaronèsia. Nom col·lectiu de diversos arxipèlags de l'Atlàntic Nord, ± pròxims al continent africà (les Açores, Madeira, les Illes Canàries i Cap Verd).

Matollar. Formació vegetal constituïda per arbustos i/o mates llenyoses de talla baixa o mitjana.

Mata. Planta més o menys llenyosa, baixa, de tronc curt que trau branques prop de terra, com la farigola o el romaní.

Microreserva de Flora (MRF). Figura oficial de protecció de la flora amb una extensió limitada a 20 ha.

Núcula. Fruit sec, indehiscent, amb una sola llavor protegida per una cobertura molt rígida.

Ombrotip. Índex de classificació bioclimàtica basada en la quantia de les pluges.

Orla arbustiva. Formació que envolta les formacions boscoses; rep la qualificació d'orla espinosa quan dominen les plantes espinoses (*Rosa*, *Rubus*, etc.).

- Oposat, -ada.** Es diu de les fulles (i altres òrgans) inserides en posició enfrontada, dues a cada nus.
- Paleotemperat.** S'aplica a les espècies que mostren una àmplia àrea de distribució a través de les àrees holàrtiques del antic món.
- Panícula.** Inflorescència composta per un eix que porta raïms laterals de flors. És equivalent a un raïm de raïms.
- Papilionaci, -àcia.** Tipus de flor formada per un pètal superior (estendard), dos pètals laterals (ales) i dos inferiors $\pm$ concrecents (carena). És la flor típica dels representants de la família de les papilionàcies o lleguminoses; encara que poden observar-se flors semblants en altres famílies, com les poligonàcies.
- Patent.** Dit de l'òrgan que fa un angle molt obert amb l'eix on està fixat.
- Peduncle.** Estructura que suporta la flor, d'un fruit o d'una inflorescència ben delimitada.
- Període d'Activitat Vegetativa (PAV).** Període anual amb temperatures mitjanes mensuals superiors al valor mínim per a l'inici de l'activitat vegetativa de les plantes, establert en 7,5°C.
- Període vegetatiu.** Època durant la qual una planta té una vida activa; contrari a l'època de repòs.
- Pinnatipartit, -ida.** Es diu de la fulla o d'un altre òrgan laminar amb divisions que arriben més enllà de la meitat de la distància entre el marge i el nervi medial.
- Pionera.** Fa referència a les espècies que colonitzen amb rapidesa qualsevol espai desproveït de tot tipus de coberta vegetal.
- Pis de vegetació.** Territori definit per la uniformitat de variables climàtiques que determinen la distribució altitudinal de les espècies.
- Pixidi.** Fruit capsular que s'obri segons una fissura transversal circular que en separa l'opercle.
- Plantes vasculares.** Plantes amb organització cormòfita, amb arrel, tija i fulles connectades per teixits conductors (vasculars). S'inclouen les falagueres (pteridòfits) i les plantes amb flors (fanerògames).
- Pòntica.** S'aplica a les espècies que es distribuïxen per les regions àrides del Pròxim Orient i del Mitjà.
- Prat.** Terreny cobert de plantes herbàcies, principalment gramínoides, equivalent a pastura o pasturatge.
- Propàguls.** Element especialitzat per a la dispersió vegetativa, sense reproducció sexual.
- Rabassa.** Part de la soca d'un arbre coberta per la terra i de la qual arranquen les arrels.
- Raquís.** Eix principal de la estructura a què fa referència: fulles, inflorescències, etc.
- Raïm.** Tipus d'inflorescència o infrutescència format per un eix més o menys ramificat amb flors o fruits pedunculades.
- Recurs.** Bé donat per la natura, a través del sòl, el subsòl, les aigües, etc., que va disminuint en quantitat pel consum.
- Rerepaís.** Àrea no deformada, situada al darrere d'una cadena plegada, és a dir, cap al costat de les zones internes.
- Revolut, -uta.** Es diu de la fulla que està enrotllada cap enfora; es diu del marge foliar i dels pètals, etc., quan es recorben cap a la part inferior.
- Revers.** Cara inferior o dorsal d'una fulla o d'un altre òrgan laminar. Oposat a l'anvers.
- Ripari, -ària.** Relacionat amb els rius i els cursos d'aigua en general.
- Rizoma.** Tija subterrània amb aspecte d'arrel, normalment allargada i de creixement horitzontal.
- Roseta.** Conjunt de fulles aglomerades radialment a la base de la planta.
- Ruderal.** Que viu en ambients modificats per les activitats humanes; també resulta freqüent relacionar aquest concepte amb el

marges de camins, carreteres i vies de comunicació en general.

Rupestre. Planta que es fa a les roques.

Rupícola. Que viu a les roques.

Sèrie de vegetació. Conjunt de les comunitats vegetals que succeeixen en els temps en un mateix lloc quan la vegetació evoluciona des d'estadis inicials o secundaris vers estadis més madurs (sèrie progressiva) o viceversa (sèrie regressiva). Unitat paisatgística que tracta d'expressar tot el conjunt de comunitats vegetals que apareixen en un espai com a resultat del procés de la successió.

Sèssil. Desproveït de peduncle, pecíol o altra mena de suport.

Solcat, -ada. Proveït de solcs.

Subcosmopolita. Espècie distribuïda per quasi totes les regions del món.

Tàxon. Qualsevol de les entitats en les quals s'organitza el sistema de classificació dels essers vius.

Termòfil, -a. Es diu de l'organisme de llocs càlids i que no tolera bé el fred.

Termopluiomètrica. Fa referència a les estacions meteorològiques que prenen mesures de precipitació (pluja) i temperatures.

Termotip. Cadascuna de les unitats definides segons els índexs de termicitat i altres valors de temperatura.

Teròfit. Planta que completa el seu cicle vital, des de la germinació fins a la fructificació, en un sol període vegetatiu, en menys d'un any, i tot seguit mor.

Toment. Conjunt dens de pèls que formen com una borra.

Tomentós. Cobert de tricomes molt atapeïts i curts.

Topografia. Descripció o representació en un mapa dels trets de la superfície de qualsevol àrea.

Trifoliada. Es diu de la fulla composta de tres folíols.

Truncat, -ada. Dit de les fulles terminades en una secció recta o plana.

Umbel·la. Inflorescència en què els pedicels arranquen radialment d'un mateix punt i tenen sovint la mateixa longitud.

Unisexual. Es diu de l'organisme que només té un aparell reproductor masculí o bé femení.

Vegetació. Conjunt de les comunitats vegetals que formen les plantes que viuen en una regió.

Vegetació potencial. Tota comunitat vegetal estable que existiria en una àrea determinada, harmònica amb el sòl i amb el clima normals (Vegetació climatòfila) o amb l'existència de condicions particulars al sòl (Vegetació edafòfila) d'aquella àrea i sense intervenció de l'home que alteraria l'ecosistema vegetal.

Verticil. Conjunt de fulles o d'òrgans que naixen al mateix nivell en una tija o eix.

Vil·là. Apèndix terminal del fruit (especialment del membre de la família de les compostes) constituït per pèls, setes o esquames. Aquesta estructura està implicada en la dispersió de les llavors, principalment amb la ajuda del vent.

Vulnerari, -ària. Que afavoreix la curació de les ferides.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Aguilella, A.; S. Fos & E. Laguna (2010) *Catálogo Valenciano de Especies de Flora Amenazadas*. Colección Biodiversidad, 18. Conselleria de Medi Ambient, Aigua, Urbanisme i Habitatge, Generalitat Valenciana. 358 p.
- Aizpuru, I.; C. Aseginolaza; P. M. Uribe-Echebarria, P. Urrutia & I. Zorrakin (1999). *Claves ilustradas de la flora del País Vasco y territorios limítrofes*. Servicio Central de Publicaciones del Gobierno Vasco. Vitoria-Gasteiz. 831 p.
- Anònim (2007) LEY 42/2007, de 13 de diciembre, del Patrimonio Natural y de la Biodiversidad. BOE núm. 299 de 14 de diciembre de 2007.
- Anònim (2009a) Decret 70/2009, de 22 de maig, del Consell, pel qual es crea i regula el Catàleg Valencià d'Espècies de Flora Amenaçades i es regulen mesures addicionals de conservació. DOCV núm. 6021 de 26 de maig de 2009.
- Anònim (2009b) Decret 213/2009, de 20 de novembre, del Consell, pel qual s'aproven mesures per al control d'espècies exòtiques invasores a la Comunitat Valenciana. DOCV núm. 6151 de 24 de novembre de 2009.
- Antolín, C. (1998) El sòl com a recurs natural a la Comunitat Valenciana. Serie Publicaciones de Divulgación Técnica. Col·lecció «Territori», 8. Conselleria d'Obres Públiques, Urbanisme i Transport. Generalitat Valenciana. 187 p.
- BDBC (2008/09) Banc de Dades de Biodiversitat de la Comunitat Valenciana. Conselleria de Medi Ambient, Aigua, Urbanisme i Habitatge, Generalitat Valenciana. <http://bdb.cma.gva.es>.
- Blanca, G.; B. Cabezudo; M. Cueto; C. Fernández López & C. Morales (2009) *Flora Vasculare de Andalucía Oriental*. 4 toms. Consejería de Medio Ambiente, Junta de Andalucía.
- Bolòs, O. de & J. Vigo (1984-2001) *Flora dels Països Catalans*. 4 vol. Ed. Barcino. Barcelona.
- Bolòs, O. de; J. Vigo; R.M. Masalles & J.M. Ninot (2007) *Flora Manual dels Països Catalans*. Editorial Pòrtic, SA. Barcelona. 1.384 p.
- Camarasa, J.M. & J.I. Català (2007) *Els nostres naturalistes*. 2 vol. Monografies Mètode, 2. Universitat de València.
- Campos Añón, F.R. (1992) La Serra de Montserrat. *El Portell. Butlletí de Informació Municipal de l'Ajuntament de Montserrat*, 20: 15-17.
- Castroviejo, S. et al. (Ed.) (1986-2009) *Flora Ibérica: plantas vasculares de la Península Ibérica y Baleares*. Real Jardín Botánico, C.S.I.C. Madrid. <http://www.floraiberica.org/>
- Cavanilles, A. J. (1795-1797) *Observaciones sobre la Historia Natural, Geografía, Agricultura, Población y Frutos del Reyno de Valencia*. 2 vols. Imprenta Real. Madrid.
- Ceballos, A. (1986) *Plantas de nuestros campos y bosques*. ICONA, Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación, Madrid. 456 p.
- Conca, A. (1996) *Plantas medicinales de la Vall d'Albaida*. Caixa d'Estalvis d'Ontinyent.
- Costa, M. (1982) Pisos bioclimáticos y series de vegetación en el área valenciana. *Cuad. de Geogr.*, 31: 129-142.
- Costa, M. (1986) *La vegetación en el País Valenciano*. Cultura Universitaria Popular, 5. Universitat de València. 246 p.
- Costa, M. (1999) *La vegetación y el paisaje en las tierras valencianas*. Ed. Rueda. Madrid. 342 p.
- Costa, M.; A. Aguilera; P. Soriano; J. Güemes; L. Mulet; J. Riera & C. Fabregat (2005) *Vegetación y flora de la Sierra de Espadán*. Fundación Bancaja. Valencia. 384 p.
- Costa Tenorio, M.; C. Morla & H. Sáinz Ollero (1998) *Los bosques ibéricos. Una interpretación geobotánica*. Colección Geoplaneta. Editorial Planeta. Barcelona. 597 p.
- Crespo, M.B. & E. Laguna (1997) Los híbridos de *Sideritis incana* L. y *S. tragoriganum* Lag. *Flora Montiberica*, 6: 85-88.
- Daget, Ph. (1977) Le bioclimat Méditerranéen caractères généraux, modes de caractérisation. *Vegetatio*, 34: 1-20.

- Fernández Casas, J. & A. Ceballos (1982) *Plantas silvestres de la Península Ibérica. Rupícolas*. H. Blume Ediciones. Barcelona. 430 p.
- Fernández Casas, J. & R. Gamarra (Eds.) (1992) Asientos para un Atlas corológico de la flora occidental, 19. *Fontqueria*, 33: 87-254.
- Figuerola, R.; J.B. Peris & G. Stübing (1988) *Guía de las flores silvestres de la Comunidad Valenciana*. Mestral Libros. Valencia. 463 p.
- Folch, R.; T. Franquesa & J.M. Camarasa (1984) *Història Natural dels Països Catalans*. Vol. 7. «Vegetació». Enciclopedia Catalana. Barcelona.
- Font i Quer, P. (1987) *Plantas medicinales. El Dioscórides renovado*. Editorial Labor. Barcelona. 1033 pp.
- Fos, S.; A. Navarro; I. Ferrando; S. Alba & E. Laguna (2006) Nuevas poblaciones del altramuz valenciano (*Lupinus mariae-josephi*). *Toll Negre*, 8: 21-26.
- Fos, S.; A. Navarro; I. Ferrando & E. Laguna (2007) El descubrimiento de l'últim endemisme: la tramussera valenciana. *Mètode*, 52: 106-113.
- Hermosilla, J. (Dir.) (2004) *La arquitectura del agua en el Riu Magre. Alcalans-Marquesat*. Colección Regadíos Históricos, 3. Conselleria de Cultura, Educació i Esports. València.
- IGME (1980) Mapa Geológico de España E. 1:50.000. Hoja 721 «Chestex». Serv. Publ. Ministerio de Industria. Madrid
- IGME (1981) Mapa Geológico de España E. 1:50.000. Hoja 746 «Llombay». Serv. Publ. Ministerio de Industria. Madrid.
- Iñigo Luis, S. (2002) *Flora de la Vall de la Murta*. Ajuntament d'Alzira. 257 p.
- Ibars, A. M., J. J. Herrero-Borgoñón, E. Estrelles & I. Martínez (1999) *Helechos de la Comunidad Valenciana*. Colección Biodiversidad, 6. Conselleria de Medi Ambient, Generalitat Valenciana. 163 pp.
- Jiménez, A.; M.A. Codoñer; S. Fos & S. Martínez (2002) *Geografía física de l'Horta Sud*. Colección Monografies de l'Horta Sud, 6. Torrent.
- Juscafresa, B. (1995) *Guía de la flora medicinal. Tóxica, aromática y condimenticia*. Editorial Aedos, 542 pp.
- Laguna, E. (1995) Microrreservas de Flora: un nuevo modelo de conservación en la Comunidad Valenciana. *Quercus*, 118: 22-26.
- Laguna, E. (Coord.) (1998) *Flora endémica, rara o amenazada de la Comunidad Valenciana*. Colección Biodiversidad, 1. Conselleria de Medi Ambient, Generalitat Valenciana. 443 pp.
- Laguna, E. (2001a) *The Micro-reserves as a tool for conservation of threatened plants in Europe*. Nature and Environment, 121. Council of Europe publishing. 119 p.
- Laguna, E. (Coord.) (2001b) *Orquídeas silvestres de la Comunidad Valenciana*. Colección Biodiversidad, 9. Conselleria de Medi Ambient, Generalitat Valenciana. 222 p.
- Laguna, E. (Coord.) (2003) *Hábitats prioritarios de la Comunidad Valenciana*. Colección Biodiversidad, 12. Conselleria de Territori i Habitatge, Generalitat Valenciana. 222 p.
- Laguna, E. (2005) Catálogo florístico del Barranco Real (Sierra del Caballón, Valencia). *Toll Negre*, 6: 5-19.
- Laguna, E. (2007) Un viatge pel món de les plantes. La flora endèmica a les terres valencianes. *Mètode*, 52: 97-105.
- Laguna, E.; V.I. Deltoro; J. Pérez-Botella; P. Pérez-Rovira; L. Serra; A. Olivares & C. Fabregat (2004) The role of small reserves in plant conservation in a region of high diversity in eastern Spain. *Biological Conservation*, 119: 421-426.
- Laguna, E. & S. Fos (2004) L'Horta, Arca de Noè de la Biodiversitat agrària. Crònica d'una mort anunciada. *Mètode*, 41: 24-31.
- López González, G.A. (2001) *Los árboles y arbustos de la Península Ibérica e Islas Baleares*. 2 toms. Ediciones Mundi Prensa. Barcelona.
- Masalles, R.M.; J. Carreras; A. Farràs; J.M. Ninot & J.M. Camarasa (1984) *Història Natural dels Països Catalans*. Vol. 6. «Plantes Superiors». Enciclopedia Catalana. Barcelona.
- Mateo, G. & M.B. Crespo (2009) *Manual para la determinación de la flora valenciana*. Monografías de Flora Montibérica, 5. 4a Ed. 507 p.
- Mateu, I.; G. Segarra & S. Paula (1999) *Linaria y Chaenorrhinum en la Comunidad Valenciana*. Colección Biodiversidad, 7. Conselleria de Medi Ambient, Generalitat Valenciana. 144 p.
- Menéndez, J.L. & J. Oliveros (2009) *Naturaleza, flora y fauna Cantábrica on line*. <http://www.asturnaturaleza.com/>
- Mulet, L. (1991) *Estudio etnobotánico de la provincia de Castellón*. Diputació de Castelló.
- Mulet, L. (1997) *Flora tóxica de la Comunidad Valenciana*. Diputació de Castelló.

- Navarro, A.; S. Fos; I. Ferrando & E. Laguna (2006) Localización del endemismo aparentemente extinto *Lupinus mariae-josephi*. *Flora Montiberica*, **33**: 59-63.
- Pellicer, J. (2001-2004) *Costumari botànic. Recerques etnobotàniques a les comarques centrals valencianes*. 3 vol. Edicions del Bullent. Valencia.
- Pérez Cueva, A.J. (Coord.) (1994) *Atlas climático de la Comunidad Valenciana*. Serie Publicaciones de Divulgación Técnica. Col·lecció «Territori», 4. Conselleria d'Obres Públiques, Urbanisme i Transport, Generalitat Valenciana. 205 p.
- Pérez Ferrer, A. (2009) *Plantes i flors del Paratge Natural Municipal Rambla Sellumbres*. Ajuntament de Portell de Morella. <http://www.portelldemorella.es/files/folleto-celumbres.pdf/>
- Polunin, O. (1997) *Guía de campo de las flores de España, Portugal y suroeste de Francia*. Ediciones Omega. Barcelona.
- Rigual, A. (1984) *Flora y vegetación de la provincia de Alicante: el paisaje vegetal alicantino*. 2a Ed. Instituto de Estudios Juan Gil-Albert. Alacant.
- Rita, J. (Direcc.) (2009) Herbario virtual del Mediterráneo occidental. Universitat de les Illes Balears, Sa Nostra, Fundació Biodiversidad. <http://herbarivirtual.uib.es>.
- Rivas Martínez, S. (1987a) Nociones sobre Fitosociología, Biogeografía y Bioclimatología. En: M. Peinado & S. Rivas Martínez (Eds.), *La vegetación de España*: 19-45. Servicio de Publicaciones. Universidad de Alcalá de Henares.
- Rivas-Martínez, S. (1987b) *Memoria del mapa de series de vegetación 1:400.000*. Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación. Serie técnica. Madrid. 268 p.
- Rivas-Martínez, S. (2007) Mapa de series, geoserries y geopermaseries de vegetación. Parte I. *Itinera Geobot.*, **17**: 5-435.
- Rivas-Martínez, S.; J.C. Bascones; T. E. Díaz; F. Fernández & J. Loidi (1991) Vegetación del Pirineo Occidental y Navarra. *Itinera Geobot.*, **5**: 5-456.
- Rivas-Martínez, S. & J. Loidi (1999) Biogeography of the Iberian Peninsula. *Itinera Geobot.*, **13**: 49-67.
- Rivera, D. & C. Obón (1991) *Guía Incafo de las plantas útiles y venenosas de la Península Ibérica y Baleares*. Ediciones Incafo. Barcelona.
- Rosselló, V.M. (1995) *Geografía del País Valencià*. Edicions Alfons El Magnànim. València. 640 p.
- Rubio, J.L.; J. Sánchez Díaz & Forteza, J. (Coord.) (1996) Mapa de Suelos de la Comunidad Valenciana, escala 1:100.000. Hoja 721 "Chestre". Conselleria d'Agricultura i Mig Ambient, Generalitat Valenciana.
- Salvo, E. (1990) *Guía de Helechos de la Península Ibérica y Baleares*. Ed. Pirámide. Madrid. 377 p.
- Sanz Elorza, M.; E.D. Dana & E. Sobrino (2004) *Atlas de las plantas alóctonas invasoras en España*. Ministerio de Medio Ambiente. Madrid. <http://www.marm.es/>
- Serra, L. (2007) Estudio crítico de la flora vascular de la provincia de Alicante: aspectos nomenclaturales, biogeográficos y de conservación. *Ruizia*, **19**: 1-1414.
- Soler, A. & R. Jordà (2005) *Montserrat. Geografía, història i patrimoni*. Ajuntament de Montserrat. 332 p.
- Soler, J.X.; L. Serra & J. Torres (2006) *Guía botánica del Parc Natural del Montgó*. Ajuntament de Xàbia. 338 p.
- Sterry, P. (2000) *Flora y fauna de España y del Mediterráneo*. Lynx Edicions. Barcelona. 381 p.
- Stübing, G. & J.B. Peris (1998a) *Plantas silvestres de la Comunidad Valenciana*. Edicions Jaguar. Valencia.
- Stübing, G. & J.B. Peris (1998b) *Plantas medicinales de la Comunidad Valenciana*. Colección Biodiversidad, 2. Conselleria de Medi Ambient, Generalitat Valenciana. 345 p.
- Tirado, J. (1998) *Flora vascular de la comarca de la Plana Alta*. Diputació de Castelló. 474 p.
- Villaescusa, C. (2000) *Flora vascular de la comarca del Baix Maestrat*. Diputació de Castelló. 412 p.

ÍNDIX DE NOMS CIENTÍFICS

<i>Aegilops geniculata</i>	166	<i>Carduus pycnocephalon</i>	170	<i>Dorycnium pentaphyllum</i>	83
<i>Agave americana</i>	138	<i>Carex cuprina</i>	210	<i>Dorycnium rectum</i>	196
<i>Ailanthus altissima</i>	139	<i>Carpobrotus edulis</i>	146	<i>Echinops ritro</i>	151
<i>Allium ampeloprasum</i>	166	<i>Carthamus lanatus</i>	170	<i>Echium creticum</i> subsp. <i>coincyanum</i>	113
<i>Allium sphaerocephalon</i>	107	<i>Celtis australis</i>	195	<i>Elaeoselinum tenuifolium</i>	84
<i>Amaranthus muricatus</i>	166	<i>Centaurea aspera</i>	110	<i>Emex spinosa</i>	173
<i>Amaranthus retroflexus</i>	167	<i>Centaurea calcitrapa</i>	171	<i>Epilobium hirsutum</i>	197
<i>Amaranthus viridis</i>	167	<i>Centaurea spachii</i>	76	<i>Equisetum ramosissimum</i>	198
<i>Anacaptis pyramidalis</i>	107	<i>Centaureum quadrifolium</i>		<i>Erica multiflora</i>	85
<i>Anacyclus clavatus</i>	140	subsp. <i>barrelieri</i>	77	<i>Erodium malacoides</i>	173
<i>Anacyclus valentinus</i>	141	<i>Cephalaria leucantha</i>	110	<i>Erucastrum virgatum</i>	
<i>Anagallis arvensis</i>	142	<i>Ceratonia siliqua</i>	50	subsp. <i>brachycarpum</i>	113
<i>Anchusa italica</i>	167	<i>Ceterach officinarum</i>	132	<i>Eryngium campestre</i>	86
<i>Andryala integrifolia</i>	168	<i>Chaenorrhinum origanifolium</i>		<i>Euphorbia characias</i>	66
<i>Anthyllis cytisoides</i>	70	subsp. <i>crassifolium</i>	132	<i>Euphorbia flavicoma</i>	114
<i>Anthyllis tetraphylla</i>	168	<i>Chamaerops humilis</i>	52	<i>Euphorbia helioscopia</i>	174
<i>Anthyllis vulneraria</i>		<i>Chenopodium ambrosioides</i>	210	<i>Euphorbia hirsuta</i>	212
subsp. <i>gandogerii</i>	128	<i>Chiliadenus saxatilis</i>	129	<i>Euphorbia peplus</i>	174
<i>Antirrhinum barrelieri</i>	71	<i>Chondrilla juncea</i>	171	<i>Euphorbia segetalis</i>	174
<i>Aphyllanthes monspeliensis</i>	72	<i>Cichorium intybus</i>	147	<i>Euphorbia serrata</i>	87
<i>Apium nodiflorum</i>	192	<i>Cirsium vulgare</i>	211	<i>Ficus carica</i>	67
<i>Arbutus unedo</i>	48	<i>Cistus albidus</i>	78	<i>Filago pyramidata</i>	114
<i>Argyrobium zanonii</i>	107	<i>Cistus clusii</i>	79	<i>Foeniculum vulgare</i>	
<i>Aristolochia paucinerwis</i>	210	<i>Cistus salvifolius</i>	80	subsp. <i>piperitum</i>	152
<i>Arundo donax</i>	193	<i>Convolvulus althaeoides</i>	171	<i>Fraxinus ornus</i>	66
<i>Asparagus acutifolius</i>	49	<i>Convolvulus arvensis</i>	172	<i>Fumana ericoides</i>	88
<i>Asparagus horridus</i>	108	<i>Convolvulus lanuginosus</i>	111	<i>Fumaria capreolata</i>	153
<i>Asperula aristata</i> subsp. <i>scabra</i>	108	<i>Coryza sumatrensis</i>	172	<i>Galactites tomentosa</i>	154
<i>Asphodelus fistulosus</i>	143	<i>Coris monspeliensis</i> subsp. <i>fontqueri</i>	111	<i>Galium aparine</i>	175
<i>Asplenium trichomanes</i>		<i>Coronilla juncea</i>	111	<i>Galium frutescens</i>	114
subsp. <i>quadrivalens</i>	132	<i>Coronilla minima</i> subsp. <i>lotoïdes</i>	81	<i>Galium valentinum</i>	133
<i>Aster squamatus</i>	168	<i>Crataegus monogyna</i>	51	<i>Genista valentina</i>	54
<i>Asterolinon linum-stellatum</i>	108	<i>Cuscuta epithimum</i>	112	<i>Glaucium flavum</i>	212
<i>Attractylis humilis</i>	109	<i>Cynara cardunculus</i>	172	<i>Globularia alypum</i>	89
<i>Avena sterilis</i>	169	<i>Cynodon dactylon</i>	211	<i>Guillonea scabra</i>	115
<i>Avenula bromoides</i>	109	<i>Cynoglossum creticum</i>	148	<i>Haplophyllum linifolium</i> subsp.	
<i>Ballota hirsuta</i>	109	<i>Cyperus involucratus</i>	211	<i>rosmarinifolium</i>	115
<i>Beta maritima</i>	169	<i>Cyperus longus</i> subsp. <i>badius</i>	212	<i>Hedysarum boveanum</i>	
<i>Biscutella stenophylla</i>	73	<i>Cyperus rotundus</i>	173	subsp. <i>europaeum</i>	116
<i>Bituminaria bituminosa</i>	144	<i>Cytisus heterochrous</i>	53	<i>Helianthemum marifolium</i>	115
<i>Brachypodium retusum</i>	110	<i>Dactylis glomerata</i>	112	<i>Helianthemum syriacum</i>	90
<i>Bromus rubens</i>	169	<i>Daphne gnidium</i>	66	<i>Helichrysum serotinum</i>	116
<i>Bupleurum frutescens</i>	74	<i>Digitalis obscura</i>	82	<i>Helichrysum stoechas</i>	91
<i>Calendula arvensis</i>	145	<i>Dipcadi serotinus</i>	112	<i>Heliotropium europaeum</i>	175
<i>Calystegia sepium</i>	194	<i>Diplotaxis erucoïdes</i>	149	<i>Hordeum murinum</i> subsp. <i>leporinum</i>	155
<i>Capsella bursa-pastoris</i>	170	<i>Dittrichia viscosa</i>	150	<i>Hyparrhenia hirta</i>	175
<i>Carduus assoi</i>	75	<i>Dorycnium hirsutum</i>	113	<i>Hypericum ericoides</i>	130

<i>Hypericum perforatum</i>	156	<i>Pal. lenis spinosa</i>	162	<i>Scirpus holoschoenus</i>	219
<i>Iberis saxatilis</i> subsp. <i>valentina</i>	116	<i>Papaver rhoeas</i>	181	<i>Scirpus maritimus</i>	219
<i>Imperata cylindrica</i>	213	<i>Parietaria judaica</i>	181	<i>Scirpus tabernaemontani</i>	219
<i>Ipomoea indica</i>	176	<i>Paronychia argentea</i>	95	<i>Scolymus hispanicus</i>	185
<i>Juncus acutus</i>	199	<i>Paspalum dilatatum</i>	214	<i>Scorpiurus subvillosus</i>	185
<i>Juniperus oxycedrus</i>	55	<i>Phagnalon saxatile</i>	134	<i>Scorzonera angustifolia</i>	123
<i>Lactuca serriola</i>	176	<i>Phagnalon sordidum</i>	134	<i>Scrophularia auriculata</i> subsp. <i>pseudoauriculata</i>	220
<i>Lamarchia aurea</i>	176	<i>Phlomis crinita</i>	96	<i>Scrophularia tanacetifolia</i>	135
<i>Lamium amplexicaule</i>	157	<i>Phlomis lychnitis</i>	121	<i>Sedum album</i>	136
<i>Lathyrus cicera</i>	177	<i>Phragmites australis</i>	204	<i>Sedum dasyphyllum</i>	136
<i>Lavandula latifolia</i>	117	<i>Picris echiooides</i>	181	<i>Sedum sediforme</i>	136
<i>Lavatera cretica</i>	177	<i>Pinus halepensis</i>	58	<i>Senecio vulgaris</i>	185
<i>Leuzea conifera</i>	92	<i>Pipthatherum miliaceum</i>	182	<i>Setaria verticillata</i>	186
<i>Linum narbonense</i>	117	<i>Pistacia lentiscus</i>	59	<i>Sideritis angustifolia</i>	100
<i>Linum suffruticosum</i>	67	<i>Pistacia terebinthus</i>	68	<i>Sideritis incana</i> subsp. <i>edetana</i>	124
<i>Lithodora fruticosa</i>	93	<i>Plantago albicans</i>	163	<i>Sideritis romana</i>	186
<i>Lobularia maritima</i> subsp. <i>maritima</i> ..	117	<i>Plantago coronopus</i>	182	<i>Silybum marianum</i>	186
<i>Lolium rigidum</i>	177	<i>Plantago lagopus</i>	182	<i>Sisymbrium irio</i>	187
<i>Lonicera implexa</i>	56	<i>Plantago major</i>	215	<i>Smilax aspera</i>	64
<i>Lupinus mariae-josephae</i>	94	<i>Plantago sempervirens</i>	122	<i>Solanum nigrum</i>	187
<i>Lycopus europaeus</i>	213	<i>Polycarpon tetraphyllum</i>	183	<i>Sonchus asper</i>	187
<i>Lygeum spartum</i>	118	<i>Polygala rupestris</i>	134	<i>Sonchus oleraceus</i>	188
<i>Lythrum junceum</i>	213	<i>Polygonum aviculare</i>	183	<i>Sonchus tenerrimus</i>	165
<i>Lythrum salicaria</i>	200	<i>Polygonum equisetiforme</i>	215	<i>Sorghum halepense</i>	188
<i>Malva parviflora</i>	178	<i>Polygonum persicaria</i>	215	<i>Spartium junceum</i>	188
<i>Malva sylvestris</i>	214	<i>Polypodium cambricum</i>	135	<i>Staezelina dubia</i>	124
<i>Marrubium vulgare</i>	158	<i>Polypogon monspeliensis</i>	216	<i>Stipa tenacissima</i>	101
<i>Matthiola fruticulosa</i>	118	<i>Populus nigra</i>	216	<i>Tamarix gallica</i>	220
<i>Medicago lupulina</i>	178	<i>Portulaca oleracea</i>	183	<i>Teucrium capitatum</i> subsp. <i>gracillimum</i>	124
<i>Medicago polymorpha</i>	179	<i>Potamogeton pectinatus</i>	216	<i>Teucrium pseudochamaepitys</i>	125
<i>Medicago sativa</i>	178	<i>Potentilla reptans</i>	217	<i>Teucrium thymifolium</i>	131
<i>Melilotus indicus</i>	214	<i>Pulicaria dysenterica</i>	217	<i>Thymelaea hirsuta</i>	125
<i>Mentha suaveolens</i>	201	<i>Punica granatum</i>	184	<i>Thymelaea pubescens</i>	125
<i>Mercurialis ambigua</i>	179	<i>Quercus coccifera</i>	60	<i>Thymus piperella</i>	102
<i>Mercurialis huetii</i>	133	<i>Quercus ilex</i> subsp. <i>rotundifolia</i>	61	<i>Thymus vulgaris</i>	103
<i>Mercurialis tomentosa</i>	118	<i>Reseda lutea</i>	122	<i>Torilis arvensis</i> subsp. <i>recta</i>	189
<i>Micromeria fruticosa</i>	133	<i>Retama monosperma</i>	184	<i>Trifolium pratense</i>	220
<i>Mirabilis jalapa</i>	179	<i>Rhamnus alaternus</i>	62	<i>Trifolium repens</i>	221
<i>Moricandia arvensis</i>	180	<i>Rhamnus lycioides</i>	68	<i>Typha domingensis</i>	207
<i>Muscari neglectum</i>	159	<i>Rorippa nasturtium-aquaticum</i>	205	<i>Ulex parviflorus</i>	104
<i>Myrtus communis</i>	202	<i>Rosmarinus officinalis</i>	97	<i>Ulmus minor</i>	208
<i>Narcissus assoanus</i>	119	<i>Rubia peregrina</i>	63	<i>Urginea undulata</i> subsp. <i>caeculi</i>	126
<i>Nerium oleander</i>	203	<i>Rubus ulmifolius</i>	206	<i>Urospermum picroides</i>	189
<i>Nicotiana glauca</i>	180	<i>Rumex crispus</i>	217	<i>Verbascum fontqueri</i>	105
<i>Olea europaea</i>	57	<i>Ruscus aculeatus</i>	68	<i>Verbascum sinuatum</i>	190
<i>Ononis minutissima</i>	119	<i>Ruta angustifolia</i>	122	<i>Verbascum thapsus</i> subsp. <i>montanum</i>	126
<i>Ononis spinosa</i> subsp. <i>australis</i>	180	<i>Salix eleagnos</i>	218	<i>Verbena officinalis</i>	209
<i>Onopordum macracanthum</i> subsp. <i>micropterum</i>	160	<i>Salsola vermiculata</i>	184	<i>Veronica anagallis-aquatica</i>	221
<i>Ophrys fusca</i>	119	<i>Salvia verbenaca</i>	98	<i>Veronica polita</i>	190
<i>Ophrys speculum</i>	120	<i>Samolus valerandi</i>	218	<i>Viburnum tinus</i>	65
<i>Ophrys tenthredinifera</i>	120	<i>Sanguisorba verrucosa</i>	123	<i>Viola arborescens</i>	106
<i>Opuntia maxima</i>	120	<i>Santolina chamaecyparissus</i> subsp. <i>squarrosa</i>	99	<i>Vitis vinifera</i>	126
<i>Orobanche artemisiae-campestris</i> ..	121	<i>Sarcocapnos enneaphylla</i>	135	<i>Xanthium italicum</i>	221
<i>Orobanche latisquama</i>	121	<i>Satureja intricata</i> subsp. <i>gracilis</i>	123	<i>Xanthium spinosum</i>	190
<i>Osyris lanceolata</i>	67	<i>Scabiosa atropurpurea</i>	164		
<i>Oxalis pes-caprae</i>	161	<i>Schoenus nigricans</i>	218		

ÍNDIX DE NOMS POPULARS VALENCIANS

Ababol.....	181	Arròs de l'ardat.....	136	Botgeta d'esca.....	134
Aferradissos.....	186	Aspres.....	161	Botgeta.....	83, 134
Agrella.....	161	Asprilla.....	93	Botja blanca.....	70, 83
Agret.....	161	Aspró.....	93	Botja d'escombres.....	83
Agret clenxot.....	192	Assotacrist.....	170	Botja d'aigua.....	196
Agreta.....	161	Àster americà.....	169	Botja fematera.....	116
Agulletes.....	173	Astruc.....	66	Botja groga.....	74
Ailant.....	139	Atzavara.....	138	Botja negra.....	80
Ajocaperdius.....	74	Avellanetes.....	161	Botja peluda.....	113
Ajocasapes.....	79	Avenula.....	109	Bova.....	207
Aladern.....	62	Babol.....	181	Bova de cadires.....	207
Albaida.....	70	Baladre.....	66, 203	Bracera.....	76, 110
Albarzer.....	206	Balca.....	207	Brossa de sapo.....	210
Albellatge.....	175	Bàlsam.....	146	Brossa.....	178
Alfàbega de pastor.....	201	Balsamilla de bosc.....	91	Bruc d'hivern.....	85
Alfals.....	178	Bambollera.....	66	Brusc.....	68
All de bruixa.....	107, 159	Barrallets.....	159	Bufadors.....	122
All porrit.....	166	Barrella.....	184	Bufalaga hirsuta.....	125
All porro.....	166	Barrelleta.....	184	Bufalaga pubescent.....	125
Almesquí.....	119	Barreret.....	107	Bufallums.....	187
Alzina de fulla estreta.....	61	Barrumbi.....	109	Buglossa.....	167
Amarant muricat.....	166	Bec de cigonya.....	173	Cabellets.....	112
Amargot.....	189	Berbena.....	209	Cabells de la Mare de Déu.....	112
Ambroser.....	65	Besneula.....	148	Cabeço d'or.....	113
Amor d'hortolà.....	175	Blat bord.....	166	Cabrafiguera.....	67
Anacicle valencià.....	141	Blat de moro.....	155	Cabrulla.....	144
Anagall blau.....	142	Blat de perdiu.....	166	Càdec.....	55
Anagall d'aigua.....	221	Blat de Sant Joan.....	155	Cagatrepa.....	171
Anagall vermell.....	142	Blat del diable.....	166	Calabruixa.....	159
Anisets.....	152	Blavet.....	213	Calabruixes.....	107
Apagallums.....	187	Bleda borda.....	169, 173	Calcida blanca.....	154
Apelagosa.....	175	Bleda boscana.....	169	Camamilla loca.....	140
Api de séquia.....	192	Bleda obscura.....	169	Camamilla.....	99
Arbocer.....	48	Blenera sinuada.....	190	Camamirla.....	99
Arç blanc.....	51	Blet.....	167, 168	Camamirla amarga.....	99
Arçot.....	68	Blet bord.....	173	Camamirla borda.....	134
Arçot negre.....	68	Blet de paret.....	181	Cama-roja.....	147
Arengada de porc.....	217	Blet punxent.....	167	Cama-roja blanca.....	168
Argelaga negra.....	111	Boix marí.....	68	Campanera capdellana.....	111
Argelaga.....	104	Boix mascle.....	68	Campanetes de jardí.....	176
Argilaga.....	104	Boixac de camp.....	145	Campanetes.....	194
Argirolobi.....	107	Bolïtx.....	141	Canari.....	161
Aritja.....	64	Bolqueret.....	51	Candelera.....	121
Aritjol.....	64	Boqueta de gos.....	132	Canya.....	193
Àrnica.....	129	Bordioli blanc.....	78	Canyamussa.....	188
Arpell.....	181	Borriçol.....	142	Canyet.....	188
Arpellot.....	181	Bosses de pastor.....	170	Canyís.....	204
Arraià.....	67	Botgeta de la sang.....	93	Caps blancs.....	117

Caps blaus	159	Clavellinera borda.....	82	Endrapallengües.....	63
Carabasseta de pobre	210	Col de moro	126	Enganxa gossos.....	190
Caramelles	161	Colgafoc	79	Enturió	122
Carbassó	210	Collblau	159	Epilobi	197
Card	170, 172	Colletxó	180	Equiset	198
Card blanc	154, 186	Conillets	153	Esbarzer	206
Card d'ase.....	160	Conillets de camp.....	71	Escabellosa.....	164
Card de Maria	186	Conillets rojos.....	135	Escabiosa de marge.....	164
Card de mont.....	75	Coniza	172	Escotxarda	89
Card de moro	185	Cor de penya.....	130	Escrofulària aquàtica	220
Card de sang.....	170	Cor de roca.....	130	Escrofulària d'ombra.....	135
Card de xeremeia	154	Cornicabra.....	68	Eскурçonera barballera.....	123
Card del dimoni	160	Coronella.....	113	Esparreguera boscana.....	49
Card d'esca	151	Coroneta	111	Esparreguera de bosc	49
Card estrellat	171	Coroneta de frare	89	Esparreguera de menjar	108
Card gallofer	186	Coroneta valenciana.....	81	Esparreguera marina.....	108
Card girgoler.....	86	Corretjola	172	Esparreguera vera	108
Card hereu.....	109	Corretjola blanca	194	Esparreguera.....	49
Card lleter	186	Corretjola borda	171, 210	Espart.....	101, 118
Card macracant	160	Corretjola gran	194	Espart albardí	118
Card panical	86	Corretjola mascle.....	194	Espart bord.....	118
Card sant.....	170	Corretjoleta	172	Eserons de roca	132
Card trompeter.....	154	Corrinjola	172	Espí negre.....	68
Card verd	75	Corriola borda	171	Espiga d'aigua	216
Card vermell.....	171	Corriola de camins	171	Espigadella	155
Cardelina.....	185	Corriola de serp	171	Espigol comú	117
Cardet.....	172	Coscoll	60	Espigol de fulla ampla	117
Cardeta marítima	164	Creixen	205	Espigol mascle	117
Cardot	160, 186	Creixen bord	192	Espinadella menuda	186
Càrice	210	Creixenera	192	Espinal blanc	51
Carrasca.....	61	Cresolera.....	96	Espinaler.....	51
Carxofera de prat	212	Crespinell blanc.....	136	Espunyidella blanca	114
Carxofeta	92	Crespinell glauc.....	136	Estaca-rossins	116
Carxofeta de muntanya.....	92	Crespinell gros	136	Estepa blanca	78
Cascall banyut.....	212	Cresta de gall.....	125	Estepa borda	80
Cascall bord	181	Cua de cavall	198	Estepa borrera	80
Cascall marí	212	Cua de gat.....	100	Estepa groga	88
Castanyola.....	212	Cua de gat femella.....	124	Esteperola	79, 88
Cebeta de Sant Jaume	126	Cua de gos daurada.....	176	Estripa-sacs	169
Cebollí	143	Cua de rata	216	Falaguera roja	132
Centàurea	77	Cua d'egua.....	155	Falla.....	110
Centcaps	86	Cúgula	169	Fals vernís.....	139
Centinòdia.....	183	Cuixa barba	189	Falsa herba de setge	88
Cep	126	Cuixa de dona	189	Farga	220
Cepell.....	85	Culleres de pastor.....	92	Farigola	103
Cervelló	188	Curatall.....	146	Farigola borda.....	124
Cerverol	110	Dàctil	112	Farigola mascle	124
Cervina	182	Dauradeta.....	132	Farratge blanc.....	221
Cigala.....	92	Dents de lleó	146	Farratge bord	220, 221
Cinc en rama.....	217	Didalera	82	Farratge de prat	221
Cirerer de Betlem	68	Ditets	146	Fartabous	153
Cirerer de pastor	51	Dolceta	218	Febrella.....	102
Cireretes del Bon Pastor	68	Donzell	134	Fel de terra	77
Citís platejat.....	107	Donzillo.....	72	Fel i vinagre	161
Citró.....	185	Enciam bord.....	176	Fenal.....	110, 175
Ciuró bord	212	Enciam de patena	183	Fenàs	110, 175
Civadeta.....	166	Enciamet.....	218	Fenàs de canonet	182
Claus de Nostre Senyor	159	Enciamet de la Mare de Deu.....	218	Fenàs de cuca	175
Clavellet de pastor	96, 121	Enciamet de senyor.....	218	Fenàs reüll.....	110

Fenoll	152	Gram negre	217	Herba felera	215
Fenoll bord o negre	115	Gram porquí	217	Herba flatera	124
Fenoll de rabosa	74	Granera de pastor	53	Herba foradada	156
Fenoll negre	115	Gravit	162	Herba freixurera	135
Ferragossos	221	Gresolera metxera	96	Herba mora	187
Figuera	67	Guingues del Bon Pastor	68	Herba morenera	134
Figuera de moro	120	Guitarra	92	Herba mosquera	114
Figuera palera	120	Guixó	177	Herba mosquitera	150
Fil i agulla	138	Hedra espinosa	64	Herba negra	83
Fleix de flor	66	Heliotrop	175	Herba pigotera	135
Fleix valencià	66	Herba arenera	134	Herba pinzell	111
Flor d'avellana	161	Herba arrapadissa	186	Herba plorosa	190
Flor de monja	79	Herba barbera	209	Herba pressequera	215
Flor de mort	91	Herba berruguera	175	Herba prima	108
Flor de nit	179	Herba blanca	88, 114, 168	Herba profitosa	74
Flor de Sant Joan	91	Herba bleuera	126	Herba pudent	210
Flor de tot l'any	91	Herba botgera	116	Herba pudent	144
Flor d'onze mesos	185	Herba bruna	144	Herba rasposa	63
Floravia	171	Herba cabruna	144	Herba sabatera	71
Flor-robí	157	Herba cana	185	Herba sabonera	142
Fonoll	152	Herba caragolera	181	Herba santa	134
Formatgets	170	Herba cossiada	89	Herba santjoanera	56
Frare del romaní	121	Herba de ballester	188	Herba serrada	135
Fuixarda	89	Herba de boligs	141	Herba soldadora	124
Fumària enfiladissa	153	Herba de cardina	185	Herbafam	163
Gafetets	175	Herba de cent nussos	183	Herbasabates	144
Galda	122	Herba de cinc nervis	182	Herba-sana borda	201
Gallassa	192	Herba de cordó negre	132	Herba-sana pudent	201
Gallerets	153	Herba de foc	163	Herbeta de foc	145
Galzeran	68	Herba de la desfeta	178	Herbeta de la sang	93
Gamonet	143	Herba de la feridura	196	Herbeta de la sang	95
Gandalla	122	Herba de la gangrena	96	Herbeta de les penyes	130
Garballó	52	Herba de la inflamació	196	Herbeta de Sant Joan	156
Garguller	51, 68	Herba de la Mare de Déu	181	Heura del diable	64
Garric	60	Herba de la plata	107	Hivernenc	139
Garrofer bord	68	Herba de la sang	132	Iva borda	125
Garrofer	50	Herba de les set sagnies	93	Jonc	219
Garrofera	50	Herba de les vinyes	152	Jonc agut	199
Gatell	220	Herba de llunetes	73	Jonc boval	219
Gatosa	104	Herba de l'ull blanc	168	Jonc de cabota	219
Gavó espinós	180	Herba de mur	181	Jonc marí	199
Gavó menut	119	Herba de neu	95	Jonc negre	218
Gespa	211	Herba de paret	181	Jonça	72, 173, 218
Ginebre	55	Herba de poll	202	Jonça de cordellar	173, 212
Ginebre roig	55	Herba de ronya	92	Jonca d'estany	219
Ginesta de graneres	54	Herba de Sant Roc	217	Jonca marina	219
Ginesta fina	54	Herba de Santa Llúcia	73	Jonca marítima	219
Ginesta patent	53	Herba de Santa Margarida	77	Julivert bord	153, 189
Ginesta vera	53, 188	Herba de talls	123, 146	Julivert marí	84
Ginestell	54	Herba del borm	114	Juncillo	72
Ginestell valencià	54	Herba del lladre	186	Llampedro	179
Ginestera blanca	184	Herba del mal d'ulls	98	Llapassa borda	221
Ginestera	111	Herba del setge	115	Llapassa	186
Ginestera	188	Herba dels boscos	114	Llapassera	148
Ginestó valencià	67	Herba d'eruga	185	Llavorettes	152
Giragolles	79	Herba disentèrica	217	Lledó	195
Gòdua	53	Herba d'olives	102, 123	Lledoner	195
Gram	211	Herba espitllera	171	Llengua bovina	167
Gram d'aigua	214	Herba febrera	162	Llengua de bou	113, 167, 217

Llengua de gos.....	148	Malva	177, 178	Morruts	185
Llengüta de pardalet.....	64	Malva crètica	177	Mosques blaves	120
Llèntia silvestre.....	168	Malva de camp	214	Mosques negres.....	119
Llèntisclè.....	59	Malva de fogassera.....	214	Mosques roges.....	120
Lletera	66, 87, 114, 212	Malva de fulla menuda.....	178	Múria.....	190
Lletera d'hort	174	Malvera.....	214	Murta	202
Lletera de camp.....	174	Mancagossos.....	171	Neldo	84
Lletera de vinya	87	Mançanilla	99	Niella de rec	197
Lletera redona	174	Manrubí	158	Noguereta	68
Lleterassa	87, 114, 212	Mantell.....	83	Nóvios.....	155
Lleterassa de camp	174	Manxiuleta	82	Nugadella.....	182
Lleterassa de visc.....	66	Marabajà	179	Olivarda	150
Lleterassa d'hort.....	174	Marcet	112, 159	Olivera.....	57
Lleterassa vera.....	66	Marfull.....	65	Om	208
Lleterassa vesquera.....	66	Margall bord	155	Orella de burro	126
Lleteresa redona.....	174	Margall d'ordi.....	155	Orella de llebre.....	121
Lleterola	114, 212	Margall de llapassa	155	Orella de llop.....	96
Lleterola d'hort	174	Margall dret	177	Orella de rata.....	118
Lleterola de camp.....	174	Margalló	52	Orella de ratolí.....	185
Lleterola vera	66	Marreus.....	158	Orelleta de llebre.....	121
Lletsó bord.....	187	Marrubi hirsut.....	109	Orobanque.....	121
Lletsó de foc.....	185	Marrubi roig.....	109	Ortiga borda	179
Lletsó de perdiu	165	Marrubi	158	Pa de cucut	161
Lletsó fi	188	Marxant	167	Pa eixut	163
Lletsó punxós	187	Masteguera.....	147, 171	Pala marina	125
Llevamà	145	Mata de moro.....	169	Palera	120
Lli blanc	67	Mata jaia.....	197	Palla	219
Lli blau	117	Mata	59	Palmerina	125
Lli de llistonar	117	Mata roja	59	Pampeixet	161
Lli estelat.....	108	Matablat	116	Panical blau.....	151
Llicsó bord	187	Mataconill	153	Panical	86
Llicsó d'ase.....	189	Matafoc.....	122	Panigroc valencià	141
Llicsó de cingle	165	Matagall	79	Panigroc.....	140
Llicsó de fulla de pic de pardal	165	Matallums.....	187	Panís de les pampes.....	214
Llicsó de marge	165	Matapeix negre	105	Papir	211
Llicsó de paret	165	Matapoll	66, 202	Paradella crespà	217
Llicsó de cingle	165	Matapuques	201	Paraigüets	211
Llicsó de perdiu.....	165	Matavelles	64	Paroniquia argentada	95
Llicsó fi	188	Melcoratge	179	Passacamins	183
Llicsó punxós.....	187	Melgó de llapassa	179	Passacamins equisetiforme.....	215
Llidoner	195	Melgó menut.....	178	Pebre d'ase.....	187
Lligabosc	56	Melilot.....	214	Pebrella	102
Lligacames	63	Melilot de flor menuda	214	Pebrinella.....	102
Lliri d'ase	159	Menta borda	201	Pelosa.....	216
Llistó.....	110	Meravella de nit	179	Penca.....	172
Llobacarda.....	211	Merba blanca	117	Penosella	163
Llongera integrifòlia	168	Mercurial tomentós	118	Penquera	172
Llorer bord	65	Mercurial.....	133, 179	Pentinella.....	123
Llunetes	73	Millaroca	186	Perdiguera.....	88
Mà de Crist	217	Miramars	117	Perduetes.....	92
Magraner.....	184	Moragues	142	Pericó	156
Magret	161	Morella negra	187	Pericó groc	156
Magretes	220	Morella vella	187	Petadors.....	168
Mal roig	158	Morera	206	Petorrera.....	85
Maleïda.....	67	Morera salvatge	206	Petorrets.....	85
Mal-llaurat.....	163	Morret de bou	171	Peu de gall	157
Malrèbol.....	158	Morro de porc	189	Peu de llebre.....	182
Malrubí	158	Morró	221	Peu de llop.....	213
Malrubí d'aigua.....	213	Morrons.....	142	Peus del Bon Jesús	217

Pi blanc	58	Riola	171	Timó blanc	124
Pi bord	58	Ripoll	182	Timó bord.....	102
Pi garriguenc.....	58	Rogeta	63	Timonet	103
Picapoll	142	Roma.....	217	Tintorell.....	66
Piminel·la	123	Romaguera	206	Tinya negra	157
Pinell.....	130	Romaní	97	Tomello	103
Pinet	169	Romaní mascle.....	79	Traiguera	166
Pinya de Sant Joan.....	92	Romarill	217	Tramussera valenciana.....	94
Pinzell	111, 124, 130	Romer blanc.....	79, 90	Travabous.....	183
Pita.....	138	Romer	97	Travalera	110
Pitera	138	Romerí	90	Trencanua.....	198
Plantatge coronat.....	182	Rosella.....	181	Trencapedres	96, 130, 131
Plantatge de ca	122	Rosella marina	212	Trepó sinuat	190
Plantatge de fulla ampla.....	215	Ruda.....	122	Treponera	126
Plantatge gros	215	Ruda mascle	115	Trèvol blanc.....	221
Platanera de mar	146	Sabatetes.....	56	Trèvol de mamella de vaca	168
Platanets.....	146	Sabatetes de la Mare de Déu	71	Trèvol de prat	220, 221
Polícarp	182	Sabatetes del Bon Jesús	120	Trèvol pudent	144
Polígala	134	Sabatetes del Nostre Senyor	71	Trèvol roig.....	220
Polígala rupestre	134	Sabonera.....	142, 220	Tuferola	115
Poliol.....	133	saboritja	123	Ull de bou	162
Poliol amarg de roca	131	Sajolida	123	Ullastre de frare	134
Poliol de roca.....	133	Salicària	200	Ullastre	57
Polípodí	135	Saliguera.....	218	Unflabous.....	153
Poll	216	Sanguinària blanca	95	Ungla de gat.....	145
Pollancre.....	216	Santjoans	190	Userda	178
Pom de morro	189	Sarga	218	Vareta de Sant Josep.....	143
Ponollera.....	152	Sarguera.....	218	Vauma	178
Porradell	166	Sarró de pastor.....	170	Verdolaga	183
Porrasina.....	143	Saüquet	65	Verga	218
Porrera	188	Segullada.....	89	Vernís de la Xina	139
Punxonets	168	Sempreviva.....	116	Vernís del Japó	139
Puros de jonc.....	207	Sempreviva borda	91	Verònica polida	190
Qualladora	133	Senill.....	204	Vinagrella.....	161
Quallallet	133	Serrana de fulla llarga	212	Vinya	126
Rabassa llenyosa	106, 116	Serreig	186	Violer trist.....	118
Rabet de gat bord.....	121	Setge.....	115, 220	Violeta arborescent.....	106
Rabet de gat.....	100	Setge verd	135	Violeta de la tardor.....	106
Rabet de gat de flor rosa	124	Sisca	204	Viperina	113
Raïm de bruixa	136	Siscall.....	184	Viuda	164
Raïmet de llop	136	Sosa blanca	184	Viuda borda	164
Raïmet de pastor	136	Tabac morú.....	180	Vulnerària.....	128
Ramosa	198	Tabac negre	180	Xara blanca	78
Raspallengua	63, 175	Tamarit	220	Xares	186
Ravenell.....	149	Tamariu.....	220	Xenixell.....	185
Ravenell de matolls.....	113	Tàrrec.....	98	Xicoira	147
Ravenissa	187	Tàrrega	98	Xicoira amarga	147
Ravenissa blanca	149	Te bord	210	Xicoira de café	147
Ravenissa de runar.....	113	Te de monte.....	129	Xicoira dolça	171
Ravenissa major	113	Te de penya	129	Xipell	85
Remenaguera	217	Te de roca	129	Xiscla	213
Ressentida	190	Te fals.....	210	Xop	216
Retjola gran.....	194	Tell	66	Xop negre.....	216
Rèvola d'hortolà	175	Timó.....	103	Xuclamel.....	56
				Xufletes	173

ÍNDIX DE NOMS POPULARS CASTELLANS

Ababol.....	181	Almorta de monte.....	177	Bledo	166, 167
Abadejo	151	Almorta silvestre	177	Bledo rastrero	166
Abejita	120	Altramuz valenciano	94	Boca de dragón.....	71
Abrepuños	110	Amapola.....	181	Bocha basta	83
Abrotano hembra	99	Amapola dorada	212	Bocha blanca.....	83
Acebillo	68	Amapola marina	212	Boga	207
Acebuche	57	Amor de hortelano	175, 186	Boja blanca	70
Acelga marítima	169	Andagallo.....	142	Bolsa de pastor	170
Acelga silvestre	169	Anguina.....	93	Borja marina	125
Achicoria dulce	171	Anonis menor	119	Botones de dama.....	164
Achicoria silvestre	147	Anteojeras	73	Brezo	85
Acigustre.....	190	Anteojos	73	Bromo.....	169
Adelfa.....	203	Apio bastardo	192	Bruguera.....	85
Adelfilla pelosa	197	Apio borde	192	Brusco.....	68
Adormidera dorada.....	212	Arbojos.....	171	Buglosa de culebra	167
Adormidera marina.....	212	Árbol de los dioses.....	139	Buglosa de vaca	167
Agarrarropa	63	Árbol del cielo	139	Cabeza de erizo	151
Agrios.....	161	Aristoliquia larga	210	Cabras	56
Ailanto	139	Aristoliquia macho	210	Cachurrera	221
Ajasote.....	210	Árnica de secano	162	Cachurrera menor.....	190
Ajedrea	123	Arrayán	68, 202	Cachurros	189
Ajetes silvestres	166	Arroz de moro	136	Calabacilla.....	210
Ajo de cigüeña.....	107	Asfodelos	143	Cambrонера	68
Ajo de las viñas.....	166	Aspereta	114	Campanilla	194
Ajo montesino	107	Asperilla de flor roja	108	Campanilla lanuda	111
Ajo morisco	166	Atocha	101	Campanilla plateada.....	111
Ajo perruno	107	Aulaga	104	Caña.....	193
Ajo porro.....	166	Avena loca	169	Caña borde	204
Aladierno	62	Azotalenguas	175	Caña silvestre	193
Álamo negro	216	Azuletes.....	190	Cañamillo.....	70
Albahaca de río.....	181	Azulita	72	Canarios.....	188
Albaida.....	70	Balsamina	98	Cañavera	204
Albardín.....	118	Barba de viejo.....	189	Cándalo.....	201
Alcachofilla	92	Barbas de macho.....	96	Candelaria	121, 126
Alcaluz	167	Barbas de pastor	96	Candelera	190
Alfalfa	178	Bardana menor	221	Candilera	121
Alfalfa de secano	179	Bardanilla.....	189	Candilicos.....	210
Alfalfa lupulina	178	Bayón	67	Cañizo	193
Alfileres de pastor	173	Bella dama	164	Cañota	188
Alfilerillos	173	Bella de noche	179	Caramillo.....	184
Algarrobo.....	50	Bella madre	164	Cardenilla.....	89
Alhelí de campo	118	Berra	192	Cardillo	185
Alhucema	117	Berraza	192, 205	Cardo.....	170
Aliaga.....	104	Berrera.....	192	Cardo azul	151
Alijanguera.....	171	Berro	205	Cardo bajo.....	86
Aliso de mar	117	Bérula.....	221	Cardo blanco	86
Allatonero	195	Betónica mayor	220	Cardo borriquero.....	160
Almez.....	195	Blanquilla	70	Cardo borriquero silvestre	75

Cardo cabrero.....	170	Chupamieles.....	93, 167	Durillo.....	65
Cardo chico.....	154	Cicérula.....	177	Encarnada.....	171
Cardo corredor.....	86	Ciennudos.....	183	Encarnado.....	128
Cardo cuajaleche.....	154	Cinco en rama.....	217	Encina de bellotas dulces.....	61
Cardo de asno.....	186	Cisca.....	213	Encina dulce.....	61
Cardo de burro.....	160	Cizaña.....	169	Enea.....	207
Cardo de comer.....	172	Clavel seco.....	72	Enebro.....	55
Cardo del demonio.....	160	Clavelillos de San Antonio.....	197	Enebro de la miera.....	55
Cardo del sol.....	92	Cola de caballo.....	172, 198	Engañalabrador.....	163
Cardo estrellado.....	171	Cola de gato.....	121	Enredadera.....	176
Cardo heredero.....	109	Cola de rata.....	198	Entino.....	59
Cardo lechero.....	172	Cola de ratón.....	155	Equiseto.....	198
Cardo mariano.....	186	Cola de zorra.....	216	Escabiosa.....	164
Cardo negro.....	211	Coletuy.....	111	Escabiosa marítima.....	164
Cardo setero.....	86	Collejón.....	180	Escambrón.....	68
Cardo yesquero.....	151	Conejitos.....	132, 157	Escobilla morisca.....	164
Cardohuso.....	170	Conejitos de las vallas.....	153	Escobón.....	53, 83
Cardota.....	154	Coniza.....	172	Escoboncillo.....	83
Cárice.....	210	Coniza sórdida.....	134	Escrofularia de sombra.....	135
Carra.....	118	Consuelda de peñas.....	111	Escrofularia falsa.....	220
Carrasca.....	61	Corazón de peña.....	130	Espadaña.....	207
Carraspique.....	116	Corazón de roca.....	130	Espárrago amarguero.....	108
Carrasquilla arbustiva.....	93	Cornicabra.....	68	Esparraguera.....	108
Carretón.....	179	Corona de clérigo.....	164	Esparraguera de bosque.....	49
Carretón bravo.....	196	Corona de rey.....	89	Esparraguera de gato.....	49
Carretón oloroso.....	214	Coronilla.....	111	Esparraguera marina.....	108
Carrizo.....	204	Coronilla de Clusio.....	81	Esparraguera silvestre.....	49, 108
Castañuela.....	162, 173, 219	Coronilla de fraile.....	89	Esparraguera triguera.....	49, 108
Cebada bastarda.....	155	Coronilla de hoja fina.....	111	Esparto.....	101, 118
Cebadilla.....	162	Coronilla de rey.....	81	Espejo de Venus.....	120
Cebadilla de ratón.....	155	Coronilla menuda.....	81	Espiga de agua.....	216
Cebadilla ratonera.....	155	Coronilla real.....	134	Espiga de espiguillas.....	177
Cebollada.....	89	Corregia.....	82	Espigón.....	117
Cebollino.....	166	Corregüela grande.....	171	Espinera.....	51
Cebollita de lagarto.....	159	Corregüela menor.....	172	Espinillo.....	72
Cebollita de milano.....	159	Corregüela rosa.....	171	Espino albar.....	51
Cebrillo.....	175	Correhuela mayor.....	194	Espino negro.....	68
Centaurea.....	76	Coscoja.....	60	Espliego.....	117
Centaurea lechosa.....	154	Cresta de gallo.....	98	Espuelilla.....	132
Centaurea menor.....	77	Criadilla de ratón.....	118	Espuelilla de hoja carnosa.....	132
Centinodia.....	183	Cruces de rey.....	196	Estepa blanca.....	78
Cepillitos.....	176	Cuajaleches.....	133	Estrelada espinosa.....	162
Cerraja.....	188	Cuchara de pastor.....	92	Euforbia encarnada.....	66
Cerraja brava.....	187	Cucharita de la virgen.....	92	Falso eneldo.....	84
Cerraja común.....	187	Cuchilleja.....	74	Falso narciso.....	112
Cerraja de pared.....	166	Cuerno de ciervo.....	182	Falso pinillo.....	125
Cerraja espinosa.....	187	Culantrillo bastardo.....	132	Fenazo.....	110
Cerraja lanuda.....	168	Culantrillo menor.....	132	Fenollosa.....	115
Cerraja tierna.....	165	Culilla.....	109, 110	Filamaria.....	173
Cerrajón.....	188	Curasana.....	209	Flecos de lana.....	216
Cerrajón de camello.....	189	Cuscuta.....	112	Flor de abeja.....	119, 120
Césped.....	211	Dáctilo.....	112	Flor de arnica.....	168
Chaparra.....	60	Dedicos de la Virgen.....	56	Flor de tintoreros.....	54
Chaparro.....	61	Diente de muerto.....	177	Flor rubí.....	109
Chirihuela.....	87	Digital negra.....	82	Flora de avispa.....	119, 120
Chocasapos.....	80	Dondiego de noche.....	179	Fresno de flor.....	66
Chopo.....	216	Doradilla.....	132	Fumaria.....	153
Chumbera.....	120	Dormilón.....	161	Galactites.....	154
Chunqueta.....	72	Duraznillo.....	65	Galio blanco.....	114

Galio fruticoso	114	Hierba del cuchillo.....	146	Juncia olorosa.....	212
Galio leñoso	114	Hierba del escorpión	185	Juncia real	173
Gallitos	157	Hierba del pastor.....	113	Juncia redonda.....	173
Gallocresta	98	Hierba del podador	145	Juncillo negral.....	218
Gamoncillo	143	Hierba dorada	132	Junco	199, 219
Gamonita	143	Hierba estrella	182	Junco agrupado.....	219
Gandul.....	180	Hierba gatera.....	134	Junco común	219
Garbanzos del cura.....	171	Hierba gitana.....	144	Junco de laguna	219
Garrapatilla	148	Hierba hormiguera	210	Junco florido	72
Gatitos	153	Hierba jabonera.....	218	Junco negro.....	199
Gatuña.....	180	Hierba lechera	87	Junco redondo	199
Genista.....	53	Hierba meona	166	Junquillo de flor azul.....	71
Genista de España	188	Hierba mijera	186	Junquillo falso.....	71
Genista valenciana	54	Hierba mora.....	187	Junquillo fino.....	72
Gitanilla	163	Hierba mosquera	150	Lagartera	186
Gordolobo	105	Hierba negra.....	144	Lapa	63, 175
Gordolobo cenicero	190	Hierba nudosa	183	Lapaza	217
Gordolobo común	126	Hierba oliva.....	123	Lárgalo	175
Gordolobo macho.....	125	Hierba pajera	142	Lastón	110
Gramá.....	211	Hierba pegajosa	63	Latonero	195
Gramá dorada.....	176	Hierba pincel.....	111, 124, 130	Laurel de San Antonio	197
Granado	184	Hierba piojera	99	Lavanda	117
Gualdón	122	Hierba sagrada	209	Leche de bruja.....	87
Guija	177	Hierba sana.....	90	Lechera	174, 212
Hedionda	144	Hierba santa	152, 209	Lechera común.....	174
Heliotropo	175	Hierba sillera	88	Lecherao	114
Hiedra campana	194	Hierba topera	66	Lecherina	174
Hierba algodонера	114	Hierba toro.....	180	Lecheruela.....	114
Hierba amarga.....	134	Hierba unciana.....	196	Lecheruela.....	174, 212
Hierba betunera	144	Hierba verruguera	175	Lecheruela común.....	174
Hierba cabruna.....	144	Hierbabuena bastarda.....	201	Lechetrezna	87, 114, 174, 212
Hierba cana	185	Hierbabuena de borrico	201	Lechetrezna macho	66
Hierba capitana.....	168	Hierbabuena de pastor	109	Lechetrezna mayor	66
Hierba caracolera.....	181	Higuera	67	Lechiruelas.....	87
Hierba cebollá.....	74	Hiniesta.....	54	Lechuga borde	176
Hierba coral.....	142	Hiniesta borde	53	Lechuga espinosa	176
Hierba de escorrocía	82	Hinojo	152	Lechugueja.....	188
Hierba de gato	217	Hinojo de perro.....	74	Lechuguilla.....	218
Hierba de la almorraña	100	Hinojo marino	84	Lengua de buey.....	167, 217
Hierba de la calentura	125	Hipérico.....	156	Lengua de carnero	215
Hierba de la cruz	125	Hipericón	156	Lengua de gato	181
Hierba de la cuchillada	128	Hortelana de perro.....	201	Lengua de pájaro	183
Hierba de la inflamación	74	Hortelana romana	201	Lengua de perro	148
Hierba de la mora	123	Jaguarzo	79	Lenteja forrajera	177
Hierba de la paciencia.....	217	Jaguarzo blanco	79	Lentejuela valenciana	81
Hierba de la plata.....	107	Jaguarzo morisco	80	Lentisco.....	59
Hierba de la sangre	95, 215	Jaguarzo vaquero	80	Lino azul.....	117
Hierba de las cataratas	220	Jara blanca	78, 79	Lino blanco	67
Hierba de las güebras	142	Jaramago de roca	113	Lino bravo.....	117
Hierba de las maldiciones	190	Jaratomillo.....	88	Lino de lagartijas	108
Hierba de las ruinas	181	Jarilla.....	88	Lino silvestre	117
Hierba de las siete sangrías	93	Jarilla de hoja de maro.....	115	Llantén blanquecino	163
Hierba de los antojos	73	Jarilla de hoja menuda	115	Llanten coronado.....	182
Hierba de los cuarenta nudos	74	Jarilla romero	90	Llantén mayor.....	215
Hierba de los ribazos.....	209	Jopillo	213	Madreselva	56
Hierba de muro	181	Jopillos de seda montés.....	124	Madroño	48
Hierba de rata.....	198	Julivarda.....	150	Magarza valenciana	141
Hierba de San Antonio	125, 197	Juncia	211	Magarzón	140
Hierba de Santa María	215	Juncia menor.....	173	Magüey.....	138

Majapelo	221	Muraje de arroyos	218	Pino de Alepo	58
Majuelo	51	Murajes	142	Pitaco	138
Malcoraje	179	Narciso gallego	119	Pitera	138
Malva	177	Nazarenos	159	Planta paraguas	211
Malva común	214	Nevadilla	95	Poleo de monte	133
Malva de flor pequeña	178	Ojo de buey	162	Poleo de roca	131, 133
Malva de sapo	158	Ojo engarzado	217	Polígala de roca	134
Malva loca	177	Olivo	57	Polipodio	135
Malva silvestre	214	Olmo	208	Presera	175
Malva vulgar	214	Oreja de burro	96	Prueba yernos	125
Marrubio	158	Oreja de liebre	121, 148	Puerro agreste	166
Manzanilla amarga	99	Oreja de rata	134	Puerro silvestre	166
Manzanilla bastarda	91	Orejillas del diablo	210	Pulicaria	217
Manzanilla de los campos	140	Orobanca	121	Puritos	207
Manzanilla loca	140	Oropesa	96	Quesilla	177
Manzanilla valenciana	141	Orquídea piramidal	107	Quesitos	177
Manzanilla yesquera	124, 134	Ortiga mansa	157, 179	Rabanillo amarillo	187
Maravilla de noche	179	Ortiga muerta	157, 179	Rabaniza blanca	149
Maravilla del Perú	179	Ortiguilla muerta	181	Rabo de gato	100
Maravilla silvestre	145	Oruga leonina	187	Rabo de gato rosado	124
Maravillas	176	Oruga rizada	185	Rama negra	168
Maro negro	98	Oruga silvestre	149	Raspalengua	63
Marrubio	158	Pacífica	122	Raspasayo	181
Marrubio acuático	213	Pajarilla de agua	218	Resbalamuchachos	163
Marrubio blanco	158	Palancho	180	Reseda amarilla	122
Marrubio borde	109	Palma de escobas	52	Retama	54, 184
Mastuerzo acuático	205	Palmito	52	Retama de flor	188
Mastuerzo marino	117	Palomesto	62	Retama de los jardines	188
Mata charneca	59	Palomillas	153	Retama de olor	184
Mata gallinas	202	Pamplina de agua	218	Retama macho	188
Mata negra	172	Pan de pastor	170	Retama mayor	53
Mata yesquera	134	Panicillo	186	Retama real	53
Matacañas	161	Papiro	211	Romarina	79
Matacandil	187	Pasote	210	Romaza crespas	217
Matagallo	121	Pasto chato	214	Romaza espinosa	173
Matamoscas	150	Pasto miel	214	Romerilla	79
Matapán	161	Pasto ovilla	112	Romerillo	134
Matapollo	66	Pata de lobo	213	Romerillo	90
Matapulgas	201	Pata de perro	168	Romero	97
Matarrubia	60	Patata frita	146	Romero blanco	90
Mechera	96, 121	Patitas de gallo	157	Romero macho	79
Melera	167	Peine de asno	180	Rompesacos	166
Meliloto de flor pequeña	214	Pejiguera	215	Rosadelfilla	197
Melonera	210	Penitentes	159	Ruda de romero	115
Menta de burro	158	Perejil de gitano	152	Ruda macho	115
Menta de lobo	213	Periquillo	111	Ruda menor	122
Mentastro	201	Periquito	179	Ruda silvestre	115
Mercurial	133, 179	Perpetua	91	Rusco	68
Mercurial blanca	118	Persicaria	215	Sal y oliva	123
Miel de avispas	167	Pestosa	115, 144	Salado	125
Mielca borde	214	Pie de cristo	217	Salamera	196
Mielga negra	178	Pie de gallina	217	Salciña	218
Mijo mayor	182	Pie de gallo	128	Salguera	218
Millaca	188	Pie de liebre	182	Salicaria	200
Mimbrera	218	Pimentera	102	Sanguillo	65
Mirto	202	Pimpinela	123	Sanguinaria	93, 95
Monjas	119	Pincho	162	Sanpedros	179
Morisco	68	Pinillo de oro	130	Sarga común	218
Morrón	142	Pino carrasco	58	Serrada	87

Siemprejuta	89	Tomillo	103	Uva de gato	136
Siempreviva	116	Tomillo de brocha	124	Uva de perro	64
Siempreviva de monte	91	Tomillo de flor de jara	88	Vallico	177
Siempreviva olorosa	91	Tomillo llesquero	116	Verbena	98, 209
Sillerilla	88	Tomillo macho	124	Verbenaca	98
Sisallo	184	Tomillo terrero	124	Verdolaga	183
Soga de árboles	194	Torvisco	66	Verrucaria	175
Sorgo	188	Torvisco angosto	125	Vibocera	113, 210
Tabaco moruno	180	Tramaladro	110	Vid	126
Tabaquera	217	Trébol	161	Viña	126
Tamagallos	174	Trébol bastardo	144	Vinagrera	217
Tamarisco	220	Trébol blanco	221	Vinagrillo	161
Taraga	220	Trébol común	220	Viniebla	148
Taray	220	Trébol de los prados	220	Violeta de otoño	106
Targuerina	185	Trebol de pezón de vaca	168	Vulneraria	128
Tarrico	184	Trébol oloroso	214	Vulneraria de cuatro hojas	168
Tártago mayor	66	Trébol rastrero	221	Yesca	124, 134
Té de Aragón	129	Trébol rojo	220	Zacate amargo	214
Té de los jesuitas	210	Trébol violeta	220	Zahareña velluda de flor blanca	186
Té de Méjico	210	Trebolina	161	Zapatillas	56
Té de peña	129	Trepacaballos	171	Zapatitos de la Virgen	135
Té de roca	129	Trevina	161	Zaragatona mayor	122
Té español	210	Trigo bastardo	166	Zaragüelle	155
Té salvaje	186	Triquera borde	175	Zarragañanes	163
Terebinto	68	Tuna	120	Zarza del país	64
Tetas de vaca	123	Ucre	85	Zarza morisca	64
Tientayernos	190	Uña de gato	136, 146	Zarzamora	206
Tomatillo del diablo	187	Uña de león	146	Zarzaparrilla	64
				Zulla silvestre	116

ÍNDIX

INTRODUCCIÓ	9
Situació geogràfica	15
DESCRIPCIÓ DEL TERRITORI	17
Relleu, litologia i sòls	19
Caracterització climàtica i bioclimàtica.....	22
Tipificació biogeogràfica.....	27
Vegetació potencial.....	28
DESCRIPCIÓ DELS HÀBITATS.....	31
Els boscos i les màquies.....	34
Els matollars: brolles i timonedes	37
Els pasturatges.....	38
Els rocams, les crestes i els cingles	39
La vegetació nitròfila: els conreus i altres hàbitats antròpics.....	40
Riberes fluvials i rambles	41
GUIA BOTÀNICA DE LA VALL DELS ALCALANS.....	43
Criteris de redacció i guia de consulta	45
Les plantes dels boscos i les màquies	47
Les plantes de les brolles i timonedes.....	69
Les plantes de les crestes i els cingles	127
Les plantes dels hàbitats antròpics.....	137
Les plantes de les riberes fluvials i les rambles	191
GLOSSARI. DEFINICIONS, ACRÒNIMS I ABREVIACIONS	223
REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES	229
ÍNDIX DE NOMS CIENTÍFICS.....	233
ÍNDIX DE NOMS POPULARS VALENCIANS.....	235
ÍNDIX DE NOMS POPULARS CASTELLANS.....	241

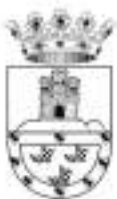

FLORA DE LA VALL DELS ALCALANS

I Premi d'Investigació de la Vall dels Alcalans

MONTSERRAT

REAL

MONTROY

compromís social .
Bancaixa

 crm

 **CAJA RURAL
TORRENT**